

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ, ПРАВА ТА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ ТА ПОЛІТОЛОГІЇ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Практикум

Житомир
2025

Рекомендовано до друку вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (Протокол № 13 від 27 червня 2025 року).

Схвалено кафедрою філософії та політології Житомирського державного університету імені Івана Франка (Протокол № 19 від 12 червня 2025 року).

Укладач:

Ковтун Наталія – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та політології (Житомирський державний університет імені Івана Франка).

Рецензенти:

Панчук Ірина – доктор філософських наук, доцент, декан факультету історії, політології та міжнародних відносин (Рівненський державний гуманітарний університет);

Утюж Ірина – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри суспільних дисциплін (Запорізький державний медико-фармацевтичний університет);

Соколовський Олег – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та політології (Житомирський державний університет імені Івана Франка).

Актуальні проблеми сучасної філософії: практикум / укладач: Наталія Ковтун. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 136 с.

ЗМІСТ

ЗМІСТ.....	3
ПЕРЕДМОВА.....	4
Компетентності та програмні результати вивчення освітньої компоненти «Актуальні проблеми сучасної філософії».....	5
Інформаційний обсяг освітньої компоненти.....	7
Навчально-тематичний план дисципліни	13
Тематика практичних занять, ключові поняття, завдання до індивідуальної та самостійної роботи.....	14
Творчі завдання до курсу	41
Тестові завдання до курсу	58
Екзаменаційні питання	104
Короткий термінологічний словник.....	107
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	130

ПЕРЕДМОВА

Навчально-методичний посібник для вивчення освітньої компоненти «Актуальні проблеми сучасної філософії» для підготовки здобувачів третього (освітньо-наукового рівня) рівня вищої освіти галузі знань В Культура, мистецтво та гуманітарні науки спеціальності В10 Філософія складений для реалізації освітньо-наукової програми «Соціальна філософія та філософія історії». У межах курсу розкривається ключові підходи у сучасній філософії до розуміння всесвіту, матерії, простору і часу, природи, сутності та екзистенціалів існування людини, форм, методів, принципів та ціннісних настанов процесу пізнання в інформаційному суспільстві, специфіки соціального буття людини і людства в ситуації глобалізму.

Ключові завдання освітньої компоненти «Актуальні проблеми сучасної філософії»: забезпечити теоретичний та практичний рівень готовності аспіранта до розуміння актуальних проблем у сфері онтологічного знання (структурної нескінченності Всесвіту, космофізичного антропоцентризму, множинності світів, нелінійних процесів, самоорганізації); у межах філософської антропології (екзистенціали буттєвості людини в ситуації нелінійності розвитку сучасного суспільства); у сфері сучасної теорії пізнання (концепти інформаційного суспільства та штучного розуму); у контексті соціальної філософії та філософії історії (концепти індустріального і постіндустріального суспільства, формаційний та цивілізаційний підходи до розуміння історичного розвитку); у сфері філософії глобалізму (процеси фрагментації світу, гомогенізації інфраструктури, інтеграції ринків, поляризації, асиміляції, конвергенції та ізоляції у соціокультурній сфері).

Предметом реалізації освітньої компоненти є аналіз магістральних проблем у парадигмі розвитку сучасної філософії.

Міждисциплінарні зв'язки освітньої компоненти: «Епістемологія та методологія наукового пізнання», «Асистентська педагогічна практика».

Метою реалізації освітньої компоненти «Актуальні проблеми сучасної філософії» є спрямування здобувачів на оволодіння знаннями у парадигмі сучасної філософської думки, її особливостей, концептуальних підходів і напрямків до розуміння ключових сфер буттєвості людини і світу, вдосконалення навичок і культури філософського мислення здобувачів.

КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА ПРОГРАМНІ РЕЗУЛЬТАТИ ВИВЧЕННЯ ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Змістовно освітня компонента спрямована формувати у здобувачів вищої освіти здатність продукувати нові ідеї, розв'язувати комплексні проблеми у галузі філософії та гуманітаристики, у сфері професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, застосовувати методологію наукової та педагогічної діяльності, а також проводити власне наукове дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

ЗК 1. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

ЗК 2. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 3. Здатність спілкуватися з науковою спільнотою українською та іноземною (англійською або іншою відповідно до специфіки спеціальності) мовами з метою презентації та обговорення результатів своєї наукової роботи в усній та письмовій формі.

ЗК 4. Здатність планувати і здійснювати комплексні дослідження, зокрема і в міждисциплінарних галузях, на основі системного наукового світогляду із застосування сучасних інформаційних та комунікаційних технологій.

ЗК 6. Здатність на основі системного наукового світогляду розробляти наукові проекти та керувати ними, складати пропозиції щодо фінансування наукових досліджень, реєстрації прав інтелектуальної власності

СК 1. Здатність виконувати оригінальні дослідження, досягати наукових результатів, які створюють нові знання у філософії та дотичних до неї міждисциплінарних напрямках і можуть бути опубліковані у провідних наукових виданнях з філософії та суміжних галузей.

СК 3. Здатність здійснювати науково-педагогічну діяльність у закладах вищої освіти, володіти сучасними методиками викладання.

СК 4. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми дослідницького характеру в сфері філософії, доказово й обґрунтовано викладати результати дослідження; брати участь в міжнародних програмах, оцінювати та забезпечувати якість виконуваних досліджень на рівні світових *європейських* науково-освітніх стандартів.

СК 5. Здатність застосовувати методи філософського і міждисциплінарного дослідження, виявляти їх евристичні можливості та межі, використовувати релевантний дослідницький інструментарій.

СК 6. Здатність здійснювати науково-дослідницьку діяльність у сфері філософії та дотичних до неї міждисциплінарних напрямів індивідуально та у науково-дослідних групах (колективах).

ПРН 1. Мати передові концептуальні та методологічні знання з філософії і на межі предметних галузей, а також дослідницькі навички, достатні для проведення наукових і прикладних досліджень на рівні останніх світових досягнень з відповідного напрямку, отримання нових знань та/або здійснення інновацій.

ПРН 3. Ефективно застосовувати у фаховій діяльності знання основних положень теоретичної та практичної філософії, історії світової та вітчизняної філософської думки, а також основних напрямів та провідних тенденцій у сучасній філософії.

ПРН 5. Планувати і виконувати теоретичні дослідження з філософії та дотичних міждисциплінарних напрямів з використанням сучасного інструментарію, критично аналізувати результати власних досліджень і результати інших дослідників у контексті усього комплексу сучасних знань щодо досліджуваної проблеми.

ПРН 6. Глибоко розуміти загальні принципи та методи філософських наук, а також методологію наукових досліджень, застосувати їх у власних дослідженнях у сфері філософії та у викладацькій практиці.

Аудиторні заняття проводяться у формі лекцій і семінарів у відповідності до змісту та ресурсу академічного часу, що дає змогу організувати творчо-аналітичну та науково-пошукову роботу аспірантів як на заняттях, так і під час підготовки до них. **Позааудиторна самостійна робота** здобувачів займає 83 академічні години. **На самостійне вивчення** виносяться теми і проблеми, доступні для освоєння здобувачами у зв'язку з попереднім ознайомленням при вивченні ряду навчальних дисциплін. Основні форми самостійної роботи: аналіз першоджерел і наукових текстів, підготовка робочих матеріалів (тези, конспекти, схеми), вирішення проблемно-пошукових і творчих завдань, формування глосарію та ін. Самостійна робота спрямовується на збір, підготовку, систематизацію і використання цих матеріалів на семінарах, теоретичних та практичних конференціях, симпозіумах і форумах, під час підготовки дисертаційної роботи.

Оцінювання якості знань здійснюється у формах поточного і підсумкового тестування на електронних чи письмових носіях, виконання різних типів завдань в усній або письмовій формі.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ

Модуль 1: Актуальні проблеми буттєвості Всесвіту і людини

Основні риси та тенденції розвитку філософії сучасності: плюралістичність, поліметодичність, критика класичної раціональності, критика метафізики. Різниця між класичним, некласичним і постнекласичним способами філософування. Поділ сучасної філософії на аналітичну і континентальну.

Сучасна філософія у контексті концептуальних положень філософії ірраціоналізму, філософії життя, волюнтаризму, екзистенціалізму, феноменології, неопозитивізму, аналітичної філософії, постпозитивізму, структуралізму й постструктуралізму. Проблематизація і концептуалізація об'єктів пізнання у площині некласичної і постнекласичної парадигми філософування. Критика метафізики і пошуки неметафізичних способів філософування.

Онтологія як наукова дисципліна, предметом вивчення якої є буття і сущого. Вчення про мікросвіт, макросвіт у сучасних філософській парадигмі. Принцип системності в організації світу. Проблема континуальності і дискретності у сучасній філософії. Сучасні уявлення про системність організації матерії. Концепція виникнення Всесвіту з фізичного вакууму, концепція еволюції Всесвіту «з нічого». Філософські засади квантової механіки. Формула Планка і її онтологічний статус. Інтерпретація квантової механіки Н. Бора. Суб'єкт-спостерігач у парадигмі квантової механіки. Релятивістське розуміння еволюції Всесвіту. Теорія відносності А. Ейнштейна. Інфляційна парадигма у сучасній космології. Вчення про множинність світів.

Квантова фізика та її гносеологічні аспекти. Філософські питання теорії відносності та релятивістської космології. Постейнштейнівська космологічна революція: теорія структурної нескінченності Всесвіту, теорія макро-мікросиметрії, космофізичний антропоцентризм, концепція множинності світів, теорія нелінійних процесів, теорія самоорганізації, концепція детермінованого хаосу, теорія взаємодії. Нові герменевтичні підходи в сучасних космофізичних теоріях і дослідженнях; новітня постановка проблем простору і часу, причинності і детермінізму.

Фізичні і космологічні умови еволюції матерії. Гіпотеза «ансамблю світів» і ідея множинності всесвітів у теорії хаотичної інфляції. Вчення про ноосферу П. Тейяра де Шардена та В. Вернадського. Співвідношення живої і неживої матерії. Антропний принцип як основа появи високоорганізованих форм матеріального буття. Формула Дрейка і її складові. Космологічні, біологічні та соціальні умови формування та становлення цивілізації. Проблема багатоманітності життя у космосі та проблема контактів з позаземними цивілізаціями.

Онтологічний статус інформації у сучасному суспільстві. Інформаційне і постінформаційне суспільство. Синергетичний підхід до проблеми самоорганізації. Синергетика про самоорганізацію та саморозвиток.

Філософські підходи до проблеми походження людини: еволюціонізм та креаціонізм. Протиріччя буття і небуття – вихідна проблемна ситуація для людини. Співвідношення природного, соціального та духовного в людині. Проблема смерті, безсмертя і сенсу життя. Свобода і відповідальність людини в процесі діяльності. Діяльність як основа буття людини. Практика.

Природа і сутність людини у парадигмі філософської антропології (М. Шелер, Г. Плеснер, А. Гелен). Вплив філософії Ф. Ніцше на становлення філософської антропології. Принцип ретардації і «біологічної недоконаності людини». Людина і культура. Людина як трансцендентальна істота. Природа тілесності і інтерсуб'єктивності людини у феноменології (Е. Гуссерль, М. Мерло-Понті). Співвідношення живого тіла і фізичного тіла людини. Концепція «життєвого світу людини». Тілесне буття в інтерпретації М. Мерло-Понті (ефективність, кінестеза, перманентність, подвійне відчуття).

Філософські засади дослідження свідомого і несвідомого, відчуження і репресивності у бутті людини (К. Маркс, З. Фройд, Е. Фромм, Г. Маркузе). Відчуження як екзистенціал буття сучасної людини. Відчуження як особлива форма соціальної буттєвості людини. Сублімація у структурі діяльності людини. Репресивна свідомість і репресивна цивілізація. Соціальне несвідоме і соціальний характер. Колективне несвідоме. Політична активність людини як особлива форма її буттєвості в інтерпретації Г. Арендт. Діяльність і вчинок як модуси діяльності людини. Людина як соціальна (полісна) істота. Влада як сфера виявлення сили (насильства) і слабкості.

Проект фундаментальної антропології М. Гайдеггера і філософська антропологія. Екзистенціали буття людини. Турбота і піклування про людину. Закинутість людини у буття. Мова як домівка буття. Природа і сутність людини в інтерпретації Ж.-П. Сартра. Екзистенціалізм як гуманізм.

Діалогічність буття людини в інтерпретації М. Бубера. Діалог як модус існування людини. Єдність Я і Іншого у бутті людини. Я-Ти і Я-Воно.

Модуль 2: Актуальні проблеми сучасної теорії пізнання і соціальної філософії

Сучасний філософський дискурс про світоглядні основи ставлення людини до природи: «благоговіння перед життям» А. Швейцера, вчення про біосферу і ноосферу В. Вернадського, принцип відповідальності Г. Йонаса, «новий гуманізм» Римського клубу. Криза утилітарного ставлення до природи. Екологічний імператив. Філософські аспекти і осмислення процесу гуманізації природи.

Еволюційна теорія: витоки, суть, етапи розвитку і сучасний стан. Вчення Ч. Дарвіна про механізми еволюції біологічних видів. Мутаційна теорія Г. де Фріза. Коеволюція людини і природи. Синергетична теорія еволюції природи.

Сутність і взаємозв'язок проблем «організм-середовище» в природі та «біологічне-соціальне» в людині. Концепція В. Вернадського про перехід біосфери в ноосферу; концепція ноосфери в контексті проблем глобалізації. Біофілософські аспекти гендерної політики, геронтології і танатології (євгеніка, евтаназія, клонування, біостимуляція тощо). Сучасні біотехнології (біоінженерні, геномні тощо) і проблема свободи наукового пошуку. Філософський аналіз наукових революцій в біології (дарвінізм, генетика, молекулярна біологія).

Специфіка, завдання і значення наукового пізнання процесів взаємодії людини і людства з природним середовищем. Концепції космоцентризму, теоцентризму, антропоцентризму, біоцентризму, екоцентризму та фізіоцентризму в системі екологічного знання. Екологічні реалії: натуралізм і антропоцентризм. Екософія і екофілософія про сутність понять «екологічна ситуація», «екологічна проблема», «екологічна криза», «екологічна катастрофа», «екологічний колапс». Екологія і глобальні перспективи людства: проблема компетентності та раціональних можливостей сучасної екологічної науки, пошуки шляхів гарантування єдності і гармонії людини і природи; проблема відповідальності науки. Сучасний екологізм: філософські засади, принцип справедливості та основні концепції.

Філософське осмислення закономірностей, особливостей та соціальних наслідків інформатизації основних сфер життєдіяльності соціуму.

Інформатика як математична дисципліна і як система інформаційного забезпечення суспільства. Роль інформатики у формуванні сучасної наукової картини світу. Інформаційно-гуманітарна та інформаційно-технологічна революції. Проблеми «природний інтелект versus штучний інтелект» та «інформація versus знання». Інформація і мислення (комп'ютерна метафора, герменевтичні та лінгвістичні елементи інформатики, комп'ютерна логіка і комп'ютерна лінгвістика тощо).

Інформаційні технології і становлення інформаційного суспільства та його інформаційної культури. Інформаційні революції. Вплив Інтернету (планетарних комп'ютерних мереж) на структурні та якісні параметри системи суспільних відносин (соціальні зв'язки, спосіб життя, систему цінностей). Інтернет і проблема диференціювання людського світу на реальний, ідеальний та віртуальний. Проблеми інформаційної та інформаційно-психологічної безпеки й інтелектуального суверенітету людини. Філософські аспекти гуманізації інформатики в контексті реалій постіндустріального та інформаційного суспільства.

Предмет, проблеми та історія філософії техніки. Філософія техніки Е. Каппа, П. Енгельмеєра, М. Бердяєва. Техніка як філософська проблема: антропологічні та філософські основи техніки. Особливості технічної форми мислення (*forma mentis*); економічні, екологічні, політичні, соціальні та моральні наслідки перетворення світу засобами техніки. Техніка як філософське поняття: основні напрями досліджень у філософії техніки; філософсько-аксіологічний аспект оцінки техніки як соціально-історичного феномена; особливості історичного розвитку техніки та її зв'язку з розвитком суспільства. Технонаука як соціокультурне явище. Демаркація понять «наука», «техніка», «технонаука», «технологія». Технонауковий активізм. Науково-технологічні революції: еволюція техніки і зміна типів цивілізації (доаграрна, аграрна, індустріальна, постіндустріальна, інформаційна). Вплив техніко-технологічного знання на формування цілей, стилю, характеру, способів і засобів взаємодії людини з навколишнім середовищем.

Еволюція філософського осмислення соціогуманітарного знання: перехід гуманітарних наук в центр філософської проблематики (друга половина XIX ст.); формування наук суспільно-історичного змісту (початок XX століття); зміна гуманітарної парадигми – «перехід від світу науки до світу життя» (середина XX століття); «критика історичного розуму» і перехід до розуміння гуманітарного знання як «програми продукування ідеальних соціогуманітарних смислів» (кінець XX ст.).

Сучасні науково-дослідницькі програми в соціогуманітарній сфері. Визначення парадигми соціогуманітарних наук. Натуралізм і культуроцентризм в методології соціогуманітарного знання: тенденції поєднання натуралістичного аналізу суспільних макропроцесів з культуроцентристським підходом до вивчення соціальних мікропроцесів. Герменевтика як центр методологічної рефлексії соціогуманітарного знання. Тріада В. Дільтея «переживання – висловлювання – розуміння». Лінгвістичні та герменевтичні підходи до вирішення проблеми єдності когніції та комунікації в соціогуманітарній сфері. Методологічні принципи «Великої науки»: універсалізм (узагальнення знань), спільність (відсутність бар'єрів), безкорисливість (цінність істини), організований скептицизм (єдиноавторитетність Розуму і Досвіду), організований лібертизм (свобода мислення).

Комунікативна теорія суспільства і синергетична парадигма як методологічна основа суспільної стратегії людства ХХІ століття.

Методологічний зміст основних концепцій історичного знання (раціоналізм, позитивізм, модель єдиної історії, теорія локальних цивілізацій, історична герменевтика, «нова історична наука» або школа «Анналів», соціокультурний підхід, постмодернізм, наративізм). Класичний, некласичний, постнекласичний етапи розвитку методології історії.

Вчення про суспільно-економічні формації. Наріжні проблеми філософсько-історичної системи Карла Маркса. Проблема побудови наукової суспільної теорії у класичній німецькій філософії: здобутки і межі. Термін «суспільно-історична теорія»: основні значення. Формаційний підхід: основні характеристики. Термін «суспільно-економічна формація». Значення поняття «суспільно-економічна формація» за К. Марксом. Конкретно-історичний підхід: версія К. Маркса.

Поняття «цивілізація»: генеза і динаміка змісту. Історичні корені терміна «цивілізація». Люсьєн Февр і Еміль Бенвеніст про історію терміна «цивілізація». Джерела вивчення реалій цивілізаційного розвитку. Вчення М. Данилевського про культурно-історичні типи та його роль у формуванні некласичної філософії історії. Культурно-історичні типи як основа поділу всесвітньої історії. Історичний прогрес: версія М. Данилевського. Нелінійне тлумачення історичного процесу в морфології О. Шпенглера. Культури як предмет морфології. Габітус культури. Концепція локальних цивілізацій А. Тойнбі. Умосяжне поле історичного дослідження. Основні цивілізації історії людства. Поняття «цивілізація»: версія А. Тойнбі.

Становлення критичної філософії історії. Філософсько-історична система В. Дільтея. Філософія історії Г. Рікєрта. Історизм як продукт новоевропейської раціональності. «Ідея історії» Р. Колінгвуда. Онтологія історичного М. Гайдегера. Критика історицистських схем історії (К. Поппер). Особливості сучасного історичного дискурсу. Постмодерністська критика історицистської раціональності. Філософсько-історична система М. Фуко.

Філософське осмислення глобалізму як соціальної реальності. Глобальна революція кінця XX – початку XXI століття як наслідок прискорення процесу формування глобальної спільності. Теоретичні підходи до оцінки процесу глобалізації. Глобалізація суспільних відносин і планетарної свідомості: сутність, основні домінанти, позитивні та негативні наслідки. Соціально-політичний, соціально-економічний і соціокультурний ракурси глобалізації. Базові тенденції глобального цивілізаційного процесу (фрагментація світу, гомогенізація інфраструктур, гібридизація взаємовпливів, інтеграція ринків, а також поляризація, асиміляція, конвергенція та ізоляція в соціокультурній сфері).

Нова філософія глобалізації: поняття, концепції, підходи в тлумаченні сутності економічної, політичної і культурної глобалізації. Метакультури і конфлікт цивілізацій в інтерпретації С. Хантінгтона. Глобалізація і майбутнє планети: глобальні проблеми техногенної цивілізації та основні тенденції світового розвитку (прогностичні моделі майбутнього, «новий гуманізм» Римського клубу, перспективи традиційного суспільства тощо). Сутність опозиції «глобалізація-контрглобалізація».

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ДИСЦИПЛІНИ

Назви тем	Кількість годин										
	Денна /вечірня форма						Заочна форма				
	Всього	У тому числі					У тому числі				
		Лекції	Практичні/Семінарські заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	Індивідуальні заняття	Всього	Лекції	Практичні/Семінарські заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота
Модуль 1: Актуальні проблеми буттєвості Всесвіту і людини											
Тема 1. Вступ до актуальних проблем сучасної філософської науки	12	2	2		8						
Тема 2. Актуальні онтологічні проблеми у сучасній філософській парадигмі (вчення про Всесвіт, матерію, простір, час і рух	14	4	2		8						
Тема 3. Актуальні онтологічні проблеми у сучасній філософській парадигмі (вчення про еволюцію живого, антропний принцип)	12	2	2		8						
Тема 4. Актуальні проблеми сучасної філософської антропології (тіло і тілесність людини у філософській антропології та феноменології)	14	2	4		8						
Тема 5. Актуальні проблеми сучасної філософської антропології (екзистенціали буття сучасної людини)	14	4	2		8						
Разом за модулем 1	66	14	12		38						
Модуль 2: Актуальні проблеми сучасної теорії пізнання і соціальної філософії											
Тема 6. Актуальні проблеми сучасної теорії пізнання (епістемологічні засади дослідження філософії природи)	13	2	2		9						
Тема 7. Актуальні проблеми сучасної теорії пізнання (епістемологічні засади аналізу інформації і інформаційного суспільства)	15	4	2		9						
Тема 8. Актуальні проблеми соціальної філософії (теорії індустріального і постіндустріального суспільства)	13	2	2		9						
Тема 9. Актуальні проблеми соціальної філософії та філософії історії	12	2	2		8						
Тема 10. Актуальні проблеми філософії глобалізму	16	4	4		8						
Разом за модулем 2	69	14	12		45						
Усього годин	135	28	24		83						

ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ, КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ, ЗАВДАННЯ ДО ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Модуль 1: Актуальні проблеми буттєвості Всесвіту і людини

Тема 1: ВСТУП ДО АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ

1. Основні принципи і характеристики сучасної філософії.
2. Основні напрями і підходи сучасної філософії.
3. Особливості філософії сучасності: плюралістичність, поліметодологізм, критика класичної раціональності.
4. Співвідношення між класичним і некласичним способом філософського осягнення дійсності.

Методи опрацювання навчального матеріалу і літератури: аналіз, синтез, узагальнення, формалізація, логіко-історичний метод, герменевтичний аналіз, структурно-функціональний аналіз, метод порівняльного аналізу.

Ключові поняття: філософія, філософський напрямок, філософський підхід, методологія, методологічний підхід, раціональність, ірраціональність, плюралізм, поліметодологізм, постмодернізм, постструктуралізм.

Завдання до індивідуальної і самостійної роботи:

1. Розкрийте особливості та умови становлення сучасної філософії.
2. Проаналізуйте класичні і некласичні підходи до філософування в умовах постіндустріального суспільства.
3. Розкрийте плюралістичність і поліметодологізм ключових напрямків сучасної філософії.
4. Проаналізуйте розуміння принципу інтерсуб'єктивізму у сучасній герменевтиці і феноменології.
5. Порівняйте постструктуралізм і постмодернізм як сучасні підходи до осмислення природної і соціальної дійсності.

Основна література:

1. Андрущенко В.П., Губерський Л.В., Михальченко М.І. Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія: Підручник. Вид. 4-те, випр. та доп. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 552 с. <https://jurkniga.ua/contents/socialna-filosofiya-istoriya-teoriya-metodologiya-.pdf>

2. Бродецька Ю. Метаморфози сучасної філософії. Ч.2 Порядок буття / Монографія. Дніпро: ЛІРА, 2024. 288 с.
https://www.researchgate.net/publication/385423086_METAMORFOZI_SU_CASNOI_FILOSOFII_Castina_II_Poradok_butta_Monografia_Dnipro_2024
3. Історія філософії. Проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології : навч. посіб. зі слов. / Н. Хамітов, Л. Гармаш, С. Крилова ; під ред. д-ра філос. наук, проф. Н. Хамітова; НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. 4-те вид. Київ: КНТ, 2016. 393 с.
4. Основи практичної філософії. Підручник для студентів вищих навчальних закладів / Наук. ред. проф. Лой А.М. Київ, 2016. 400 с.
5. Петрушенко В. Гносеологія та епістемологія: Навчальний посібник. Львів: «Новий Світ-2000», 2020. 209 с.
6. Сучасна філософія: основні розділи, поняття, проблеми, ідеї : Навчальний посібник / А. І. Бойко, І. П. Гудима, О. В. Кулешов, Т. О. Дроздова, В. С. Даценко, О. М. Кожем'якіна. [За ред. О. В. Кулешова]. Черкаси : ФОП Гордієнко Є. І., 2017. 154 с. <https://surl.ln/cyjbghx>
7. Філософія інформаційно-комунікативного суспільства: теоретико-методологічний контекст: монографія; за ред. В. Г. Воронкової. Запоріжжя: ЗДІА, 2016. 286 с.
8. Хамітов Н.В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. 5-е видання, виправлене і доповнене. Київ: КНТ, 2023. 405 с.

Додаткова література:

1. Андрущенко В. П., Михальченко М. Л. Сучасна соціальна філософія: Курс лекцій. Видання друге, випр. й доповн. Київ: Генеза, 1996. 370 с.
2. Габермас Ю. Філософія як берегиня та інтерпретатор ситуації. *Після філософії: кінець чи трансформація?* Київ: Четверта хвиля, 2000. С. 269–279.
3. Єрмоленко А. Комунікативна практична філософія. Київ: Лібра, 1999. 488 с.
4. Історія філософії. Словник / За заг. ред. В. І. Ярошовця. Київ: Знання України, 2006. 1200 с.
9. Історія філософії: підр. /За ред. Ярошовця В. Київ: ПАРАПАН, 2002. 774 с.
5. Ільїн В. В. Апологія ірраціонального. Філософія для тебе / Володимир Васильович Ільїн. Київ: Вид-во Європ. Ун-ту. 2005. 232 с.
6. Кримський С. Запити філософських смислів. Київ: ПАРАПАН, 2003. 240 с.

7. Тарелкін Ю.П., Цикін В.О. Основи сучасної філософії: навч. посіб. для підготовки до семінарських занять та екзаменів. Суми: Видавництво СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2014. 288 с.
https://www.library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/Tarelkin_Osnovy.pdf
8. Філософія: Світ людини. Курс лекцій. Київ: Либідь, 2003. 432 с.
9. Шабанова Ю.О., Яременко І.А., Тарасова Н.Ю. Історія філософії: сучасні комунікативні вчення: навч. посібник. Дніпро: Національний гірничий університет, 2012. 120 с. <https://core.ac.uk/download/pdf/48401825.pdf>
10. Шевцов С. П. Сучасні досягнення філософії: третій та четвертий змістові модулі курсу «Історія, концепції та сучасні досягнення філософії» – метод. вказівки для здобувачів третього освітньо-наукового рівня вищої освіти за спеціальністю 033 Філософія. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2020. 50 с.
<https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/53fde773-2e4e-4c36-b900-578b1cd2cafb/content>

Тема 2: АКТУАЛЬНІ ОНТОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ У СУЧАСНІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ ПАРАДИГМІ (ВЧЕННЯ ПРО ВСЕСВІТ, МАТЕРІЮ, ПРОСТІР, ЧАС І РУХ)

1. Вчення про мікросвіт, макросвіт у сучасній філософській парадигмі.
2. Філософські засади квантової механіки (Н. Бор). Формула Планка і її онтологічний статус. Релятивістське розуміння еволюції Всесвіту. Теорія відносності А. Ейнштейна.
3. Сучасні філософські підходи до розуміння матерії і руху.
4. Онтологічний статус інформації у сучасному суспільстві. Інформаційне і постінформаційне суспільство.

Методи опрацювання навчального матеріалу і літератури: аналіз, синтез, узагальнення, формалізація, логіко-історичний метод, герменевтичний аналіз, структурно-функціональний аналіз, метод порівняльного аналізу.

Ключові поняття: матерія, простір, час, рух, спокій, світ, космос, мікросвіт, макросвіт, універсум, релятивізм, субстанціоналізм, теорія відносності, квантова теорія, інформація, інформаційні революції, інформаційне суспільство, Інтернет, штучний інтелект.

Завдання до індивідуальної і самостійної роботи:

1. Розкрийте розуміння принципів системності, континуальності і дискретності у сучасній філософії.
2. Проаналізуйте філософські засади квантової механіки та проблему суб'єкта як спостерігача у парадигмі квантової механіки.
3. Розкрийте філософські аспекти теорії відносності та принципи релятивістської космології.
4. Проаналізуйте синергетику як концепцію детермінованого хаосу, як теорію саморозвитку і самоevolюції відкритих систем.
5. Розкрийте феноменологічне розуміння часу.
6. У чому полягає евристична цінність теорії ноосфери П. Тейяра де Шардена та В. Вернадського.
7. Порівняйте атрибутивні ознаки інформаційного й постінформаційного суспільства.

Основна:

1. Бродецька Ю. *Метаморфози сучасної філософії. Ч.2 Порядок буття / Монографія.* Дніпро: ЛІРА, 2024. 288 с. https://www.researchgate.net/publication/385423086_METAMORFOZI_SU_CASNOI_FILOSOFII_Castina_II_Poradok_butta_Monografia_Dnipro_2024
2. Мондін Б. *Онтологія і метафізика.* Жовква : Місіонер, 2010. 284 с.
3. Нестеренко В. *Вступ до філософії: онтологія людини.* Київ: Абрис, 1995. 336 с.
4. *Сучасна філософія: основні розділи, поняття, проблеми, ідеї : Навчальний посібник / А. І. Бойко, І. П. Гудима, О. В. Кулешов, Т. О. Дроздова, В. С. Даценко, О. М. Кожем'якіна. [За ред. О. В. Кулешова].* Черкаси : ФОП Гордієнко Є. І., 2017. 154 с. <https://surl.ln/cyjbgh>
5. *Філософія інформаційно-комунікативного суспільства: теоретико-методологічний контекст: монографія; за ред. В. Г. Воронкової.* Запоріжжя: ЗДІА, 2016. 286 с.

Додаткова література:

1. Бурова О. Річ та онтологічний простір думки. *Філософська і соціологічна думка.* 1995. № 4. С. 117 – 135.
2. Гайдеггер М. Буття в околі речей. Возняк Т. *Тексти та переклади.* Харків: Фоліо, 1998. С. 332–345.
3. Гіденс Ентоні. *Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя.* Київ: Альтерпрес, 2004. 100 с.

4. Гудінг Девід, Леннокс Джон. Людина та її світогляд: для чого ми живемо і яке наше місце у світі. Київ: УБТ, 2007. Т. 1. 416 с. 2006. Т.2. 376 с.
5. Історія філософії. Словник / За заг. ред. В. І. Ярошовця. Київ: Знання України, 2006. 1200 с.
6. Історія філософії: підр. /За ред. Ярошовця В. Київ: ПАРАПАН, 2002. 774 с.
7. Кассіпер Е. Людський світ простору і часу. *Філософська і соціологічна думка*. 1992. № 5. С. 42 – 53.
8. Рубанець О. М. Інформаційне суспільство: когнітивний креатив постнекласичних досліджень: Монографія. Київ: ПАРАПАН, 2006. 420 с.
9. Сартр Ж.-П. Буття і ніщо: нарис феноменологічної онтології. Київ: «Основи», 2001. 855 с.
10. Тарелкін Ю.П., Цикін В.О. Основи сучасної філософії: навч. посіб. для підготовки до семінарських занять та екзаменів. Суми: Видавництво СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2014. 288 с.
https://www.library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/Tarelkin_Osnovy.pdf
11. Шевцов С. П. Сучасні досягнення філософії: третій та четвертий змістові модулі курсу «Історія, концепції та сучасні досягнення філософії» – метод. вказівки для здобувачів третього освітньо-наукового рівня вищої освіти за спеціальністю 033 Філософія. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2020. 50 с.
<https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/53fde773-2e4e-4c36-b900-578b1cd2cafb/content>
12. Філософський енциклопедичний словник / Гол. ред. кол. Шинкарук В. І. Київ: «Абрис», 2002. 744 с.

ТЕМА 3: Актуальні онтологічні проблеми у сучасній філософській парадигмі
(вчення про еволюцію живого, антропний принцип)

1. Фізичні і космологічні умови еволюції матерії. Співвідношення живої і неживої матерії.
2. Вчення про ноосферу П. Тейяра де Шардена та В. Вернадського. Антропний принцип як основа появи високоорганізованих форм матеріального буття.
3. Антропний принцип як основа появи високоорганізованих форм матеріального буття. Формула Дрейка і її складові.

4. Проблема багатоманітності життя у космосі та проблема контактів з позаземними цивілізаціями.

Методи опрацювання навчального матеріалу і літератури: аналіз, синтез, узагальнення, формалізація, логіко-історичний метод, герменевтичний аналіз, структурно-функціональний аналіз, метод порівняльного аналізу.

Ключові поняття: еволюціонізм, креаціонізм, людина, індивід, особа, особистість, індивідуальність, смерть, безсмертя, сенс життя, свобода, відповідальність, антропний принцип, практика, праця, діяльність.

Завдання до індивідуальної і самостійної роботи:

1. Проаналізуйте ключові положення антропного принципу у контексті появи високоорганізованих форм живого матеріального буття.
2. Розкрийте ключові положення креаціоністського розуміння проблеми походження людини.
3. Проаналізуйте ключові положення еволюційної теорії походження біологічних видів. Розкрийте її сильні і слабкі сторони.
4. У чому полягає проблем «перехідних видів» в еволюції біологічних видів загалом і людини зокрема?
5. Розкрийте проблему багатоманітності форм життя у космосі та проблему можливих контактів з позаземними цивілізаціями.
6. У чому полягає евристична цінність теорії ноосфери П. Тейяра де Шардена та В. Вернадського у контексті еволюції людини як біосоціального виду та її розуму і свідомості.

Основна:

1. Бродецька Ю. Метаморфози сучасної філософії. Ч.2 Порядок буття / Монографія. Дніпро: ЛІРА, 2024. 288 с. https://www.researchgate.net/publication/385423086_METAMORFOZI_SU_CASNOI_FILOSOFII_Castina_II_Poradok_butta_Monografia_Dnipro_2024
2. Мондін Б. Онтологія і метафізика. Жовква : Місіонер, 2010. 284 с.
3. Нестеренко В. Вступ до філософії: онтологія людини. Київ: Абрис, 1995. 336 с.
4. Сучасна філософія: основні розділи, поняття, проблеми, ідеї : Навчальний посібник / А. І. Бойко, І. П. Гудима, О. В. Кулешов, Т. О. Дроздова, В. С. Даценко, О. М. Кожем'якіна. [За ред. О. В. Кулешова]. Черкаси : ФОП Гордієнко Є. І., 2017. 154 с. <https://surl.lu/cyjbqx>

5. Філософія інформаційно-комунікативного суспільства: теоретико-методологічний контекст: монографія; за ред. В. Г. Воронкової. Запоріжжя: ЗДІА, 2016. 286 с.

Додаткова література:

1. Бурова О. Річ та онтологічний простір думки. *Філософська і соціологічна думка*. 1995. № 4. С. 117 – 135.
2. Гайдеггер М. Буття в околі речей. Возняк Т. *Тексти та переклади*. Харків: Фоліо, 1998. С. 332–345.
3. Гіденс Ентоні. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя. Київ: Альтерпрес, 2004. 100 с.
4. Гомля Л.М. Еволюційне вчення. Навчальний посібник для студентів біологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Полтава: АСМІ, 2011. 136 с.
<http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3290/1/Gomelja.pdf>
5. Гомля Л.М. Еволюційне вчення : навчальний посібник для студентів біологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Полтава : АСМІ, 2021. 136 с.
6. Гудінг Девід, Леннокс Джон. Людина та її світогляд: для чого ми живемо і яке наше місце у світі. Київ: УБТ, 2007. Т. 1. 416 с. 2006. Т.2. 376 с.
7. Койн Джеррі. Чому еволюція правдива. Київ : Наш Формат. 2015. 346с.
8. Мостяєв О.І. Світ як затриманий розпад: роздуми щодо еволюції відкритих систем. Київ : МП «Леся». 2004. 346 с.
9. Річард Докінз. Найграндіозніше шоу на Землі. Доказ Еволюції. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля». 2020. 432 с.
10. Сидоренко М. М. Філософсько-релігійні проблеми біології. Чернівці : Рута, 2001. 76 с.
11. Сова А. Вчення В.І. Вернадського про біосферу та перехід, становлення її в ноосферу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 3(62)/2013 С. 47-50.
12. Супрун Н. А. Вчення В. Вернадського про ноосферу в контексті теорії сталого розвитку. Тези Круглого столу "С. Подолинський, В. Вернадський, М. Руденко – подвижники природничих засад економічного мислення і господарювання", 18 листопада 2020 року. Київ: КНЕУ, 2020. С. 52-56.
<https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/18b6b865-e874-4391-8991-c3da3f931d15/content>

13. Сучасні проблеми біоетики/ред.кол. Ю.І. Кундієв (відп.ред.). Київ: Академперіодика, 2009. 278 с.
14. Теорія еволюції (системний розвиток життя на Землі) : підручник / І. О. Огінова, О.Є. Пахомов. Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2021. 540 с.
15. Ханстантинов В.О. Х- 19 Філософські проблеми біології : курс лекцій. Миколаїв: МНАУ, 2016. 143 с.
https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2273/1/Khanstantynov_2016.pdf
16. Цомко О.О. Біологічні та духовні аспекти феномену життя. Політологічний вісник. Зб-к наук. праць. Київ: ІНТАС, 2010. Вип. 50. С. 97-105. 40.
17. Цомко О.О. Феномен життя в етико-філософській традиції. Політологічний вісник. Збірник наук. праць. Київ: ХХІ СТОЛІТТЯ: ДІАЛОГ КУЛЬТУР, 2005. Вип. 18. С. 16-25.
18. Шевцов С. П. Сучасні досягнення філософії: третій та четвертий змістові модулі курсу «Історія, концепції та сучасні досягнення філософії» – метод. вказівки для здобувачів третього освітньо-наукового рівня вищої освіти за спеціальністю 033 Філософія. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2020. 50 с.
<https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/53fde773-2e4e-4c36-b900-578b1cd2cafb/content>
19. Філософський енциклопедичний словник / Гол. ред. кол. Шинкарук В. І. Київ: «Абрис», 2002. 744 с.

ТЕМА 4: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ АНТРОПОЛОГІЇ (ТІЛО І ТІЛЕСНІСТЬ ЛЮДИНИ У ФІЛОСОФСЬКІЙ АНТРОПОЛОГІЇ ТА ФЕНОМЕНОЛОГІЇ)

1. Природа і сутність людини у парадигмі філософської антропології (М. Шелер, Г. Плеснер, А. Гелен).
2. Принцип ретардації і "біологічної недокожаності людини". Людина і культура. Людина як трансцендентальна істота.
3. Природа тілесності і інтерсуб'єктивності людини у феноменології (Е. Гуссерль). Співвідношення живого тіла і фізичного тіла людини. Концепція "життєвого світу людини".
4. Тілесне буття в інтерпретації М. Мерло-Понті (ефективність, кінестеза, перманентність, подвійне відчуття).

Методи опрацювання навчального матеріалу і літератури: аналіз, синтез, узагальнення, формалізація, логіко-історичний метод, герменевтичний аналіз, структурно-функціональний аналіз, метод порівняльного аналізу.

Ключові поняття: людина, індивід, особа, антропоцентризм, космоцентризм, культурна революція, ретардація, «біологічна недоконаність людини», практика, праця, діяльність, ефективність, кінестеза, перманентність.

Завдання до індивідуальної і самостійної роботи:

1. Як Ви розумієте концепт надлюдини Фрідріха Ніцше та в чому полягає його евристична цінність і суперечливість?
2. Проаналізуйте ключові положення концепції біологічної недоконаності людини у розумінні Арнольда Гелена.
3. Розкрийте розуміння людини як ексцентричної істоти в інтерпретації Гельмута Плеснера.
4. Проаналізуйте ключові положення розуміння принципу інтерсуб'єктивності людини у феноменології Едмунда Гуссерля.
5. Розкрийте особливості розуміння тілесності людини у феноменології Моріса Мерло-Понті.
6. Розкрийте концепцію «життєвого світу людини» у феноменології Едмунда Гуссерля та Моріса Мерло-Понті.

Основна:

1. Історія філософії. Проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології : навч. посіб. зі слов. / Н. Хамітов, Л. Гармаш, С. Крилова ; під ред. д-ра філос. наук, проф. Н. Хамітова; НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. 4-те вид. Київ: КНТ, 2016. 393 с.
2. Мондіна Баттіста. Філософська антропологія і філософія культури та виховання. Львів: Місіонер, 2025. 312 с.
3. Ситник О. С. Культурна антропологія: походження людини і суспільства: посіб. для студ. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2012. 179 с.
4. Хамітов Н.В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. 5-е видання, виправлене і доповнене. Київ: КНТ, 2023. 405 с.

Додаткова література:

1. Вальденфельс Б. Топографія Чужого: студії до феноменології Чужого. Київ: ППС-2002, 2004. 206 с.
2. Гомілко О. Метафізика тілесності: концепт тіла у філософському дискурсі / О. Гомілко. Київ : Наукова думка, 2001. 340 с.
3. Гудінг Девід, Леннокс Джон. Людина та її світогляд: для чого ми живемо і яке наше місце у світі. Київ: УБТ, 2007. Т. 1. 416 с. 2006. Т.2. 376 с.
4. Гусерль Е. Картезіанські медитації. Вступ до феноменології. Київ: Темпора, 2022. 304 с.
5. Гуцуляк О. Б. Філософська антропологія: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2015. <http://194.44.152.155/elib/local/2812.pdf>
6. Історія філософії. Словник / За заг. ред. В. І. Ярошовця. Київ: Знання України, 2006. 1200 с.
7. Історія філософії: підр./За ред. Ярошовця В. Київ: ПАРАПАН, 2002. 774 с.
8. Камю А. Бунтівна людина / Камю А. Вибрані твори. У 3-х т. Т.3. Ессе / Пер. з фр. Харків: Фоліо, 1997. С.181–438.
9. Кассіерер Е. Людський світ простору і часу. *Філософська і соціологічна думка*. 1992. № 5. С. 42 – 53.
10. Моріс Мерло-Понті, Феноменологія сприйняття. Пер. з фр., післямова та прим. О. Йосипенко, С. Йосипенко. Київ.: Український Центр духовної культури, 2001. 552 с.
11. Нестеренко В. Вступ до філософії: онтологія людини. Київ: Абрис, 1995. 336 с.
12. Табачковський В. Г. Людина-Екзистенція-Історія. Київ: [б. в.], 1996. 123 с.
13. Тарелкін Ю.П., Цикін В.О. Основи сучасної філософії: навч. посіб. для підготовки до семінарських занять та екзаменів. Суми: Видавництво СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2014. 288 с. https://www.library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/Tarelkin_Osnovy.pdf
14. Філософія: Світ людини. Курс лекцій. Київ: Либідь, 2003. 432 с.
15. Хамітов Н. В. та ін. Історія філософії. Проблема людини та її меж: Навч. посібник. Київ: КНТ, Центр навчальної літератури, 2006. 296 с.
16. Чміль Г. П. Тіло як реальність у знаковій системі екранної культури та сексуальність як її ідеологія. *Культурологічна думка*. 2020. № 17. С. 19-44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kultdum_2020_17_4.

ТЕМА 5: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ АНТРОПОЛОГІЇ (ЕКЗИСТЕНЦІАЛИ БУТТЯ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ)

1. Філософські засади дослідження свідомого і несвідомого, відчуження і репресивності у бутті людини (К. Маркс, З. Фройд, Е. Фромм, Г. Маркузе).
2. Проект фундаментальної антропології М. Гайдеггера. Екзистенціали буття людини. Турбота і піклування про людину.
3. Природа і сутність людини в інтерпретації Ж.-П. Сартра. Екзистенціалізм як гуманізм.
4. Діалогічність буття людини в інтерпретації М. Бубера. Діалог як модус існування людини. Єдність Я і Іншого у бутті людини. Я-Ти і Я-Воно.

Методи опрацювання навчального матеріалу і літератури: аналіз, синтез, узагальнення, формалізація, логіко-історичний метод, герменевтичний аналіз, структурно-функціональний аналіз, метод порівняльного аналізу.

Ключові поняття: людина, індивід, особа, свідоме, несвідоме, відчуження, репресивність, сублімація, репресивна свідомість, репресивна цивілізація, архетипи, колективне несвідоме, фундаментальна антропологія, мова як домівка буття, діалогічність, Я та Інший.

Завдання до індивідуальної і самотійної роботи:

1. Розкрийте розуміння соціальної несправедливості і відчуження людини у філософії Карла Маркса.
2. Проаналізуйте відчуження як особливу форма соціальної буттєвості людини у суспільстві масового споживання.
3. Розкрийте розуміння ролі сублімації у творчому житті людини у філософії фрейдизму.
4. Проаналізуйте розуміння влади як сфери виявлення сили (насильства) і слабкості людини у сучасній філософії.
5. Розкрийте проект фундаментальної антропології М. Гайдеггера.
6. У чому полягає принцип діалогічності буття людини в інтерпретації Мартіна Бубера.

Основна:

1. Історія філософії. Проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології : навч. посіб. зі слов. / Н. Хамітов, Л. Гармаш, С. Крилова ; під ред. д-ра філос. наук, проф. Н. Хамітова; НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. 4-те вид. Київ: КНТ, 2016. 393 с.
2. Мондіна Баттіста. Філософська антропологія і філософія культури та виховання. Львів: Місіонер, 2025. 312 с.
3. Ситник О. С. Культурна антропологія: походження людини і суспільства: посіб. для студ. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2012. 179 с.
4. Хамітов Н. В. Самотність у людському бутті. Досвід метаантропології. 2-е видання, перероблене та доповнене. Київ : КНТ, 2017. 370 с.
5. Хамітов Н.В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. 5-е видання, виправлене і доповнене. Київ: КНТ, 2023. 405 с.

Додаткова література:

1. Бєслюбнюк О. О. Гуманістичні інваріанти екзистенціалізму: Ж.-П.Сартр та Н.Аббаньяно: автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.05; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2007. 18 с.
2. Гайдеггер М. Буття в околі речей. Возняк Т. *Тексти та переклади*. Харків: Фоліо, 1998. С. 332–345.
3. Гуцуляк О. Б. Філософська антропологія: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2015. <http://194.44.152.155/elib/local/2812.pdf>
4. Історія філософії. Словник / За заг. ред. В. І. Ярошовця. Київ: Знання України, 2006. 1200 с.
5. Історія філософії: підр./За ред. Ярошовця В. Київ: ПАРАПАН, 2002. 774 с.
6. Камю А. Бунтівна людина / Камю А. Вибрані твори. У 3-х т. Т.3. Ессе / Пер. з фр. Харків: Фоліо, 1997. С.181–438.
7. Колізії антропологічного розмислу / В. Г. Табачковський [та ін.] ; НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. Київ : Видавець ПАРАПАН, 2002. 155 с.
8. Людина в есенційних та екзистенційних вимірах; відп. ред. В. Г. Табачковський. Київ : Наукова думка, 2004. 244 с.
9. Матвієнко І. С. Екзистенційне осмислення людини: бунт і людська природа у філософії А. Камю. *Науковий вісник НУБіП України*. 2015. С.13-18.

10. Маркузе Герберт. Одновимірна людина. дослідження ідеології розвинутого індустріального суспільства. *Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія*. К.: Либідь, 1996. С. 87 – 134.
11. Саноцька Наталя. Філософія екзистенціалізму про феномен творчості. 2012. <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/9400e3ef-1daa-40a0-9fec-950f4793eb4d/content>
12. Сарабун Оксана. Екзистенція як шлях від усвідомлення абсурду до здійснення свободи у філософії А.Камю. *Вісник Львівського університету. Серія філософські науки*. 2012. Випуск 15. С.137-144. http://fs-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/15_2012/19.pdf
13. Сартр Ж.-П. Екзистенціалізм – це гуманізм. *Читанка з філософії: У 6 книгах*. Київ: Довіра, 1993. Кн. 6: Зарубіжна філософія ХХ ст. С. 131 – 139.
14. Стеценко В. Екзистенціалізм як «філософія людини» ХХ сторіччя . *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2010. № 4. С.44-54. <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/27409>
15. Табачковський Віталій. Екзистенційний та есенційний підходи до витлумачення людини і світу. *Філософія: Світ людини. Курс лекцій: Навч. посібник* / В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Н. В. Хамітов та ін. Київ: Либідь, 2004. С. 139-157
16. Табачковський В. Г. Людина-Екзистенція-Історія. Київ: [б. в.], 1996. 123 с.
17. Тарелкін Ю.П., Цикін В.О. Основи сучасної філософії: навч. посіб. для підготовки до семінарських занять та екзаменів. Суми: Видавництво СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2014. 288 с. https://www.library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/Tarelkin_Osnovy.pdf
18. Філософія: Світ людини. Курс лекцій. Київ: Либідь, 2003. 432 с.
19. Фройд Зигмунд. Вступ до психоаналізу / пер. з нім. Петра Таращука. Харків: КСД, 2015. 480 с.
20. Фромм Ерік. Втеча від свободи / Пер. з англ. М. Яковлєв. Харків: «КСД», 2019. 288 с.
21. Фромм Ерік. Мати або бути? / Пер. з англ. Г. В. Яновська. Харків: «КСД», 2020. 304 с.
22. Хамітов Н. В. та ін. Історія філософії. Проблема людини та її меж: Навч. посібник. Київ: КНТ, Центр навчальної літератури, 2006. 296 с.
23. Чміль Г. П. Тіло як реальність у знаковій системі екранної культури та сексуальність як її ідеологія. *Культурологічна думка*. 2020. № 17. С. 19-44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kultdum_2020_17_4.

Модуль 2: Актуальні проблеми сучасної теорії пізнання і соціальної філософії

Тема 6: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ТЕОРІЇ ПІЗНАННЯ (ЕПІСТЕМОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІЛОСОФІЇ ПРИРОДИ)

1. Сучасний філософський дискурс про світоглядні основи ставлення людини до природи (А. Швейцер, В. Вернадський, Г. Йонас).
2. Еволюційна теорія: витоки, суть, етапи розвитку і сучасний стан. Вчення Ч. Дарвіна та Г. де Фріза. Коеволюція людини і природи.
3. Біофілософські аспекти гендерної політики, геронтології і танатології (євгеніка, евтаназія, клонування, біостимуляція тощо).
4. Концепції космоцентризму, теоцентризму, антропоцентризму, біоцентризму, екоцентризму та фізіоцентризму в системі екологічного знання. Екологія і глобальні перспективи людства.

Методи опрацювання навчального матеріалу і літератури: аналіз, синтез, узагальнення, формалізація, логіко-історичний метод, герменевтичний аналіз, структурно-функціональний аналіз, метод порівняльного аналізу.

Ключові поняття: біосфера, ноосфера, «новий гуманізм», геронтологія, танатологія, євгеніка, евтаназія, клонування, біостимуляція, космоцентризм, теоцентризм, антропоцентризм, біоцентризм, екоцентризм, фізіоцентризм.

Завдання до індивідуальної і самостійної роботи:

1. Розкрийте розуміння концепту «благоговіння перед життям» в інтерпретації Альберта Швейцера.
2. У чому полягає принцип колективної відповідальності людства за майбутнє в розумінні Ганса Йонаса?
3. Проаналізуйте різні підходи до розуміння механізмів еволюції живого. Розкрийте сильні і слабкі сторони мутаційної теорії Гуго де Фріза.
4. Розкрийте ключові підходи до проблеми евтаназії у сучасному інформаційному суспільстві.
5. Проаналізуйте перспективи та виклики клонування в умовах постіндустріального суспільства.
6. Розкрийте філософське розуміння проблем генної інженерії.

Основна:

1. Гомля Л.М. Еволюційне вчення : навчальний посібник для студентів біологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Полтава: АСМІ, 2021. 136 с.
2. Нестеренко В. Вступ до філософії: онтологія людини. Київ: Абрис, 1995. 336 с.
3. Теорія еволюції (системний розвиток життя на Землі) : підручник / І. О. Огінова, О.Є. Пахомов. Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2021. 540 с.
4. Філософія інформаційно-комунікативного суспільства: теоретико-методологічний контекст: монографія; за ред. В. Г. Воронкової. Запоріжжя: ЗДІА, 2016. 286 с.

Додаткова література:

1. Бровдій В.М. Еволюційне вчення: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2013. 336 с.
2. Вакерич М.М., П.В. Вайда, Гасинець Я.С., Гедзур Т.І., Кресей Т.В. Теорія еволюції. Навчально-методичний посібник. Ужгород, 2023. 53с. <https://surl.li/ulptxq>
3. Гомля Л.М. Еволюційне вчення. Навчальний посібник для студентів біологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Полтава: АСМІ, 2011. 136 с.
<http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3290/1/Gomelja.pdf>
4. Йонас Ганс. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації; пер. з нім. А. Єрмоленка. Київ: Лібра, 2001. 400 с.
5. Койн Джеррі. Чому еволюція правдива. Київ : Наш Формат. 2015. 346с.
6. Ніколіна І., Мазур І. Теорії антропогенезу та їх еволюція в науковому дискурсі. *Scientific Papers of the Vinnytsia Mykhailo Kotsyubynskyi State Pedagogical University Series History*. April 2023. С.54-62. DOI:[10.31652/2411-2143-2023-43-54-62](https://doi.org/10.31652/2411-2143-2023-43-54-62)
7. Мостяєв О.І. Світ як затриманий розпад: роздуми щодо еволюції відкритих систем. Київ : МП «Леся». 2004. 346 с.
8. Річард Докінз. Найграндіозніше шоу на Землі. Доказ Еволюції. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля». 2020. 432 с.
9. Огінова І. О., Пахомов О. Є. Теорія еволюції (системний розвиток життя на Землі). Дніпро : Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2011. 540 с.
10. Сидоренко М. М. Філософсько-релігійні проблеми біології. Чернівці :

- Рута, 2001. 76 с.
11. Сова А. Вчення В.І. Вернадського про біосферу та перехід, становлення її в ноосферу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 3(62)/2013 С. 47-50.
 12. Супрун Н. А. Вчення В. Вернадського про ноосферу в контексті теорії сталого розвитку. Тези Круглого столу "С. Подолинський, В. Вернадський, М. Руденко - подвижники природничих засад економічного мислення і господарювання", 18 листопада 2020 року. Київ: КНЕУ, 2020. С. 52-56.
<https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/18b6b865-e874-4391-8991-c3da3f931d15/content>
 13. Сучасні проблеми біоетики/ред.кол. Ю.І. Кундієв (відп.ред.). Київ: Академперіодика, 2009. 278 с.
 14. Сучасна філософія: основні розділи, поняття, проблеми, ідеї : Навчальний посібник / А. І. Бойко, І. П. Гудима, О. В. Кулешов, Т. О. Дроздова, В. С. Даценко, О. М. Кожем'якіна. [За ред. О. В. Кулешова]. Черкаси : ФОП Гордієнко Є. І., 2017. 154 с. <https://surl.lu/cyjbgh>
 15. Теорія еволюції (системний розвиток життя на Землі) : підручник / І. О. Огінова, О.Є. Пахомов. Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2021. 540 с.
 16. Ханстантинов В.О. Х- 19 Філософські проблеми біології : курс лекцій. Миколаїв: МНАУ, 2016. 143 с.
https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2273/1/Khanstantynov_2016.pdf
 17. Цомко О.О. Біологічні та духовні аспекти феномену життя. Політологічний вісник. Зб-к наук. праць. Київ: ІНТАС, 2010. Вип. 50. С. 97-105. 40.
 18. Цомко О.О. Феномен життя в етико-філософській традиції. Політологічний вісник. Збірник наук. праць. Київ: ХХІ СТОЛІТТЯ: ДІАЛОГ КУЛЬТУР, 2005. Вип. 18. С. 16-25.

Тема 7: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ТЕОРІЇ ПІЗНАННЯ (ЕПІСТЕМОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ІНФОРМАЦІЇ І ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА)

1. Філософське осмислення закономірностей, особливостей та соціальних наслідків інформатизації основних сфер життєдіяльності соціуму

2. Інформаційно-гуманітарна та інформаційно-технологічна революції. «Природний інтелект versus штучний інтелект». «Інформація versus знання».
3. Проблеми інформаційної та інформаційно-психологічної безпеки й інтелектуального суверенітету людини.
4. Інформація і техніка. Технонауковий активізм та його вплив на інформаційне суспільство.

Методи опрацювання навчального матеріалу і літератури: аналіз, синтез, узагальнення, формалізація, логіко-історичний метод, герменевтичний аналіз, структурно-функціональний аналіз, метод порівняльного аналізу.

Ключові поняття: інформація, інформатизація, інформаційні революції, природний інтелект, штучний інтелект, комп'ютерна логіка і комп'ютерна лінгвістика, техніка, технонауковий активізм, сцієнтизм, антисцієнтизм.

Завдання до індивідуальної і самостійної роботи:

1. Розкрийте ключові закономірності, особливості та соціальні наслідки інформатизації основних сфер життєдіяльності сучасного соціуму.
2. Проаналізуйте сутнісні характеристики чотирьох інформаційних революцій.
3. У чому полягає сутність протистояння на рівні «природний інтелект versus штучний інтелект»?
4. Розкрийте вплив Інтернету (планетарних комп'ютерних мереж) на соціальні зв'язки, спосіб життя, систему цінностей сучасної людини.
5. Здійсніть демаркацію понять «наука», «наукова революція», «техніка», «технонаука», «технологія».
6. Проаналізуйте концептуальні положення філософії техніки Карла Ясперса та Льюїса Мемфорда.

Основна література:

1. Килимник І.І. Інформаційне суспільство та інформаційна безпека. нові виклики та шляхи подолання інформаційних загроз. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО.* 2023. Випуск 76: частина 2. С.53-57. <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/05/10.pdf>
2. Рубанець О. М. Інформаційне суспільство: когнітивний креатив постнекласичних досліджень: Монографія. Київ: ПАРАПАН, 2006. 420 с.

3. Рубанець О. М. Когнітивна сфера суспільства і людини: інформація, ментальність, ідентичність: монографія. Суми : Університетська книга, 2022. 549 с.
4. Сучасна філософія: основні розділи, поняття, проблеми, ідеї : Навчальний посібник / А. І. Бойко, І. П. Гудима, О. В. Кулешов, Т. О. Дроздова, В. С. Даценко, О. М. Кожем'якіна. [За ред. О. В. Кулешова]. Черкаси : ФОП Гордієнко Є. І., 2017. 154 с. <https://surli.lu/cyjbqx>
5. Філософія інформаційно-комунікативного суспільства: теоретико-методологічний контекст: монографія; за ред. В. Г. Воронкової. Запоріжжя: ЗДІА, 2016. 286 с.

Додаткова література:

1. Андрущенко В.П., Губерський Л.В., Михальченко М.І. Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія: Підручник. Вид. 4-те, випр. та доп. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 552 с. <https://jurkniga.ua/contents/socialna-filosofiya-istoriya-teoriya-metodologiya-.pdf>
2. Андрущенко В. П., Михальченко М. Л. Сучасна соціальна філософія: Курс лекцій. Видання друге, випр. й доповн. Київ: Генеза, 1996. 370 с.
3. Гальчинський, А. С. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи: Методологічні аспекти. Київ: Либідь, 2006. 312 с.
4. Гіденс Ентоні. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя. Київ: Альтерпрес, 2004. 100 с.
5. Даниленко С.І. Інформаційне суспільство в контексті цивілізаційного вибору України. *Проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 7. С. 64–76.
6. Інформаційне суспільство в Україні: глобальні виклики та національні можливості: аналіт. доп. / Д. В. Дубов, О. А. Ожеван, С. Л. Гнатюк. Київ: НІСД. 2010. 64 с.
7. Інформаційне суспільство: навчально-методичний комплекс з дисципліни / Уклад.: В.В.Зеліч (Яцко). Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2015. 100 с. <https://surli.cc/hvjaba>
8. Кастельс М. Інтернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства. Пер. з англ. Київ: Ваклер, 2007. 304 с.
9. Колесніков Б.П. Стан та перспективи розвитку інформаційного суспільства в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2012. № 3 (14). С. 37–45.
10. Кюблер Х. Д. Міфи про суспільство знань. Зміни у суспільстві:

інформація, засоби масової інформації та знання. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2010. 264 с.

11. Лайон Д. Інформаційне суспільство: проблеми та ілюзії. *Сучасна зарубіжна соціальна філософія*. Київ, 1996. С.362-380.
12. Людина і культура в умовах глобалізації. Збірник наукових статей / Редколегія: В.С.Лук'янець та ін. Київ: ПАРАПАН, 2003. 400 с.
13. Маркузе Герберт. Одновимірний людина. дослідження ідеології розвинутого індустріального суспільства. *Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія*. К.: Либідь, 1996. С. 87 – 134.
14. Тоффлер Е. Нова парадигма влади. Знання, багатство й сила / Перекладач: Наталка Бордукова. Харків : Акта, 2007. 688 с.
15. Тоффлер Елвін. Третя хвиля / Перекладач: Андрій Євса, за редакцією Віктора Шовкуна. Київ : Видавничий дім «Всесвіт», 2000. 480 с.
16. Требін М. П. Концептуалізація феномену інформаційного суспільства. *Безпечне інноваційне суспільство: взаємодія у сфері правової освіти та правового виховання* : матеріали міжнар. інтернет-конф., 25 трав. 2016 р. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, НДІ прав. забезп. інновац. розвитку Нац. акад. прав. наук України, Наук. б-ка. Харків, 2016. С. 126–137.
17. Шабанова Ю.О. Історія філософії: сучасні комунікативні вчення : навч. посібник / Ю.О. Шабанова, І.А. Яременко, Н.Ю. Тарасова. Дніпро: Національний гірничий університет, 2012. 120 с. <https://core.ac.uk/download/pdf/48401825.pdf>
18. Штанько В.І., Бордюгова Т.Г. Інформаційне суспільство: соціально філософські проблеми становлення: Навч. посібник. Харків: ХНУРЕ, 2012. 172 с. <https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/dccb4459-8e93-4161-9f4d-cce7eee74a13/content>

Тема 10: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ (ТЕОРІЇ ІНДУСТРІАЛЬНОГО І ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА)

1. Теорії індустріального суспільства П.Дракера, Р.Арона, Дж.Гелбрейта.
2. Сутнісні характеристики постіндустріального суспільства Д.Белла.
3. Теорії конвергенції та концепція індустріального суспільства (Р. Арон, В.Бакінгем, В.Ростоу, Я. Тінберген, П.Дракер, Дж. Гелбрейт), ідея зближення капіталізму і соціалізму.

Методи опрацювання навчального матеріалу і літератури: аналіз, синтез, узагальнення, формалізація, логіко-історичний метод, герменевтичний аналіз, структурно-функціональний аналіз, метод порівняльного аналізу.

Ключові поняття: індустріалізм, індустріальні революції, індустріальне суспільство, постіндустріальне суспільство, комуністичне суспільство, капіталістичне суспільство, конвергенція, інформаційне суспільство.

Завдання до індивідуальної і самостійної роботи:

1. Розкрийте ключові положення теорії індустріального суспільства Пітера Дракера.
2. Порівняйте теорії індустріального суспільства Реймона Арона та Джона Гелбрейта.
3. Розкрийте сутнісні характеристики постіндустріального суспільства в розумінні Девіда Белла.
4. У чому полягає теорія конвергенції у контексті розвитку постіндустріального суспільства?
5. Розкрийте розуміння концепту індустріального суспільства у працях Волта Ростоу.
6. У чому полягає евристична цінність теорії конвергенції у контексті ідеї зближення капіталізму і соціалізму?

Основна література:

1. Андрущенко В.П., Губерський Л.В., Михальченко М.І. Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія: Підручник. Вид. 4-те, випр. та доп. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 552 с. <https://jurkniga.ua/contents/socialna-filosofiya-istoriya-teoriya-metodologiya-.pdf>
2. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства. Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія / Упоряд. В. Лях. Київ: Либідь, 1996. С. 194-250.
3. Сучасна філософія: основні розділи, поняття, проблеми, ідеї : Навчальний посібник / А. І. Бойко, І. П. Гудима, О. В. Кулешов, Т. О. Дроздова, В. С. Даценко, О. М. Кожем'якіна. [За ред. О. В. Кулешова]. Черкаси : ФОП Гордієнко Є. І., 2017. 154 с. <https://surl.ln/cyjbqx>
4. Філософія інформаційно-комунікативного суспільства: теоретико-методологічний контекст: монографія; за ред. В. Г. Воронкової. Запоріжжя: ЗДІА, 2016. 286 с.

Додаткова література:

1. Андрущенко В. П., Михальченко М. Л. Сучасна соціальна філософія: Курс лекцій. Видання друге, випр. й доповн. Київ: Генеза, 1996. 370 с.
2. Галушко К.Ю. Індустріальне суспільство. *Енциклопедія історії України*: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во "Наукова думка", 2005. 672 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Industrialne_suspilstvo
3. Гальчинський, А. С. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи: Методологічні аспекти. Київ:Либідь, 2006. 312 с.
4. Кальцинський Е. А. Концепція постіндустріального суспільства Деніела Белла як підґрунтя формування концепції інформаційного суспільства. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2013. № 5 (19). С.137-142.
5. Кюблер Х.Д. Міфи про суспільство знань. Зміни у суспільстві: інформація, засоби масової інформації та знання. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2010. 264 с.
6. Мартинов А.Ю. Постіндустріальне суспільство [Електронний ресурс] . URL: http://www.history.org.ua/?termin=Postindustrialne_suspilstvo
7. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Том 1. / Перекл. З англ. О. Коваленка. Київ: Основи,1994. 444 с.
8. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Том 2 / Перекл. з англ. О. Буценка. Київ: Основи, 1994. 494 с.
9. Реймон Арон. Мир і війна між націями / Пер. з фр. Віктор Шовкун, Зоя Борисюк та Григорій Філіпчук. Київ: МП «Юніверс», 2000. 688 с.
10. Ротар Н. Гелбрейт Джон Кеннет. *Політична енциклопедія*. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2011. С.173.
11. Рубанець О. М. Інформаційне суспільство: когнітивний креатив постнекласичних досліджень: Монографія. Київ: ПАРАПАН, 2006. 420 с.
12. Рудич Ф. Росту Волт Вітмен. *Політична енциклопедія*. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2011. С.643.
13. Сухонос В. Політичний вимір держави постіндустріального суспільства: методологічний аспект. *Підприємництво, господарство і право*. 2003. N9. С. 100-101.
14. Сухонос В. Соціально-економічна основа державної влади в постіндустріальному суспільстві. *Підприємництво, господарство і*

право. 2003. N10. С. 68-70.

15. Федорова Н. Є. Постіндустріалізм та його сутнісна характеристика. *Економічний вісник Дніпровської політехніки*. 2021 №4 (76). С. 9-17. DOI:<https://doi.org/10.33271/ebdut/76.009>
16. Філософський енциклопедичний словник / Гол. ред. кол. Шинкарук В. І. Київ: «Абрис», 2002. 744 с.
17. Філософія: Світ людини. Курс лекцій. Київ: Либідь, 2003. 432 с.
18. Франкел Б. Постіндустріальні утопісти / Пер. з англ. О.Юдіна. Київ: «Ніка-Центр», 2005. 304 с.
19. Черничко Т. В., Козик І.М. Концептуальні основи постіндустріального етапу розвитку економічної системи: теоретичні засади. *Економіка та суспільство*. Випуск № 26 / 2021. С. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-16>
20. Шелухін В. Суспільство у просторі трансформацій, культура у просторі суперечностей: відкриті питання Деніела Бела. *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Секція: «Соціологія»*, 2010. № 1-2. С. 103-105.

Тема 9: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ ТА ФІЛОСОФІЇ ІСТОРІЇ

1. Методологічний зміст основних сучасних концепцій історичного знання. Класичний, некласичний, постнекласичний етапи розвитку методології історії.
2. Вчення про суспільно-економічні формації К. Маркс та її вплив на сучасну історичну методологію.
3. Цивілізаційний підхід до розуміння історії (О. Шпенглер, А. Тойнбі).
4. Становлення критичної філософії історії. Філософія історії Г. Рікєрта, М. Гайдеггера, К. Поппера та М. Фуко.

Методи опрацювання навчального матеріалу і літератури: аналіз, синтез, узагальнення, формалізація, логіко-історичний метод, феноменологічний метод, структурно-функціональний аналіз, метод порівняльного аналізу.

Ключові поняття: історія, історичний час, історичний простір, культура, цивілізація, формація, історичний прогрес, історичний регрес, історичний інгрес, географічний детермінізм, демографічний детермінізм, історицизм.

Завдання до індивідуальної і самостійної роботи:

1. У чому полягає евристична цінність формаційного підходу до історичного процесу Карла Маркса?
2. Розкрийте нелінійне тлумачення історичного процесу в морфології Освальда Шпенглера.
3. Розкрийте сутнісні характеристики локальних цивілізацій в інтерпретації Арнольда Тойнбі.
4. У чому полягає евристичний потенціал праці «Ідея історії» Робіна Колінгвуда?
5. Розкрийте критику історизму у філософії історії Карла Поппера.
6. У чому полягає постмодерністська критика історичистської раціональності?

Основна література:

1. Габрієлян О.А., Кальной І. І., Цветков О. П. Філософія історії. Підручник. Київ: Альма-матер, 2010. 126 с.
2. Ковтун Наталія. Філософія історії. Посібник. Житомир, 2023. 132 с. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/36565>
3. Найчук А.В., Ганаба С.О. Філософія історії: [навч. посібник]. Кам'янець-Подільський : ПП Зволейко Д. Г., 2020. 204 с. URL: <https://politkaf.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/11/naichuk-a.v.-filosofia-istorii.-navchalnyj-posibnyk.pdf>
4. Предборська І., Ганаба С. Філософія історії: навчальний посібник. 2012. 230 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/1541/Predborsk-a-I.-Filosofia-istorii%28navch.-posib.%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
5. Рюзен Й. Нові шляхи історичного мислення. Переклав з нім. Володимир Кам'янець. Львів: Літопис, 2010. 358 с.
6. Філософія історії: енцикл. словник-довідник. За заг ред. В.О.Огневюка та ін. Київ: Київський ун-т ім. Б. Грінченка, 2023. 416 с.

Додаткова література:

7. Арон Р. Вступ до філософії історії: Есе про межі історичної об'єктивності. Нове видання переглянуте та анотоване С. Мезюр; Пер. з франц., післямова та примітки О. Йосипенко та С. Йосипенка. Київ, 2005. 580 с.
8. Бойченко І. В. Філософія історії: Підруч. для виш. шк. Харків: Прапор, 2006. 656 с.

9. Бойченко І. В. Цивілізація: структура і динаміка. Монографія. Київ, 2003. 574 с.
10. Кислюк К. В. Історіософія в українській культурі: від концепту до концепції. Харків: ХДАК, 2008. 288 с.
11. Ковтун Н. Історична пам'ять у контексті становлення національної ідентичності // *Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності*: III Міжнародна науково-теоретична конференція (19-20 травня 2011 року): зб. матеріалів / за заг. ред. Сауха П. Ю. Житомир: Видавничий центр ЖДУ імені Івана Франка, 2011. С. 133-135.
12. Ковтун Наталія. Історична пам'ять як основа становлення політичної еліти в контексті політичної трансформації України початку ХХІ ст. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. Випуск 2. Житомир-Київ-Краків: ФОП Євенок О. О., 2012. С. 53-58.
13. Ковтун Н. Історична пам'ять як поле для маніпулятивних практик суспільною свідомістю. *Політика пам'яті – політика забуття: справа Катині*: Матеріали польсько-українського семінару (Житомир, 22-24 вересня 2016 р.) / наук. ред. С. Рудницький. Житомир, 2016. С. 34-48. <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/32688>
14. Колінгвуд Р. Дж. Ідея історії / Переглян. вид. З лекц. 1926–1928 рр. / Пер. з англ. Київ, 1996. 615 с.
15. Поппер К. Злиденність історизму Київ: Абрис, 1994. 192 с.
16. Реймон Арон. Вступ до філософії історії: Есе про межі історичної об'єктивності. пер. з фр. Оксана Йосипенко, Сергій Йосипенко. Київ: Український центр духовної культури, 2005. 580 с.
17. Рікер П. Історія та істина / Перекл. з фр. В. Шавкуна. Київ, 2001. 393 с.
18. Тойнбі Арнольд. Дослідження історії. Том 1: Скорочена версія томів 1-6 Д. Ч. Сомервелла / Пер. з англ. В. Шовкуна. Київ: Основи, 1995. 614 с.
19. Тойнбі Арнольд. Дослідження історії. Т. 2: Скорочена версія томів 7-10 Д. Ч. Сомервелла / пер. з англ. В. Митрофанов, П. Таращук. Київ: Основи, 1995. 406 с.
20. Філософський енциклопедичний словник / Ред. кол. В. І. Шинкарук та ін. Київ, 2002. 742 с.
21. Фуко М. Археологія знання / Пер. з франц. В. Шовкун. Київ, 2003. 326 с.
22. Яковенко Н. Вступ до історії. Київ, 2007.
23. Ящук Т. І. Філософія історії. Курс лекцій. Київ: Либідь, 2004. 536 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/2616223/>

Тема 10: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ГЛОБАЛІЗМУ

1. Теоретичні підходи до оцінки процесу глобалізації.
2. Глобалізація суспільних відносин і планетарної свідомості: сутність, основні домінанти, позитивні та негативні наслідки.
3. Соціально-політичний, соціально-економічний і соціокультурний ракурси глобалізації. Базові тенденції глобального цивілізаційного процесу.
4. Політична і культурна глобалізація. Метакультури і конфлікт цивілізацій.
5. Глобалізація і майбутнє планети: глобальні проблеми техногенної цивілізації та основні тенденції світового розвитку.
6. Глобалізація і контрглобалізація.

Методи опрацювання навчального матеріалу і літератури: аналіз, синтез, узагальнення, формалізація, логіко-історичний метод, феноменологічний метод, структурно-функціональний аналіз, метод порівняльного аналізу.

Ключові поняття: глобалізація, космополітизм, політична глобалізація, економічна глобалізація, культурна глобалізація, мультикультуралізм, фрагментація світу, гомогенізація, гібридизація, інтеграція, поляризація, асиміляція, конвергенція, ізоляція в соціокультурній сфері.

Завдання до індивідуальної і самостійної роботи:

1. Розкрийте ключові етапи і особливості глобалізації в сучасному світі.
2. У чому полягає глобалізація суспільних відносин і планетарної свідомості на сучасному етапі розвитку?
3. Розкрийте базові тенденції глобального цивілізаційного процесу.
4. Розкрийте особливості мета культури в умовах глобалізації і перспективи конфлікту цивілізацій.
5. Розкрийте глобальні проблеми сучасної техногенної цивілізації.
6. У чому полягають концептуальні положення антиглобалізму як суспільної ідеології в сучасному світі?

Основна література:

1. Андрущенко В.П., Губерський Л.В., Михальченко М.І. Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія: Підручник. Вид. 4-те, випр. та доп. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 552 с.

2. Бех В. П., Бех Ю. В. На порозі сингулярності: планетарна спільнота у вирі Всесвіту: монографія; Мін-во освіти і науки України; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ: «МП Леся», 2014. 220 с.
3. Гантінгтон Семюел. Політичний порядок у мінливих суспільствах ; пер. з англ. Тарас Цимбал. Київ : Наш формат, 2020. 448 с.
4. Глобальні проблеми сучасності: підруч. [кол. авт.]; за ред. В.С. Бакірова (голова), А.П. Голікова, О.А. Довгаль, В.А. Пересадько, В.І. Сидорова. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. 632 с.

Додаткова література:

1. Афонін Є. А. Велика розтока (глобальні проблеми сучасності: соціально-історичний аналіз) / Є. А. Афонін, О. М. Бандурка, А. Ю. Мартинов. Київ: Видавець ПАРАПАН, 2002. 352 с.
2. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства Пер. з англ. І.Андрущенко; за наук. ред. М. Винницького. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 109 с.
3. Бевз Т. Вплив глобалізації на утвердження національної ідентичності в умовах війни: виклики і загрози. *Українознавство*. 2022. № 3 (84). С. 8-26.
4. Бек У. Влада і контрвлада у добу глобалізації. Нова світова політична економія; пер. с нім. О. Юдіна. Київ: Ніка-Центр, 2011. 408 с.
5. Білорус О., Мацейко Ю., Вітер І. Глобальні стратегії Євросоюзу: монографія / О. Білорус, Ю. Мацейко, І. Вітер. Київ: КНЕУ, 2009. 528с.
6. Білорус О., Лук'яненко Д. Глобалізація і безпека розвитку: Монографія. Київ: КНЕУ, 2001. 733 с.
7. Брусенцева А. С. Формування стратегії розвитку України в умовахглобалізації. *Регіональні студії*. 2021. № 24. С. 116-122.
8. Воробйова Л. С. Глобалізація як соціальне явище сучасності. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2006. № 2. С. 199-204.
9. Гіденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя / Гіденс Е.; [пер. з англ. Н. Поліщук]. Київ: Альтарес, 2008. 100 с.
10. Глобалізація як джерело конкуренції, конфліктів та можливостей: Збірник матеріалів V Міжнародної конференції молодих вчених. 30-31 травня. Миколаїв-Очаків: В 2-х т. Т. 1. Миколаїв : Видавництво МДГУ ім. П.Могили, 2003. 188 с.
11. Економічний глобалізм: розвиток та зростання: монографія / Л. В. Бабій, Н.М. Бондаренко, Л.П. Кудирко, Н.М. Літвін; Ред. В.В. Рокоча. Київ: Таксон, 2005. 320 с.
12. Лукашевич В. М. Глобалістика. Львів : Новий світ-2000, 2007. 400 с.

13. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
14. Козловець М. А., Ковтун Н. М. Національна ідентичність в Україні в умовах глобалізації: Монографія. Київ: ПАРАПАН, 2010. 348 с.
15. Лясота А. Є. Глобалізаційні процеси в сучасному світі та Україні: політичні ризики та перспективи. *Регіональні студії*. 2020. № 23. С. 32-37.
16. Онишко С., Белін В. Актуалізація і динаміка розвитку деглобалізаційних процесів та їх впливу на формування економічної політики. *Збірник наукових праць Державного податкового університету*. 2022. № 2. С. 66-80.
17. Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху / Пер. з англ. М. Климчука і Т. Цимбала. 2-ге вид. Київ: Ніка-Центр, 2009. 320 с.
18. Стігліц, Джозеф. Глобалізація та її тягар; пер. А. Іщенко. Київ: Видавничий дім "КМ Академія", 2003. 252 с.
19. Сорос Д. Про глобалізацію. Київ: Основи, 2002. 173 с.
20. Україна в глобалізованому світі: збірник наукових праць. Київ: Національна біб-ка України ім. В.І. Вернадського, 2007. 175 с.
21. Юськів, Б. Глобалізація і трудова міграція в Європі : монографія. Рівне: вид. О. М. Зень, 2009. 476 с.

ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ ДО КУРСУ

1. *Чи погоджуєтесь Ви з думкою з книги Еклезіаста: «Покоління відходить, й покоління приходить, а земля віковічно стоїть» (Старий Заповіт. Еклезіаст 1.4). Свою позицію обґрунтуйте.*

2. *Як Ви розумієте висловлювання Цицерона: «Немає нічого більш впорядкованого, ніж природа». Аргументуйте свою позицію.*

3. *Як Ви розумієте висловлювання Геракліта: «Все тече, ніщо не стоїть на місці». Аргументуйте свою позицію.*

4. *Прокоментуйте думку Йогана Гердера: «Два найбільших тирані на землі – це випадок і час». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.*

5. *Як Ви розумієте висловлювання Артура Шопенгауера: «Година дитини довша, ніж день старого». Аргументуйте свою позицію.*

6. *Чи погоджуєтесь Ви з думкою Геракліта: «Усі речі виникають через конфлікт протилежностей». Свою позицію обґрунтуйте.*

7. *Прокоментуйте думку Цицерона: «Творіння природи досконаліше творінь мистецтва». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.*

8. *Прокоментуйте думку Геракліта: «Жодна людина ніколи не ступає в ту саму річку двічі, тому що це не та сама річка, і він не та сама людина». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.*

9. *Чи погоджуєтесь Ви з думкою Епікура: «Найстрашніше із усіх видів зла, смерть, жодним чином нас не стосується, оскільки, коли ми існуємо, смерть не присутня; а коли смерть наявна, тоді ми не існуємо». Свою позицію обґрунтуйте.*

10. *Прокоментуйте думку Аристотеля: «Жити – означає робити речі, а не купувати їх». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.*

11. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Сократа: «Я знаю, що нічого не знаю, але інші знають ще менше». Свою позицію обґрунтуйте.

12. Як Ви розумієте висловлювання Сократа: «Є тільки одне благо – знання й тільки одне зло – неуцтво». Аргументуйте свою позицію.

13. Прокоментуйте думку Франциска Асизького: «Спочатку робіть, що потрібно. Тоді – те, що можливо. Лиш тоді ви побачите, що робите неможливе». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

14. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Гесіода: «Істинно велика та людина, яка зуміла заволодіти своїм часом». Свою позицію обґрунтуйте.

15. Як Ви розумієте висловлювання Аврелія Августина: «Світ – це книга. Той, хто ніколи не подорожував, прочитав заледве одну її сторінку». Аргументуйте свою позицію.

16. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Вольтера: «Усі люди рівні; але ця рівність полягає в тому, що вони всі мають різні можливості». Свою позицію обґрунтуйте.

17. Прокоментуйте думку Артура Шопенгауера: «Перебуваючи в однакових умовах, люди все ж таки живуть в різних світах». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

18. Як Ви розумієте висловлювання Жана-Поля Сартра: «Існування людини передує її сутності»; «Людина постійно знаходиться поза самою собою. Саме проектує себе та втрачаючи себе назовні, вона існує як людина». Аргументуйте свою позицію.

19. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Антуана де Сент-Екзюпері: «Єдина справжня розкіш – це розкіш людського спілкування». Свою позицію обґрунтуйте.

20. Як Ви розумієте висловлювання Бернарда Шоу: «Секрет успіху – в тому, щоб викликати обурення у якомога більшої кількості людей». Аргументуйте свою позицію.

21. Як Ви розумієте висловлювання: «Від великої мудрості багато печалі. І той, хто примножує знання, примножує печаль» (книга «Еклезіаст»). Аргументуйте свою позицію.

22. Прокоментуйте думку Рене Декарта: «Самотність потрібно шукати у великих містах». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

23. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Блеза Паскаля: «Людина – всього лише очерет, найслабкіший із витворів природи, але вона – очерет мислячий». Свою позицію обґрунтуйте.

24. Як Ви розумієте висловлювання Протагора: «Людина є мірою всіх речей». Аргументуйте свою позицію.

25. Чи погоджуєтесь Ви з позицією Плінія Старшого: «Природа кинула голу людину на голу землю». Свою позицію обґрунтуйте.

26. Як Ви розумієте висловлювання Фрідріха Ніцше: «Що не вбиває мене, те робить мене сильнішим». Аргументуйте свою позицію.

27. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Григорія Сковороди: «Якщо хочемо виміряти небо, землю та моря, повинні спочатку виміряти себе». Свою позицію обґрунтуйте.

28. Як Ви розумієте висловлювання Фрідріха Ніцше: «Людина назавжди прикута до минулого: хоч би як далеко і швидко вона бігла – ланцюг біжить разом із нею». Аргументуйте свою позицію.

29. Чи погоджуєтесь Ви з позицією Епікура: «Завжди працюй. Завжди люби. Люби дружину і дітей більше від себе самого. Не чекай від людей вдячності й не переймайся, якщо тобі не дякують». Свою позицію обґрунтуйте.

30. Як Ви розумієте висловлювання Аврелія Августина: «Досконалість є знанням людини про свою недосконалість». Аргументуйте свою позицію.

31. Чи погоджуєтесь Ви з позицією Конфуція: «Якщо немає чого дати людям – дайте їм свободу». Свою позицію обґрунтуйте.

32. Як Ви розумієте висловлювання: «Від великої мудрості багато печалі. І той, хто примножує знання, примножує печаль» (книга «Еклезіаст»). Аргументуйте свою позицію.

33. Прокоментуйте думку Платона: «Краса в світі народжується там, де душа й тіло діють у гармонії». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

34. Як Ви розумієте висловлювання Джона Стюарта Мілля: «Гідність держави зрештою залежить від гідності особистостей, які її створюють». Аргументуйте свою позицію.

35. Прокоментуйте думку Аристотеля: «Є тільки один спосіб уникнути критики: нічого не робіть, нічого не говоріть і будьте ніким». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

36. Чи погоджуєтесь Ви з позицією Рабіндраната Тагора: «Люди жорстокі, але людина добра». Свою позицію обґрунтуйте.

37. Прокоментуйте думку Артура Шопенгауера: «Людина – єдина тварина, що заподіює іншим біль, не маючи при цьому ніякої іншої мети». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

38. Як Ви розумієте висловлювання Софокла: «Багато величного є на землі, але немає нічого величнішого за людину». Аргументуйте свою позицію.

39. Чи погоджуєтесь Ви з позицією Зігмунда Фрейда: «Чим бездоганніша людина зовні, тим більше демонів у неї всередині». Свою позицію обґрунтуйте.

40. Як Ви розумієте висловлювання П'єра-Огюстена Бомарше: «Кожна людина – завжди чиясь дитина». Аргументуйте свою позицію.

41. Чи погоджуєтесь Ви з позицією Ніколо Макіавеллі: «Люди завжди погані, допоки їх не змусить до добра необхідність». Свою позицію обґрунтуйте.

42. Прокоментуйте думку Плінія Старшого: «Природа кинула голу людину на голу землю». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

43. Чи погоджуєтесь Ви з позицією Протагора: «Людина є мірою усіх речей». Свою позицію обґрунтуйте.

44. Як Ви розумієте висловлювання Платона: «Людина – іграшка богів. Отже, слід жити, граючись». Аргументуйте свою позицію.

45. Прокоментуйте думку Аристотеля: «Між людиною освіченою та неосвіченою така само різниця, як між живою і мертвою людиною». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

46. Чи погоджуєтесь Ви з позицією Аристотеля: «Людина поза суспільством – або Бог, або звір». Свою позицію обґрунтуйте.

47. Як Ви розумієте висловлювання Апулея: «Кожна людина смертна, але людство в цілому безсмертне». Аргументуйте свою позицію.

48. Прокоментуйте думку Генріха Гейне: «Кожна людина – це світ, який з нею народжується і помирає. Під кожним надгробком людини лежить всесвітня історія». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

49. Як Ви розумієте висловлювання Олександра Довженка: «Ті держави є великими, в яких великими є малі люди». Аргументуйте свою позицію.

50. Чи погоджуєтесь Ви з позицією Рабіндраната Тагора: «Люди жорстокі, але людина добра». Свою позицію обґрунтуйте.

51. Прокоментуйте думку Станіслава Лема: «Люди не хочуть жити вічно. Люди просто не хочуть помирати». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

52. Чи погоджуєтесь Ви з позицією Бернарда Шоу: «Найбільший гріх щодо ближнього – не ненависть, а байдужість. Ось справжня вершина нелюдськості». Свою позицію обґрунтуйте.

53. Як Ви розумієте висловлювання Жана-Поля Ріхтера: «Бувають люди-рослини, люди-звірі, люди-боги». Аргументуйте свою позицію.

54. Прокоментуйте думку Йогана Гете: «І велика людина – лише людина». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

55. Чи погоджуєтесь Ви з позицією Фрідріха Енгельса, що «людина припинила бути рабом людини і стала рабом речей». Свою позицію обґрунтуйте.

56. Як Ви розумієте висловлювання Марка Аврелія: «Час людського життя – одна мить; його сутність – вічний плин; відчуття – сумирні; будова тіла – тлінна; душа – нестійка; доля – загадкова; слава – недостовірна... Одним словом, життя – це боротьба та блукання на чужині...». Аргументуйте свою позицію.

57. Прокоментуйте думку Іоана Дамаскіна: «Створив Бог людину ніби деякий другий світ – малий у великому. Людина є мікросвіт, адже вона наділена як душею, так і тілом, і являє собою середину між розумом і матерією. Вона пов'язує видиме та невидиме, чуттєве та розумоосяжне». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

58. Як Ви розумієте висловлювання Марка Тулія Цицерона: «Людська душа має таку властивість; якщо вона не підноситься вгору, вона й не залишається на тому ж самому місці, вона падає». Аргументуйте свою позицію.

59. Прокоментуйте думку Блеза Паскаля: «Що ж за химера – людина? Яке небачене, яке чудовисько, який хаос, яке поле суперечностей, яке диво! Суддя усіх речей, безглуздий земний хробак, хоронитель істини, стічна яма сумнівів та помилок, слава та сміття Всесвіту. Хто розплутає цей клубок?». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

60. Прокоментуйте думку Фрідріха Ніцше, що людина є помилкою природи, що вона створює культуру як милиці для компенсації своєї висхідної природної немічності. Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

61. Як Ви розумієте висловлювання Фрідріха Ніцше: «Людина – це канат, що натягнутий між: твариною і надлюдиною». Аргументуйте свою позицію.

62. Чи погоджуєтесь Ви з позицією Макса Шелера, одного з засновників філософської антропології у ХХ столітті, який доводив, що як особистість людина підноситься над протилежністю організму та навколишнього світу. Свою позицію обґрунтуйте.

63. Як Ви розумієте висловлювання Макса Шелера: «В історії, яка нараховує майже десять тисяч років, ми є першим поколінням, в якому людина повною мірою усвідомила свою власну проблематичність. Я маю на увазі те, що вона вже не знає себе самої і усвідомлює це». Аргументуйте свою позицію.

64. Як Ви розумієте висловлювання Марка Тулія Цицерона: «Людська душа має таку властивість; якщо вона не підноситься вгору, вона й не залишається на тому ж самому місці, вона падає». Аргументуйте свою позицію.

65. Як Ви розумієте висловлювання Джамбатіста Віко: «Філософія розглядає людину такою, якою вона має бути, а історія – такою, якою вона є»? Аргументуйте свою позицію.

66. Прокоментуйте думку Жан-Жака Руссо: «Насильство створило перших рабів, а боягузтво їх увічнило». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

67. Прокоментуйте думку німецького філософа Іммануїла Канта, що «історію людського роду в цілому можна розглядати, як виконання таємного плану природи..., в якому вона здатна повністю розвинути свої задатки, вкладені нею у людство». Прокоментуйте ідею ототожнення світової історії з природною. Відповідь обґрунтуйте.

68. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Іммануїла Канта: «Шлях у майбутнє лежить через минуле»? Аргументуйте свою позицію.

69. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Жана Кондорсе: «Навіть за найдемократичнішої конституції, неосвічений народ завжди буде рабом»? Аргументуйте свою позицію.

70. Як Ви розумієте висловлювання Георга Гегеля: «Історія вчить лише тому, що вона ніколи нічому не навчила народи»? Відповідь обґрунтуйте.

71. Прокоментуйте думку Марка Ферро, який стверджував, що «історія у тому вигляді, як її розповідають дітям і навіть дорослим, дозволяє одночасно дізнатися про те, що суспільство думає про себе, і те, як змінюється його становище з часом»? Відповідь обґрунтуйте.

72. Як Ви розумієте висловлювання Робіна Коллінгвуда: «Історія призначена для самопізнання людства. ...Цінність історії полягає у тому, що вона показує нам, що людина зробила, а отже, і вчить нас, що таке людина»? Відповідь обґрунтуйте.

73. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Люсьєна Февра, що видатна людина – дитина свого часу і найкращий та бездоганний виразник його культури: «Не герой «робить час», а час робить героя, і цей час треба прочитати у текстах, які він залишив»? Аргументуйте свою позицію.

74. Прокоментуйте думку Томаса Карлейля: «Історія світу – це історія великих людей». Відповідь обґрунтуйте.

75. Чи погоджуєтесь Ви з думкою американського філософа Джона Дьюї, який вбачав місію історичної освіти у забезпеченні естафети поколінь, у якій результатом зустрічі минулого й майбутнього є продуктивний діалог, що розширює горизонти сьогодення та закладає підвалини майбутнього. Відповідь обґрунтуйте.

76. Як Ви розумієте висловлювання Поля Рікера щодо співвідношення історичної пам'яті та забуття: «Історія, стверджуємо ми, відповідальна за тих, хто колись помер і чиїми спадкоємцями ми є. Історичну операцію, в цілому, можна вважати актом погребіння. Не місцем поховання, не цвинтарем, не простим сховищем останків, а актом погребіння, що повторюється повсякчас. Таке писемне поховання у контексті історії продовжує роботу пам'яті та роботу скорботи. Праця скорботи відмежовує минуле від теперішнього і поступається місцем майбутньому. Робота пам'яті досягла б своєї мети, якби через реконструкцію минулого вдалось якоюсь мірою воскресити минуле»? Аргументуйте свою позицію.

77. Прокоментуйте думку Мирослава Поповича, що «історія згуртовує індивідів та створює національну самосвідомість. Але вона є міфічною подвійно, бо й кожна подія сучасності творить (переробляє) минуле, і кожний автор-історик її «міфологізує» на «власний» розсуд». *Відповідь обґрунтуйте.*

78. Як Ви розумієте висловлювання Реймона Арона, що «час не є дзеркалом, яке викривляє, чи екраном, який ховає справжню людину, він є виразом справжньої людської природи, завершення якої передбачає безкінечні рухи. Історія вільна тому, що наперед не написана і не детермінована, як природа чи фатальність, вона непередбачувана як людина для самої себе». *Чи погоджуєтесь Ви з цією точкою зору? Свою позицію обґрунтуйте.*

79. Прокоментуйте думку Джона Кеннеді, що «історія – це пам'ять нації... Це спосіб, яким нація встановлює свою ідентичність і наміри». *Відповідь обґрунтуйте.*

80. Як Ви розумієте висловлювання Мішеля Фуко, що «у своїй традиційній формі історія є перетворенням пам'ятника на документ... Сучасна історія – це механізм, що перетворює документ на пам'ятник. Там, де ми намагалися розшифрувати сліди залишені людьми, тепер є група елементів, які необхідно розмежувати, означити, співвіднести та згрупувати»? *Аргументуйте свою позицію.*

81. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Вільгельма Дільтея: «Гуманітарні науки і справді мають ту перевагу над природничо-науковим знанням, що їхній предмет становить собою не просто чуттєво дане явище, не одне лише відображення дійсності у свідомості, а саму безпосередню дану внутрішню дійсність – і саме її як зсередини пережитий зв'язок». *Свою позицію обґрунтуйте.*

82. Прокоментуйте думку Карла Поппера, який доводив, що у суспільному житті діють не закони, а тенденції, що мають лише здатність визначати певну спрямованість соціальних змін і є виявом екзистенційної, а не універсальної сутності суспільного буття. *Свою відповідь обґрунтуйте.*

83. Як Ви розумієте висловлювання Райнхарта Козеллека, що причинами суспільних негараздів, конфліктів і, навпаки, консенсусу та згоди є тертя, зсуви, зіткнення різних пластів історичного досвіду, котрі в надрах минулого пробуджуються, активізуються чи, навпаки, завмирають, «дрімаючи» у часових пластах? Аргументуйте свою позицію.

84. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Тамари Ящук: «у постмодерністській реальності історія складається з моментальних знімків, моментів руху, процесів, які можна визначити як взаєморозуміння та співробітництво, проте також як антагонізм і боротьбу, як взаємне узгодження зусиль і водночас як створені один одному перешкоди»? Свою відповідь обґрунтуйте.

85. Прокоментуйте думку Хосе Ортеги-і-Гассета: «Людина є те, що з нею сталося, те, що вона зробила... Людина володіє не природою, а... історією». Відповідь обґрунтуйте.

86. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Люсьєна Февра, що «історія – наука про людину, про минуле людства, а не про речі та явища»? Аргументуйте свою позицію.

87. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Карла Ясперса, що «здатність бачити і розуміти інших допомагає збагнути собі самого себе, подолати можливу вузькість у собі історичного, здійснити стрибок вдалину. Це спроба вступити у безмежну комунікацію – ще одна таїна становлення людини, і не в досяжному для нас доісторичному минулому, а в нас самих»? Аргументуйте свою позицію.

88. Як Ви розумієте думку Сергія Кримського, що «минуле стає все актуальнішим, і це з особливою силою розкривають процеси національного ренесансу, що проходять зараз у багатьох країнах світу. Адже національне відродження потребує ціннісного засвоєння всього того, що зберігається у часі, пробудження сталих цінностей, інваріантного змісту досвіду нації»? Свою відповідь обґрунтуйте.

89. Прокоментуйте думку Марка Ферро: «Образ інших народів чи власний образ, котрий живе у нашій душі, залежить від того, як у дитинстві нас навчали історії. Це закарбувалося на все життя. Для кожного з нас це відкриття світу, відкриття його минулого, і на образи, що склалися у дитинстві, у майбутньому накладаються як мимовільні розмисли, так і переконливі поняття про щось». Свою відповідь обґрунтуйте.

90. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Фрідріха Ніцше, що «у поясненні минулого Ви маєте виходити з того, що складає найвищу силу сучасності. Лише шляхом найвищої напруги ваших благородних рис ви будете здатні вгадати у минулому те, що у ньому виявлялося вартим пізнання і збереження, і що є у ньому великого. Рівне пізнається лише рівним, інакше ви будете принижувати минуле до себе»? *Аргументуйте свою позицію.*

91. Прокоментуйте думку Ліни Костенко: «Ніхто з нас, нині живущих, не може нести відповідальності за давні неспокутувані гріхи. Але кожен із нас зобов'язаний їх не повторити і не примножити». *Свою відповідь обґрунтуйте, співставте точку зору поетеси з контекстом сучасної соціокультурної і суспільно-політичної ситуації в Україні.*

92. Як Ви розумієте висловлювання Райнхарта Козеллека, що «історія завжди має справу з різновидами часу, які пов'язані на емпіричному рівні з просторовими параметрами різних часових пластів. Вони відсилають нашу свідомість до багатьох рівнів із різною тривалістю в часі та розвитком, які, однак, існують та діють одночасно»? *Аргументуйте свою позицію.*

93. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Люсьєна Леві-Брюля, що для міфологічної історії характерна ідея «містичної партиципації» — надприродної співучасті міфічних героїв минулого (богів, предків, «батьків-засновників») в житті сучасних поколінь? *Аргументуйте свою позицію.*

94. Як Ви розумієте висловлювання Джона Тоша, що «історик не є вартим вічних цінностей: він має намагатися зрозуміти кожну епоху в її власних категоріях, сприйняти її власні цінності і пріоритети, а не нав'язувати їй наші»? *Аргументуйте свою позицію.*

95. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Наталії Яковенко, що «... школа мусить готувати молодь до того світу, в якому вона рано чи пізно житиме. Адже «історія миру», про яку йдеться, є свідомою альтернативою «історії барабана й сурми»? *Свою відповідь обґрунтуйте.*

96. Як Ви розумієте висловлювання Ернеста Хемінгуея: «Людина не для того створена, щоб терпіти поразки... Людину можна знищити, але її неможливо перемогти». *Аргументуйте свою позицію.*

97. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Новаліса, що «людиною стати – це мистецтво. Аргументуйте свою позицію.

98. Як Ви розумієте висловлювання Ф. Жоліо-Кюрі: «Наука необхідна народу. Країна, яка її не розвиває, обов'язково перетворюється в колонію». Аргументуйте свою позицію.

99. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Ж.-А. Пуанкаре: «Наука не зводиться до суми фактів, як будівля не зводиться до купи каміння». Свою позицію обґрунтуйте.

100. Як Ви розумієте висловлювання М. Монтеня: «Тому, хто не досягнув науки добра, будь-яка інша наука приносить лише шкоду». Аргументуйте свою позицію.

101. Прокоментуйте думку Рене Декарта: «Я мислю – отже існую». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

102. Чи погоджуєтесь Ви з позицією А. Ейнштейна: «Релігія, Мистецтво і Наука – це гілки одного й того самого дерева». Свою позицію обґрунтуйте.

103. Прокоментуйте думку Рене Декарта: «Мало мати хороший розум, головне – правильно його використовувати». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

104. Як Ви розумієте висловлювання А. Ейнштейна у контексті наукового пізнання: «Наука без релігії – кульгава, релігія без науки – сліпа». Аргументуйте свою позицію.

105. Як Ви розумієте висловлювання Р. Ролана: «Плоди справжньої науки і справжнього мистецтва – це плоди жертв, а не матеріальних користей». Аргументуйте свою позицію.

106. Прокоментуйте думку Рене Декарта: «Правильно визначайте слова, і ви позбавите світ від половини непорозумінь». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

107. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Григорія Сковороди: «Якщо хочемо виміряти небо, землю та моря, повинні спочатку виміряти себе». Свою позицію обґрунтуйте.

108. Як Ви розумієте висловлювання Аристотеля: «Хто рухається вперед в науці, але відстає у сфері моралі, той йде назад, а не вперед». Аргументуйте свою позицію.

109. Як Ви розумієте висловлювання А. Ейнштейна у контексті наукового пізнання: «Хто ніколи не помилявся, той ніколи не брався за щось нове». Аргументуйте свою позицію.

110. Як Ви розумієте висловлювання Аристотеля у контексті наукового пізнання: «Природа нічого не робить марно». Аргументуйте свою позицію.

111. Прокоментуйте думку Рене Декарта: «Всі науки настільки пов'язані між собою, що легше вивчати їх всі відразу, ніж якусь одну із них окремо від інших». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

112. Як Ви розумієте висловлювання А. Ейнштейна у контексті наукового пізнання: «Єдине джерело знань – це досвід». Аргументуйте свою позицію.

113. Як Ви розумієте висловлювання Аристотеля у контексті наукового пізнання: «Освічені відрізняються від неосвічених так само, як живі відрізняються від мертвих». Аргументуйте свою позицію.

114. Чи погоджуєтесь Ви з позицією Н. Армстронга: «Наука – найгірший з пророків. Як багато було обіцяно і так мало було зроблено». Свою позицію обґрунтуйте.

115. Як Ви розумієте висловлювання Ж.-А. Пуанкаре: «Наука є колективною творчістю і не може бути нічим іншим; вона як монументальна споруда, будувати яку потрібно століттями і де кожен має принести камінь, і цей камінь часто вартує йому цілого життя». Аргументуйте свою позицію.

116. Прокоментуйте думку Аристотеля: «Є тільки один спосіб уникнути критики: нічого не робіть, нічого не говоріть і будьте ніким». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

117. Як Ви розумієте висловлювання А. Ейнштейна у контексті наукового пізнання: «Пошук істини набагато важливіший, ніж володіння самою істиною». Аргументуйте свою позицію.

118. Чи погоджуєтесь Ви з позицією В. Вернадського: «Істина нерідко у більшому обсязі відкривається науковим єретикам, ніж ортодоксальним представникам наукової думки». Свою позицію обґрунтуйте.

119. Як Ви розумієте висловлювання Аристотеля у контексті наукового пізнання: «Щоб добре писати, висловлюйтеся як звичайні люди, але думайте як мудра людина». Аргументуйте свою позицію.

120. Прокоментуйте думку Ж.-А. Пуанкаре: «Наука – це кладовище гіпотез». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

121. Чи погоджуєтесь Ви з позицією А. Ейнштейна: «Ти ніколи не розв'яжеш проблему, якщо будеш думати так само, як ті, хто її створив». Свою позицію обґрунтуйте.

122. Прокоментуйте думку Ж.-А. Пуанкаре: «За допомогою логіки доводять, за допомогою інтуїції винаходять». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

123. Прокоментуйте думку Рене Декарта: «Краще взагалі не відшукати істини, ніж робити це без будь-якого методу». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

124. Як Ви розумієте висловлювання Навої: «Хто присвятив своє життя служінню науці, того ім'я і після смерті буде безсмертним». Аргументуйте свою позицію.

125. Чи погоджуєтесь Ви з позицією Р. Опенгеймера: «Свобода дослідження не має зустрічати жодних бар'єрів. В науці немає місця догмі». Свою позицію обґрунтуйте.

126. Як Ви розумієте висловлювання Оноре де Бальзака: «Ключем до всякої науки є знак питання». Аргументуйте свою позицію.

127. Чи погоджуєтесь Ви з позицією Б. Шоу: «Наука ніколи не виявляється абсолютно істинною. Вона ніколи не вирішує проблему, не поставивши з десяток нових». Свою позицію обґрунтуйте.

128. Як Ви розумієте висловлювання Апулея: «Кожна людина смертна, але людство в цілому безсмертне». Аргументуйте свою позицію.

129. Як Ви розумієте висловлювання Олександра Довженка у контексті розвитку науки: «Ті держави є великими, в яких великими є малі люди». Аргументуйте свою позицію.

130. Прокоментуйте думку Станіслава Лема у контексті розвитку науки: «Люди не хочуть жити вічно. Люди просто не хочуть помирати». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

131. Чи погоджуєтесь Ви з позицією К. Воннегута: «Наука – це магія, яка працює». Свою позицію обґрунтуйте.

132. Як Ви розумієте висловлювання Г. Вармуса: «У науці двадцятого століття є три великі теми – це атом, ген і комп'ютер». Аргументуйте свою позицію.

133. Прокоментуйте у контексті розвитку науки думку Фрідріха Ніцше, що людина є помилкою природи, що вона створює культуру як милиці для компенсації своєї висхідної природної немічності. Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

134. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Вільгельма Дільтея: «Гуманітарні науки і справді мають ту перевагу над природничо-науковим знанням, що їхній предмет становить собою не просто чуттєво дане явище, не одне лише відображення дійсності у свідомості, а саму безпосередню дану внутрішню дійсність – і саме її як зсередини пережитий зв'язок». Свою позицію обґрунтуйте.

135. Прокоментуйте думку Карла Поппера, який доводив, що у суспільному житті діють не закони, а тенденції, що мають лише здатність визначати певну спрямованість соціальних змін і є виявом екзистенційної, а не універсальної сутності суспільного буття. Свою відповідь обґрунтуйте.

136. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Карла Ясперса, що «здатність бачити і розуміти інших допомагає збагнути собі самого себе, подолати можливу вузькість у собі історичного, здійснити стрибок вдалину. Це спроба вступити у безмежну комунікацію – ще одна таїна становлення людини, і не в досяжному для нас доісторичному минулому, а в нас самих»? Аргументуйте свою позицію.

137. Визначте і розкрийте спільні і відмінні характеристики методології соціогуманітарних і природничих наук.

138. Розкрийте роль методу порівняльного аналізу у межах соціогуманітарних і природничих наук.

139. Розкрийте евристичне значення герменевтичної методології у галузі соціогуманітарних і природничих наук.

140. Розкрийте роль структурно-функціональної методології у сфері соціогуманітарних і природничих наук.

141. Прокоментуйте думку Карла Поппера у контексті розвитку науки: «Справжнє невігластво – це не відсутність знань, а факт відмови від їх придбання». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

142. Чи погоджуєтесь Ви з позицією Карла Поппера: «Наука – це єдина людська діяльність, в якій помилки критикуються і виправляються». Свою позицію обґрунтуйте.

143. Як Ви розумієте висловлювання Томаса Куна: «Будь-яка криза розпочинається з сумніву в парадигмі і наступного розшатування правил нормального дослідження». Аргументуйте свою позицію.

144. Прокоментуйте думку Герберта Спенсера: «Будь-яка наука є передбаченням». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

145. Чи погоджуєтесь Ви з позицією Вінстона Черчіля: «Кам'яний вік прийде знову на осяяних світлом крилах науки». Свою позицію обґрунтуйте.

146. Як Ви розумієте висловлювання Матіна Лютера Кінга: «Дослідження науки перегнали духовний розвиток. У нас вже є керовані ракети і некеровані люди». Аргументуйте свою позицію.

147. Прокоментуйте думку Антисфена: «Найважливіша з наук та, яка допомагає забути непотрібне». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

148. Як Ви розумієте висловлювання Йогана Вольфганга Гете: «Не може бути ні патріотичного мистецтва, ні патріотичної науки». Аргументуйте свою позицію.

149. Прокоментуйте думку Фрідріха Ніцше: «По суті, між релігією і справньою наукою немає ні спорідненості, ні дружби, ні ворожнечі: вони на різних полюсах». Чи погоджуєтесь Ви з нею? Аргументуйте свою позицію.

150. Як Ви розумієте висловлювання Імануїла Канта: «Наука – це організовані знання, мудрість це – організоване життя». Аргументуйте свою позицію.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДО КУРСУ

1. Напрямок у філософії, згідно з яким першоосновою суцього є ідея, дух, свідомість, Абсолют, Бог:

- a) деїзм;
- b) ідеалізм;
- c) гілозоїзм;
- d) пантеїзм;
- e) матеріалізм.

2. Теорія розвитку або метод пізнання, згідно з яким будь-яке явище знаходиться у стабільному, незмінному, статичному стані:

- a) метафізика;
- b) еkleктика;
- c) перипатетика;
- d) діалектика;
- e) софістика.

3. Напрямок у філософії, прихильники якого заперечують можливість пізнання сутності речей, об'єктивності істини (софісти, Д. Юм, І. Кант, позитивісти):

- a) агностицизм;
- b) гностицизм;
- c) релятивізм;
- d) індетермінізм;
- e) догматизм.

4. Категорія в китайській філософії, що означає першопричину, котра породжує речі, визначає долю, напрямок життя, дорогу:

- a) дао;
- b) жень;
- c) ян;
- d) ці;
- e) інь.

5. Напрямок у китайській філософії, згідно з яким розвиток природи, суспільства і окремої людини підпорядкований не волі небес, а універсальному закону дао:

- a) моїзм;
- b) даосизм;
- c) буддизм;
- d) конфуціанство;
- e) легізм.

6. Філософське вчення, згідно з яким Бог створив світ, дав першопочаток і надалі не втручається в його розвиток:

- a) теїзм;
- b) пантеїзм;
- c) гілозоїзм;
- d) матеріалізм;
- e) деїзм.

7. Філософське вчення, згідно з яким будь-яке явище перебуває у зміні, розвитку, котрий базується на взаємодії протилежностей (Геракліт, Г. Гегель, К. Маркс):

- a) метафізика;
- b) еkleктика;
- c) перипатетика;
- d) діалектика;
- e) софістика.

8. Філософське вчення, яке визнає наявність двох, незалежних одна від одної, паралельно співіснуючих основ:

- a) теїзм;
- b) пантеїзм;
- c) плюралізм;
- d) монізм;
- e) дуалізм.

9. *Філософська дисципліна, предметом якої є феномен прекрасного у контексті художнього освоєння дійсності:*

- a) естетика;
- b) філософія права;
- c) етика;
- d) філософія релігії;
- e) філософська антропологія.

10. *Філософська дисципліна, предметом якої є мораль, її походження і способ функціонування у суспільстві:*

- a) філософія релігії;
- b) естетика;
- c) філософія культури;
- d) філософська антропологія;
- e) етика.

11. *Система ідей, теорій, принципів, які є втіленням усвідомлених соціальних інтересів:*

- a) ідеологія;
- b) аксіологія;
- c) онтологія;
- d) гносеологія;
- e) праксеологія.

12. *Філософська дисципліна, предметом якої є закономірності й особливості пізнання відношення людини і світу на різних етапах розвитку філософії:*

- a) аксіологія;
- b) історія філософії;
- c) праксеологія;
- d) гносеологія;
- e) етика.

13. *Закон відплати за моральні вчинки у минулому, який діє під час посмертного перевтілення людини в іншу істоту (буддизм, індуїзм):*

- a) Атман;
- b) юга;
- c) сансара;
- d) Брахман;
- e) карма.

14. Напрямок у давньокитайській філософії, представники якого визнають непорушність установлених небом суспільних традицій і верховенство добра у відношенні людини і суспільства:

- a) конфуціанство;
- b) даосизм;
- c) моїзм;
- d) легізм;
- e) буддизм.

15. Ідеологічна течія, яка охоплює філософію, політичну економію, «теорію» революційного перетворення буржуазного суспільства в комуністичне:

- a) утилітаризм;
- b) екзистенціалізм;
- c) прагматизм;
- d) Марксизм;
- e) позитивізм.

16. Філософський напрям, представники якого вважають першоосновою існування світу, першоосновою суцього матерію або природу:

- a) волюнтаризм;
- b) фаталізм;
- c) матеріалізм;
- d) ідеалізм;
- e) пантеїзм.

17. Метод пізнання, в межах якого буд-які речі, процеси й феномени розглядаються відокремлено, поза їх загальними зв'язками:

- a) софістика;
- b) метафізика;
- c) еkleктика;
- d) перипатетика;
- e) діалектика.

18. Сфера наукового знання, в межах якої досліджуються й розробляються методи пізнання:

- a) праксеологія;
- b) онтологія;
- c) аксіологія;
- d) методологія;
- e) гносеологія.

19. Філософський підхід або метод сприйняття і розуміння різноманітності явищ світу з позицій визнання однієї, єдиної основи:

- a) монізм;
- b) плюралізм;
- c) теїзм;
- d) пантеїзм;
- e) дуалізм.

20. Філософський напрямок, представники якого розглядають світ і сферу культури через переживання людиною природи або за допомогою знань природничих наук:

- a) софістика;
- b) натурфілософія;
- c) еkleктика;
- d) метафізика;
- e) діалектика.

21. Сфера суспільного буття людини, в межах якої відбувається вироблення й теоретична систематизація об'єктивних знань про дійсність:

- a) філософія;
- b) релігія;
- c) ідеологія;
- d) наука;
- e) міф.

22. *Філософський напрям XX ст., ключовою проблемою осмислення в якому був аналіз мовних форм знання на основі принципу верифікації й методології семантичного аналізу:*

- a) екзистенціалізм;
- b) структуралізм;
- c) постпозитивізм;
- d) герменевтика;
- e) неопозитивізм.

23. *Напрямок у сучасній католицькій філософії, представники якої орієнтуються на ідеї Томи Аквінського про гармонію віри й розуму:*

- a) екзистенціалізм;
- b) структуралізм;
- c) герменевтика;
- d) неотомізм;
- e) персоналізм.

24. *Філософська дисципліна, предметом вивчення якої є основні форми і принципи і сфери буття світу і людини:*

- a) філософська антропологія;
- b) праксеологія;
- c) онтологія;
- d) методологія;
- e) гносеологія.

25. *Філософський принцип, в межах якого дійсність розглядається як логічне вираження ідеї, особлива форма мислячої субстанції:*

- a) панлогізм;
- b) теїзм;
- c) гілозоїзм;
- d) пантеїзм;
- e) дуалізм.

26. *Філософський напрям, згідно з яким констатується ототожнення Бога з природою, взаємне розчинення Бога у природі (Микола Кузанський, Бенедикт Спіноза):*

- a) монізм;
- b) теїзм;
- c) гілозоїзм;
- d) дуалізм;
- e) пантеїзм.

27. *Філософські доктрини християнських мислителів II-VII ст. (отців церкви – Василя Великого, Григорія Богослова, Аврелія Августина):*

- a) перипатетика;
- b) апологетика;
- c) метафізика;
- d) схоластика;
- e) патристика.

28. *Напрямок давньогрецької філософії, представники якого вважали першоосновою суцього є числові співвідношення:*

- a) атомізм;
- b) скептицизм;
- c) стоїцизм;
- d) піфагореїзм;
- e) кінізм.

29. *Філософський принцип, згідно з яким існує декілька чи множина незалежних концепцій дійсності, що розглядаються як рівноправні:*

- a)
- b) плюралізм;
- c) гілозоїзм;
- d) дуалізм;
- e) деїзм;
- f) монізм.

30. Філософська дисципліна, в межах якої досліджуються умови і методи ефективної діяльності людини, спрямованої на перетворення світу:

- a) методологія;
- b) онтологія;
- c) праксеологія;
- d) гносеологія;
- e) аксіологія.

31. Цілеспрямована предметна діяльність людини, спрямована на перетворення природного і соціального середовища:

- a) праця;
- b) функціонування;
- c) практика;
- d) економіка;
- e) виробництво.

32. Форма буття матерії, котра характеризується такими атрибутами як протяжність, структура, взаємодія, впорядкованість, зв'язок явищ:

- a) час;
- b) простір;
- c) спокій;
- d) рух;
- e) суще.

33. Напрямок у філософії й психології, представники якого ввадають несвідоме або підсвідоме домінуючим фактором у житті людини (З. Фройд):

- a) психоаналіз;
- b) персоналізм;
- c) аналітична філософія;
- d) постмодернізм;
- e) постструктуралізм.

34. Філософська категорія для позначення активності й взаємодії одних явищ з іншими як універсального способу існування світу:

- a) спокій;
- b) суще;
- c) час;
- d) рух;
- e) простір.

35. Специфічна якість психічної діяльності, в межах якої дійсність відображається у формах культури, тобто у штучних, неприродних формах, витворених людиною у процесі сторичного розвитку:

- a) відчуття;
- b) мова;
- c) емоції;
- d) свідомість;
- e) вольові акти.

36. Форма руху, під час якої об'єкт може перебувати у стабільному стані щодо певної системи, однак обов'язково рухається щодо інших систем:

- a) апатія;
- b) спокій;
- c) інгрес;
- d) регрес;
- e) прогрес.

37. Філософський напрям, представники якого, концентруючись на етичній проблематиці, обстоювали незворушність, відстороненість від бід і радощів життя (Зенон, Луцій Сенека, Марк Аврелій):

- a) неоплатонізм;
- b) епікуреїзм;
- c) атомізм;
- d) скептицизм;
- e) стоїцизм.

38. Напрямок у філософії ХХ століття, представники якого вважали провідним методом пізнання в гуманітарних науках структурно-функціональний метод:

- a) психоаналіз;
- b) екзистенціалізм;
- c) інтуїтивізм;
- d) герменевтика;
- e) структуралізм;
- f) постпозитивізм.

39. *Незмінна першооснова всього суцього:*

- a) суще;
- b) дійсність;
- c) субстанція;
- d) предмет;
- e) об'єкт.

40. *Релігійно-філософський принцип, прихильники якого вважали Бога єдиним началом і центром Всесвіту:*

- a) панлогізм;
- b) антропоцентризм;
- c) теоцентризм
- d) раціоцентризм;
- e) космоцентризм.

41. *Філософська дисципліна, в межах якої досліджується загальність і сутність історичного процесу, іманентна логіка розвитку суспільства:*

- a) філософія права;
- b) філософія історії;
- c) філософія культури;
- d) філософія релігії;
- e) аксіологія.

42. *Філософська дисципліна, предметом якої є дослідження основних засад культури як процесу й цілісності, її закономірностей розвитку:*

- a) філософія історії;
- b) філософія права;
- c) аксіологія;
- d) філософія релігії;
- e) філософія культури.

43. *Філософська дисципліна, предметом вивчення якої є зміст і сутність права, його роль у житті людини, держави та суспільства:*

- a) філософія історії;
- b) етика;
- c) філософія релігії;
- d) філософія культури;
- e) філософія права.

44. Філософська дисципліна, в межах якої відбувається осмислення природи, сутності, сенсу існування релігії та Бога:

- a) аксіологія;
- b) філософія історії;
- c) філософія культури;
- d) філософія релігії;
- e) філософія права.

45. Форма існування матерії, яка характеризується послідовністю, змінюваністю одних стадій іншими, тривалістю розвитку процесів, відокремленістю одних стадій розвитку від інших:

- a) спокій;
- b) рух;
- c) розвиток;
- d) час;
- e) простір.

46. Думка про те, що існує лише буття, а небуття не існує належить:

- a) Демокриту;
- b) Парменіду;
- c) Піфагору;
- d) Сократу;
- e) Фалесу.

47. На думку давньогрецького мислителя Фалеса, першоосновою суцього є:

- a) повітря;
- b) вода;
- c) вогонь;
- d) атоми;
- e) логос.

48. Згідно з вченням Геракліта першоосновою буття є:

- a) числа;
- b) вода;
- c) повітря;
- d) атоми;
- e) вогонь.

49. Думка про те, що існує світ незмінних і вічних ідей і світ мінливої, тлінної матерії, належить:

- a) Плотіну;
- b) Демокриту;
- c) Геракліту;
- d) Аристотелю;
- e) Платону.

50. Проект «ідеальної держави» в античній філософії був розроблений:

- a) Аристотелем;
- b) Платоном;
- c) Гераклітом;
- d) Сократом;
- e) Плотіном.

51. Розробку вчення про матерію і форму здійснив:

- a) Демокрит;
- b) Геракліт;
- c) Платон;
- d) Аристотель;
- e) Плотіну.

52. Кому з античних мислителів належить висловлювання «Платон мені друг, але істина дорожча»?:

- a) Аристотелю;
- b) Сократу;
- c) Платону;
- d) Геракліту;
- e) Плотіну.

53. Кому з античних філософів належить висловлювання «Двічі в одну річку не ввійдеш...»?:

- a) Сократу;
- b) Платону;
- c) Геракліту;
- d) Плотіну;
- e) Аристотелю.

54. Думка про те, що тіло є в'язницею душі належить:

- a) Епікуру
- b) Платону;
- c) Парменіду;
- d) Сократу;
- e) Плотіну.

55. Концепція «серця» як своєрідного центру, місцезнаходження думки, віри, волі, любові, центру духовного життя людини – це...:

- a. теоцентризм;
- b. космоцентризм;
- c. гілозоїзм;
- d. антропоцентризм;
- e. кордоцентризм.

56. Філософські ідеї сходження, випромінювання земного світу Творцем у творах києво-руських мислителів мають за джерело:

- a. кінізм;
- b. неоплатонізм;
- c. атомізм
- d. скептицизм;
- e. стоїцизм.

57. Світоглядний принцип, в межах якого обґрунтовується чуттєве, емоційне ставлення до рідної землі та природи як до світу свого буття:

- a. реалізм;
- b. пантеїзм;
- c. гілозоїзм
- d. антеїзм;
- e. кордоцентризм.

58. Хто з німецьких філософів виділив універсальні етапи в розвитку історії (формації): первісний комунізм, рабовласництво, феодалізм, капіталізм та прийдешній комунізм:

- a. В. Дільтей
- b. Ч. Пірс;
- c. Ф. Ніцше;
- d. І. Кант;
- e. К. Маркс.

59. *Хто з німецьких мислителів доводив, що християнство – це релігія рабів, яка зумовила втрату будь-яких проявів «героїзму» в сучасному суспільстві:*

- a. Ф. Ніцше;
- b. С. Керк'єгор;
- c. К. Маркс;
- d. І. Кант;
- e. О. Конт.

60. *Хто з німецьких філософів розглядав практику як основу відношення людини до світу та здійснив спробу матеріалістичного тлумачення історії:*

- a. О. Конт;
- b. Ч. Пірс;
- c. К. Маркс;
- d. С. Керк'єгор;
- e. Ф. Ніцше;.

61. *Кому з мислителів-екзистенціоналістів належить думка, що культура позбавляє людей самотності та перетворює людину в «дресировану мавпу»:*

- a. С. Керк'єгору;
- b. О. Конту;
- c. К. Марксу;
- d. Ф. Ніцше;
- e. Ч. Пірсу.

62. *Кому з мислителів належить думка, що метафізика привносить у науку непотрібне, трансцендентне, натомість вона має стати на службу науці, створити загальну систему науки та наукову методологію:*

- a. Ч. Пірсу;
- b. О. Конту;
- c. С. Керк'єгору;
- d. Ф. Ніцше;
- e. К. Марксу;
- f. С. Керк'єгору.

63. Вкаїть філософський напрям, згідно з яким, шлях до побудови справедливого суспільства лежить через ліквідацію приватної власності як основи експлуатації людини іншою людиною:

- a. фрейдизм;
- b. позитивізм;
- c. прагматизм;
- d. марксизм;
- e. екзистенціалізм.

64. Абсолютизація значення окремої людини, що є вищою загалу, та жорстка критика раціоналізму властива для філософії:

- a. О. Конта;
- b. С. Керк'єгора;
- c. Ф. Ніцше;
- d. К. Маркс;
- e. Г. Спенсера.

65. Засновником філософії волюнтаризму в XIX століття став:

- a. К. Маркс;
- b. О. Конт;
- c. Г. Спенсер;
- d. Ф. Ніцше;
- e. А. Шопенгауер.

66. Кому з німецьких філософів належить думка, що людське життя є єдністю радості і болю, в широкому розумінні «оптимістичною трагедією»:

- a. О. Конту;
- b. Г. Спенсеру;
- c. Ф. Ніцше;
- d. С. Керк'єгору;
- e. К. Марксу.

67. Філософський напрямок, представники якого основою світу вважали щось, що лежить поза межами розуму (воля, інстинкти):

- a. ірраціоналізм;
- b. пантеїзм;
- c. реалізм;
- d. скептицизм;
- e. раціоналізм.

68. Хто з мислителів-ірраціоналістів засуджував загал як зло, як джерело хаосу і як наслідок вбачав спасіння людини в лише в аскезі та усамітненні:

- a. А. Шопенгауер;
- b. З. Фрейд;
- c. Ч. Пірс;
- d. Ф. Ніцше;
- e. С. Керк'єгор.

69. Кому з німецьких ірраціоналістів належить теза, що, «все, що існує у пізнанні і сам світ є об'єкт у відношенні до суб'єкта, світ є моїм уявленням»:

- a. З. Фрейду;
- b. А. Шопенгауеру;
- c. В. Дільтею;
- d. Ф. Ніцше;
- e. С. Керк'єгору.

70. Філософський підхід і метод філософії, згідно з яким будь-яке явище у світі перебуває в зміні, розвитку:

- a. еклектика;
- b. метафізика;
- c. герменевтика;
- d. діалектика;
- e. софістика.

71. Вкажіть один з магістральних принципів філософії Г. Гегеля, за яким друге заперечення (синтез) «знімає» протилежності тези і антитези:

- a. принцип взаємного переходу кількісних і якісних змін;
- b. принцип антропності;
- c. принцип єдності і боротьби протилежностей;
- d. принцип заперечення заперечення;
- e. принцип об'єктивності.

72. Один з ключових принципів діалектики, в межах якого розкривається джерела і рушійні сили будь-якого розвитку:

- a. принцип єдності і боротьби протилежностей;
- b. принцип заперечення заперечення;
- c. принцип взаємного переходу кількісних і якісних змін;
- d. принцип об'єктивності;
- e. принцип антропності.

73. *Філософський напрям, згідно з яким свідомість людини постає творцем об'єктивного світу:*

- a) монізм;
- b) реалізм
- c) суб'єктивний ідеалізм;
- d) пантеїзм;
- e) об'єктивний ідеалізм.

74. *Філософський підхід, в межах якого основою існування світу є воля як ірраціональне несвідоме начало (А. Шопенгауер, Ф. Ніцше):*

- a) теїзм;
- b) панлогізм;
- c) волюнтаризм;
- d) фаталізм;
- e) пантеїзм.

75. *Філософська дисципліна, предметом якої є дослідження атрибутивних ознак, закономірностей й меж наукового пізнання:*

- a) онтологія
- b) епістемологія;
- c) логіка;
- d) праксеологія;
- e) етика.

76. *Наукова дисципліна, предметом якої є процес творчості:*

- a) евристика;
- b) епістемологія;
- c) аксіологія;
- d) етика;
- e) праксеологія.

77. *Філософський (гносеологічний) принцип, в межах якого абсолютизується мінливість, відносність, суб'єктивність істини:*

- a) релятивізм;
- b) детермінізм;
- c) індетермінізм;
- d) раціоцентризм;
- e) скептицизм.

78. Філософський і науковий принцип, в межах якого визнається об'єктивна взаємозумовленість явищ матеріального та духовного світу, наявність причинно-наслідкових зв'язків у всіх процесах:

- a) раціоцентризм;
- b) індетермінізм;
- c) скептицизм;
- d) детермінізм;
- e) релятивізм.

79. Песимістичний філософський підхід до здатності науки і наукових технологій забезпечити соціальний прогрес та благополуччя людства:

- a) антисцієнтизм
- b) індетермінізм;
- c) сцієнтизм;
- d) релятивізм;
- e) раціоцентризм.

80. Метод пізнання, наукова операція зведення висловлювань до аксіоматичних суджень, які не потребують доведення:

- a) ідеалізація;
- b) формалізація;
- c) фальсифікація;
- d) верифікація;
- e) абстрагування.

81. Метод пізнання, у процесі якого відбувається розкладання цілого на частини:

- a) синтез;
- b) формалізація;
- c) аналіз;
- d) експеримент;
- e) абстрагування.

82. Філософський напрям, в межах якого основою пізнання людиною природи і суспільства є чуттєвий досвід (Ф. Бекон, Т. Гоббс):

- a) емпіризм
- b) фаталізм;
- c) сенсуалізм;
- d) реалізм;
- e) раціоналізм.

83. *Філософське вчення про природу людської моральності, походження і природу моральних норм, спосіб їх функціонування в суспільстві:*

- a) логіка;
- b) епістемологія;
- c) аксіологія;
- d) етика;
- e) онтологія.

84. *Філософська дисципліна, предметом якої є закономірності й особливості пізнання відношення людини і світу на різних етапах розвитку філософії:*

- a) філософія права;
- b) гносеологія;
- c) історія філософії;
- d) аксіологія;
- e) праксеологія.

85. *Прихильники філософії емпіризму стверджували, що єдиним джерелом пізнання і ключовим критерієм істини:*

- a) Бог;
- b) розум;
- c) чуттєвий досвід;
- d) феномени;
- e) відчуття.

86. *Прихильники філософії раціоналізму стверджували, що єдиним джерелом пізнання і критерієм істини:*

- a) феномени
- b) розум;
- c) Бог;
- d) досвід;
- e) свідомість.

87. *Прихильники сенсуалізму як методологічного підходу стверджували, що джерелом пізнання і ключовим критерієм істини:*

- a) відчуття;
- b) досвід;
- c) свідомість;
- d) Бог;
- e) феномени.

88. Форма наукового знання, основою якої є передбачення, сформульоване за допомогою фактів, однак, це знання є невизначеним і потребує доведення:

- a) концепція;
- b) теорія;
- c) проблема;
- d) факт;
- e) гіпотеза.

89. Форма наукового знання, в якій дається цілісне, системне відображення закономірностей і сутнісних зв'язків певної сфери дійсності:

- a) гіпотеза;
- b) концепція;
- c) факт;
- d) теорія;
- e) проблема.

90. Наукова форма знання, змістом якої є те, що не пізнане людиною і потребує пізнання:

- a) ідея
- b) теорія;
- c) гіпотеза;
- d) концепція;
- e) проблема.

91. Відповідність знань об'єктивній дійсності:

- a) ідея;
- b) істина;
- c) факт;
- d) проблема;
- e) концепція.

92. Форма наукового знання, форма теоретичного досягнення дійсності, що водночас і відтворює цю дійсність, і довершує її.:

- a) концепція;
- b) факт;
- c) гіпотеза;
- d) ідея;
- e) проблема.

93. До емпіричних методів наукового аналізу належать:

- a) експеримент;
- b) абстрагування;
- c) формалізація;
- d) ідеалізація;
- e) структурно-функціональний аналіз.

94. Наука предметом вивчення якої є закони і форми людського мислення:

- a) аксіологія;
- b) методологія;
- c) логіка;
- d) гносеологія;
- e) праксеологія.

95. Спосіб пізнання дійсності людиною, що завбачує здатність до безпосереднього осягнення істин поза межами усвідомленого міркування:

- a) чуттєве пізнання;
- b) формалізація;
- c) інтуїція;
- d) абстрагування;
- e) ідеалізація.

96. Методологічний підхід, в якому суще розглядається через переживання людиною природи або за допомогою основних знань природничих наук:

- a) софістика;
- b) натурфілософія;
- c) перипатерика;
- d) еkleктика;
- e) діалектика.

97. Сфера суспільної діяльності людини, в межах якої відбувається цілеспрямоване вироблення й систематизація об'єктивних знань про світ:

- a. міф;
- b. метафізика;
- c. релігія;
- d. наука;
- e. філософія.

98. Філософський і психологічний напрямок, висхідною позицією якого є визнання домінуючої ролі у житті людини несвідомого і підсвідомого:

- a) структуралізм;
- b) теїзм;
- c) фрейдизм, психоаналіз;
- d) прагматизм;
- e) позитивізм.

99. Модерний філософський напрям, згідно з яким постіндустріальному суспільству відповідає культура й наука «радикального плюралізму» (Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, Ж.-Ф. Ліотар, Ф. Джеймсон):

- a) неопозитивізм;
- b) постмодернізм;
- c) структуралізм;
- d) фрейдизм, психоаналіз;
- e) прагматизм.

100. Філософський і методологічний підхід, в межах якого феномени культури розглядаються у контексті соціокультурного середовища суб'єкта інтерпретації (В. Дільтей, М. Гайдеггер, Г. Гадамер):

- a) структуралізм;
- b) постмодернізм;
- c) позитивізм;
- d) герменевтика;
- e) прагматизм.

101. Людський індивід, який пройшов або проходить процес соціалізації:

- a) людина;
- b) особистість;
- c) особа;
- d) індивідуальність;
- e) персона.

102. Сучасний філософський напрям і методологічний підхід, згідно з яким в умовах постіндустріального суспільства розвивається культура на основі «радикального плюралізму» (Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, Ж. Ліотар):

- a) герменевтика;
- b) постмодернізм;
- c) структуралізм;
- d) неопозитивізм;
- e) екзистенціалізм.

103. Філософська дисципліна, предметом якої є умови і методи ефективної діяльності людини, спрямованої на перетворення світу:

- a) методологія;
- b) онтологія;
- c) логіка;
- d) гносеологія;
- e) праксеологія.

104. Система знаків, яка служить позначенню предметів та процесів дійсності, обміну думок між людьми:

- a) мова;
- b) свідомість;
- c) психіка;
- d) ідеологія;
- e) діалог.

105. Сфера соціального буття людини, в межах якої відбувається вироблення і систематизація об'єктивних знань про дійсність:

- a) філософія;
- b) психіка;
- c) релігія;
- d) наука;
- e) мова.

106. Система найзагальніших знань, ідей, цінностей, переконань, практичних настанов, які регулюють ставлення людини до світу:

- a) світогляд;
- b) рефлексія;
- c) ідеологія;
- d) свідомість;
- e) психіка.

107. Філософський і методологічний підхід, згідно з яким відчуття є єдиним джерелом пізнання людини (Дж. Локк, Дж. Берклі, Е. Мах):

- a) раціоцентризм;
- b) емпіризм;
- c) сенсуалізм;
- d) раціоналізм;
- e) реалізм.

108. Той, хто пізнає – людина, група людей, соціальна група:

- a) суб'єкт
- b) особа;
- c) індивідуальність
- d) індивід;
- e) особистість.

109. Філософсько-світоглядна орієнтація XX т., в межах якої відбувається абсолютизація науки у її здатності вирішити нагальні проблеми людства:

- a) антисцієнтизм;
- b) скептицизм;
- c) релятивізм;
- d) сцієнтизм;
- e) агностицизм.

110. Філософсько-світоглядна орієнтація XX століття, представники якої обґрунтовують песимістичний погляд на здатність науки забезпечити соціальний прогрес людства:

- a) агностицизм;
- b) антисцієнтизм;
- c) скептицизм;
- d) релятивізм;
- e) сцієнтизм.

111. Відтворення образу предмета у свідомості людини, без безпосередньої взаємодії з ним, але на основі попереднього чуттєвого досвіду:

- a) інтерпретація;
- b) уявлення;
- c) поняття;
- d) сприйняття;
- e) судження.

112. Гносеологічна концепція «вроджених ідей (істин)» Р. Декарта має за своє джерело концепцію пригадування (анамнезу):

- a) Плотіна
- b) Платона;
- c) Демокрита;
- d) Аристотеля;
- e) Емпедокла.

113. Хто з нідерландських раціоналістів відкрив сферу свідомості людини як мислительну діяльність «Я» (суб'єкта):

- a) Ф. Бекон;
- b) Дж. Локк;
- c) Р. Декарт;
- d) Б. Спіноза;
- e) Т. Гоббс.

114. Кому з німецьких філософів належить теза, що між дослідними даними і апріорними положеннями завжди є пізнавальна активність суб'єкта:

- a) Й. Фіхте;
- b) І. Канту;
- c) Ф. Шеллінгу;
- d) Г. Гегелю;
- e) Л. Фейєрбаху.

115. Засновником прагматизму, що виходив з необхідності корисності філософії для людини:

- a. Ч. Пірс;
- b. Й. Гердер;
- c. Ф. Ніцше;
- d. С. Керк'єгор;
- e. А. Шопенгауер.

116. Кому з ірраціоналістів належить думка, що, "все, що існує у пізнанні і сам світ є об'єкт у відношенні до суб'єкта, світ є моїм уявленням":

- a. Г. Зіммелю;
- b. З. Фрейду;
- c. Ф. Ніцше;
- d. С. Керк'єгору;
- e. А. Шопенгауеру.

117. Кому з мислителів-постпозитивістів належить теза, що факти не можуть підтверджують наукові положення, але здатні їх спростовувати:

- a. П. Рікеру;
- b. К. Попперу;
- c. Т. Куну;
- d. Л. Вітгенштейну;
- e. М. Фуко.

118. Розробка правила "герменевтичного трикутника" належить:

- a. П. Рікеру;
- b. Г. Гадамеру;
- c. М. Фуко;
- d. Т. Куну;
- e. К. Ясперсу.

119. Автор концепції «критичного раціоналізму» К. Поппер був одним з фундаторів методології:

- a. прагматизму;
- b. структуралізму;
- c. постпозитивізму;
- d. екзистенціалізму;
- e. герменевтики.

120. Вкажіть методологічний підхід в сучасній філософії, в межах якого феномени пізнання тлумачаться у залежності від контексту розвитку культури та культури інтерпретатора:

- a. утилітаризм;
- b. структуралізм;
- c. постпозитивізм;
- d. екзистенціалізм;
- e. неопозитивізм;
- f. герменевтика.

121. Віденський гурток, Львівсько-Варшавська філософська школа є осередками становлення:

- a. неопозитивізму;
- b. структуралізму;
- c. прагматизму;
- d. екзистенціалізму;
- e. герменевтики.

122. Вкажіть методологічний підхід і філософський напрямок, представники якого вважають розуміння однією з ключових категорій:

- a. прагматизм;
- b. структуралізм;
- c. неопозитивізм;
- d. постмодернізм;
- e. герменевтика.

123. Те, що пізнається (природа, суспільство, людина):

- a) дійсність;
- b) суб'єкт пізнання;
- c) дійсність;
- d) реальність;
- e) об'єкт пізнання.

124. Розробка концепції етичного раціоналізму в поведінці людини належить античному мислителю:

- a) Зенону
- b) Парменіду;
- c) Сократу;
- d) Протагору;
- e) Фалесу.

125. Фундатором науки про основні форми і закони мислення (логіки) є:

- a) Піфагор;
- b) Платон;
- c) Аристотель;
- d) Геракліт;
- e) Плотін.

126. Розробка принципу антропоцентризму в належить:

- a) Зенону;
- b) Сократу;
- c) Аристотелю;
- d) Протагору;
- e) Фалесу.

127. Кому з античних філософів належить вислів «Пізнай самого себе»?:

- a) Піфагору;
- b) Парменіду;
- c) Сократу;
- d) Платону;
- e) Фалесу.

128. Науковець, який у 1859 р. оприлюднив еволюційну теорію походження біологічних видів:

- a) Г. Фріз;
- b) Н. Бор;
- c) Ч. Дарвін;
- d) А. Ейнштейн;
- e) А. Кроулі.

129. Кому з представників філософії німецького Просвітництва належить теза «Май мужність користуватися власним розумом»:

- a) Й. Гердеру
- b) І. Канту;
- c) Й. Фіхте;
- d) Г. Гегелю;
- e) Ф. Шеллінг.

130. Фундатором позитивістського розуміння науки є:

- a) О. Конт;
- b) І. Кант;
- c) Ч. Пірс;
- d) Ф. Ніцше;
- e) Й. Фіхте.

131. Кому з німецьких мислителів належить думка, що між дослідними даними і апріорними положеннями завжди є щось третє – активність суб'єкта пізнання:

- a) І. Канту;
- b) Й. Фіхте;
- c) Г. Гегелю;
- d) Ф. Шеллінг;
- e) Й. Гердеру.

132. Англійський науковець, який обґрунтував закони класичної механіки:

- a) І. Кант;
- b) М. Планк
- c) Н. Бор;
- d) І. Ньютон;
- e) О. Конт.

133. Хто є автором «Курсу позитивної філософії»:

- a) Н. Бор;
- b) О. Конт;
- c) І. Кант;
- d) І. Ньютон;
- e) М. Планк.

134. Науковець і мислитель, що обґрунтував теорію відносності:

- a) І. Кант;
- b) А. Ейнштейн;
- c) І. Ньютон;
- d) О. Конт;
- e) Н. Бор.

135. Хто з мислителів-раціоналістів розглядав сферу свідомості людини як мисленнєву діяльність «Я» (суб'єкта):

- a) Б. Спіноза
- b) І. Кант;
- c) Й. Фіхте
- d) Р. Декарт;
- e) Г. Гегель.

136. Хто з німецьких мислителів виділив 3 рівні пізнання людини: чуттєвий досвід, розсудок (здоровий глузд), розум.:

- a) М. Планк;
- b) І. Ньютон;
- c) І. Кант;
- d) Р. Декарт;
- e) Г. Гегель.

137. Концепція еволюційного розвитку науки через зміну періодів наукових революцій і наукових парадигм розроблена:

- a) П. Рікером;
- b) Л. Вітгенштейном;
- c) Г. Гадамером;
- d) К. Поппером;
- e) Т. Куном.

138. Розробником методу фальсифікації і одним з засновників методології постпозитивізму є:

- a) К. Поппер;
- b) К. Леві-Стросс;
- c) Т. Кун;
- d) Г. Гадамер;
- e) П. Рікер.

139. Одним з фундаторів методу структурно-функціонального аналізу є:

- a) Т. Кун;
- b) К. Леві-Стросс;
- c) П. Рікер;
- d) Г. Гадамер;
- e) К. Поппер.

140. Метод пізнання або теорія розвитку, згідно з яким будь-який феномен перебуває у стабільному, незмінному, статичному стані:

- f) діалектика;
- g) метафізика;
- h) еклектика;
- i) софістика;
- j) логіка.

141. Напрямок у філософії та методологічний підхід, представники якого заперечують можливість пізнання сутності речей та об'єктивності істини (софісти, Д. Юм, І. Кант, позитивісти):

- a) агностицизм;
- b) догматизм;
- c) гностицизм;
- d) релятивізм;
- e) панлогізм.

142. Метод наукового пізнання, в процесі якого відбувається розкладання цілого на частини:

- a) ідеалізація;
- b) формалізація;
- c) аналіз;
- d) абстрагування;
- e) синтез.

143. Філософська категорія, в межах якої обґрунтовується стан напруги, протистояння між творцем і творінням:

- a) розбіжність;
- b) суперечність;
- c) антиномія;
- d) зняття;
- e) відчуження.

144. Філософський напрямок XIX-XX століття, в межах якого висхідні засади суцього виводяться з існування людини (К. Ясперс, Ж.-П. Сартр):

- a) екзистенціалізм;
- b) структуралізм;
- c) прагматизм;
- d) герменевтика;
- e) позитивізм.

145. Кому з емпіриків належить розробка концепту «Знання – це сила»:

- a) Б. Бекону
- b) І. Канту;
- c) І. Ньютону;
- d) О. Конту
- e) Р. Декарту.

146. Методологічний підхід, згідно з яким основою пізнання є чуттєвий досвід:

- a) раціоналізм;
- b) номіналізм;
- c) емпіризм;
- d) реалізм;
- e) сенсуалізм.

147. Заперечення можливості пізнання природньої і соціальної дійності:

- a) антисцієнтизм;
- b) детермінізм;
- c) скептицизм;
- d) агностицизм;
- e) релятивізм.

148. Філософський і методологічний принцип, в межах якого заперечується об'єктивний взаємозв'язок і взаємозумовленість явищ матеріального та духовного світу, наявність причини у кожному процесі:

- a) релятивізм;
- b) детермінізм;
- c) скептицизм;
- d) індетермінізм;
- e) агностицизм.

149. Засновником філософії і методології прагматизму, який виходив з позиції необхідності корисності філософії для людини:

- a) Ф. Ніцше;
- b) Ч. Пірс;
- c) А. Шопенгауер;
- d) О. Конт;
- e) С. Керк'єгор.

150. Відповідність знань об'єктивній дійсності:

- a) Істина;
- b) силогізм;
- c) антиномія;
- d) ентимема;
- e) дилема.

151. Хто з англійських мислителів написав роботу «Досвід про людське розуміння» і обґрунтував концепт свідомості як «чистої дошки»:

- a) Б. Спіноза;
- b) Р. Декарт;
- c) Дж. Локк;
- d) Ф. Бекон;
- e) Дж. Берклі.

152. Кому з німецьких ірраціоналістів належить теза, що, «все, що існує у пізнанні і сам світ є об'єкт у відношенні до суб'єкта, світ є моїм уявленням»:

- a) А. Бергсону;
- b) Ф. Ніцше;
- c) З. Фрейду;
- d) А. Шопенгауеру;
- e) С. Керк'єгору.

153. Науковець, який обґрунтував у 1859 р. еволюційну теорію біологічних видів у праці «Походження видів шляхом природного добору...»:

- a. А. Кроулі
- b. А. Бергсон;
- c. Г. де Фріз;
- d. Ч. Дарвін;
- e. Ф. Ніцше.

154. Науковець, який ґрунтував у ХХ столітті мутаційну теорію походження біологічних видів:

- a. Г. де Фріз;
- b. А. Кроулі;
- c. Г. Спенсер;
- d. Ч. Дарвін;
- e. Ф. Ніцше.

155. Кому з давньогрецьких мислителів належить розуміння людини як суспільної, полісної істоти:

- a. Геракліту;
- b. Сократу;
- c. Платону;
- d. Аристотелю;
- e. Протагору.

156. Моральний принцип, в основі якого лежить бажання блага іншій людині:

- a) альтруїзм;
- b) фаталізм;
- c) гедонізм;
- d) волюнтаризм;
- e) аскетизм.

157. Філософський і світоглядний принцип, за яким людина розглядається як центр і вища мета існування всесвіту:

- a) теоцентризм;
- b) гілозоїзм;
- c) волюнтаризм;
- d) космоцентризм;
- e) антропоцентризм.

158. Моральний принцип, за яким обстоюється крайнє обмеження потреб людини, відмова від життєвих благ:

- a) волюнтаризм;
- b) аскетизм;
- c) гедонізм;
- d) альтруїзм;
- e) гуманізм.

159. Філософська категорія, в межах якої обгрунтовується стан протистояння між творцем і його творінням (Й. Фіхте, К. Маркс):

- a) антиномія;
- b) суперечність;
- c) відчуження;
- d) зняття;
- e) соціальна апатія.

160. Моральний і світоглядний принцип, в якому обгрунтовується теза, що метою життя людини є отримання насолоди (Епікур):

- a) гедонізм;
- b) аскетизм;
- c) скептицизм;
- d) евдемонізм;
- e) альтруїзм.

161. Філософський напрям і методологічний підхід в межах якого існування людини є висхідною проблемою для осмислення дійсності:

- a) структуралізм;
- b) герменевтика;
- c) постпозитивізм;
- d) екзистенціалізм;
- e) позитивізм.

162. Філософський напрям, згідно з яким основою пізнання є система відчуттів людини:

- a. номіналізм;
- b. сенсуалізм;
- c. реалізм;
- d. емпіризм;
- e. раціоналізм.

163. Система ідей, теорій, принципів, котрі втілюють усвідомлені соціальні інтереси індивіда і соціальної спільноти:

- a. ідеологія;
- b. аксіологія;
- c. праксеологія;
- d. соціальна психологія;
- e. гносеологія.

164. Окремий представник людського роду на противагу суспільства, окремо взята людина:

- a) індивідуальність;
- b) особистість;
- c) людина;
- d) індивід;
- e) персона.

165. Філософський принцип, який виходить з абсолютизації інтересів окремого індивіда у його протиставленні суспільству:

- a) волюнтаризм;
- b) індивідуалізм;
- c) колективізм;
- d) альтруїзм;
- e) гуманізм.

166. Філософська дисципліна, предметом якої є закономірності й особливості пізнання відношення людини і світу на різних етапах розвитку філософії:

- a. етика;
- b. гносеологія;
- c. філософія права;
- d. історія філософії;
- e. праксеологія.

167. Наука про шляхи і способи пізнання дійсності:

- a. логіка;
- b. аксіологія;
- c. праксеологія;
- d. гносеологія;
- e. методологія.

168. Метод пізнання, в межах якого речі й процеси розглядаються відокремлено, поза їх загальними зв'язками:

- a. еклектика;
- b. формалізація;
- c. метафізика;
- d. софістика;
- e. діалектика.

169. Метод розуміння різноманітності явищ світу з позицій визнання множинності основ:

- a) теїзм;
- b) плюралізм;
- c) монізм;
- d) панлогізм;
- e) дуалізм.

170. Філософський і світоглядний принцип, за яким дійсність інтерпретується як втілення мислячої субстанції (Г. Гегель):

- f) теїзм;
- g) монізм;
- h) пантеїзм;
- i) дуалізм
- j) панлогізм.

171. Методологічний підхід XIX ст., представники якого єдиним джерелом істинного знання розглядали емпіричний досвід (О. Конт, Г. Спенсер):

- a) структуралізм;
- b) прагматизм;
- c) позитивізм;
- d) утилітаризм;
- e) екзистенціалізм.

172. Філософський напрям (в основному в США), згідно з яким філософія має зосереджуватися не на з'ясуванні глибинних всезагальних принципів буття, а вдосконаленні основних форм і методів практичного освоєння дійсності (Ч. Пірс, У Джемс):

- a) структуралізм;
- b) екзистенціалізм;
- c) утилітаризм;
- d) позитивізм;
- e) прагматизм.

173. Філософський напрямок і методологічний підхід, представники якого розглядали суще через переживання людиною природи або за допомогою основних знань природничих наук:

- a. еkleктика;
- b. натурфілософія;
- c. діалектика;
- d. метафізика;
- e. софістика.

174. Філософський напрямок, згідно з яким першоосновою сущого є духовна субстанція (ідея, Абсолют, Бог), котра існує об'єктивно, незалежно від свідомості суб'єкта (Платон, Г. Гегель, неотомісти)

- a) суб'єктивний ідеалізм;
- b) деїзм;
- c) матеріалізм;
- d) об'єктивний ідеалізм;
- e) пантеїзм.

175. Людський індивід, який пройшов або проходить процес соціалізації:

- a. особа;
- b. особистість;
- c. людина;
- d. персона;
- e. індивідуальність.

176. Філософський напрям або методологічний підхід, в межах якого будь-які системи досліджуються через аналіз її елементів, зокрема функцій:

- a) прагматизм;
- b) екзистенціалізм;
- c) герменевтика;
- d) позитивізм;
- e) структуралізм.

177. Філософська дисципліна, в межах якої досліджуються умови і методи ефективної діяльності людини, спрямованої на перетворення світу:

- a. філософія права;
- b. онтологія;
- c. аксіологія;
- d. методологія;
- e. праксеологія.

178. Цілеспрямована предметна діяльність людини або соціальної спільноти, сконцентрована на різних формах і способах перетворення світу:

- a. практика;
- b. досвід;
- c. функціонування;
- d. виробництво;
- e. праця.

179. Напрямок у філософії й психології, в межах якого несвідоме розглядається як основа пізнання:

- a. аналітична філософія;
- b. постмодернізм;
- c. психоаналіз;
- d. прагматизм;
- e. структуралізм.

180. Особлива якість психічної діяльності людини, в межах якої дійсність піддається рефлексії у формах культури, у штучних, неприродних формах:

- a. мотивація;
- b. мова;
- c. свідомість;
- d. вольові акти;
- e. емоції.

181. Метод пізнання в межах якого відбувається відволікання від одиничного і випадкового та несуттєвого:

- a. рефлексія;
- b. абстрагування;
- c. аналіз;
- d. формалізація;
- e. ідеалізація.

182. Філософська категорія, в межах якої обґрунтовується відповідність предмета власній природі:

- a. особистість;
- b. індивідуалізм;
- c. автентичність;
- d. ідентичність;
- e. практицизм.

183. Філософський напрям, представники якого, концентруючись на етичній проблематиці, обстоювали незворушність, відстороненість від бід і радощів життя (Зенон, Луцій Сенека, Марк Аврелій):

- a. стоїцизм;
- b. епікуреїзм;
- c. кінізм;
- d. скептицизм;
- e. неоплатонізм.

184. Той, хто пізнає – людина, група людей, соціальна група:

- a. особистість;
- b. індивід;
- c. індивідуальність;
- d. особа;
- e. суб'єкт.

185. Філософська категорія, яка відображає гранично насильницькі активність і суб'єкта взаємодії:

- a. емоція;
- b. мотивація;
- c. агресія;
- d. апатія;
- e. воля.

186. Вихідне положення наукової теорії, яке не потребує доведення:

- a. гіпотеза;
- b. аксіома;
- c. дилема;
- d. істина;
- e. міфологема.

187. Відтворення образу предмета у свідомості, без безпосередньої взаємодії з ним, але на основі попереднього чуттєвого досвіду людини:

- a. поняття;
- b. сприйняття;
- c. уявлення;
- d. категорія;
- e. судження.

188. Філософський і світоглядний принцип, за яким доля людини наперед визначена зовнішніми об'єктивними факторами:

- a) фаталізм;
- b) антропоцентризм;
- c) аскетизм;
- d) волюнтаризм;
- e) реалізм.

189. Напрямок в філософії кін. XIX – XX ст., прихильники якого проголосили життя (в його біологічній чи психологічній формах) основним предметом філософії (Ф. Ніцше, А. Бергсон, З. Фрейд):

- a) утилітаризм;
- b) позитивізм;
- c) «філософія життя»;
- d) прагматизм;
- e) позитивізм.

190. Філософська дисципліна, предметом якої є дослідження природи і сутності людини:

- a) філософія права;
- b) філософія релігії;
- c) філософська антропологія;
- d) філософія історії;
- e) філософія культури.

191. Метод пізнання і спосіб міркування, в межах якого висновок про наявність деяких ознак предмета здійснюється на основі його подібності з іншими предметами:

- a. рефлексія;
- b. абстрагування;
- c. аналогія;
- d. формалізація;
- e. ідеалізація.

192. Визначення поняття свободи людини як усвідомленої необхідності належить:

- a) Р. Декарту;
- b) Ф. Бекону;
- c) Дж. Локку;
- d) Б. Спінозі;
- e) Т. Гоббсу.

193. Кому з французьких просвітників належить ідея, що розумова нерівність є результатом відмінностей у вихованні, в належних умовах кожна людина здатна піднятися на найвищій щаблі культури:

- a) П. Гольбаху;
- b) Вольтеру;
- c) Д. Дідро;
- d) К.-А. Гельвецію;
- e) Ж.-Ж. Руссо.

194. Світоглядний принцип, в межах якого визнається існування душі в будь-якому природному об'єкті а той неживому предметі:

- a) гілозоїзм;
- b) фетишизм;
- c) анімізм;
- d) агностицизм;
- e) релятивізм.

195. Кому з представників філософії німецького просвітництва належить вислів «Май мужність користуватися власним розумом»:

- a) Й. Фіхте;
- b) І. Кант;
- c) Й. Гердер;
- d) Г. Гегель;
- e) Л. Фейєрбах.

196. Кому належить думка, що Бог – це витвір людської свідомості, це внутрішня потреба людини:

- a) Л. Фейєрбах;
- b) І. Кант;
- c) Г. Гегель;
- d) Ф. Шеллінг;
- e) Й. Фіхте.

197. Хто є автором категоричного імперативу: «Чини так, щоб ти ставився до людини (і до людства) так, як до мети, і ніколи не ставився б до неї так, як до засобу»:

- a) Ф. Шеллінг;
- b) І. Кант;
- c) Л. Фейєрбах;
- d) Г. Гегель;
- e) Й. Фіхте.

200. Хто з мислителів розробив філософську систему, в якій найбільш чітко реалізувалися найважливіші риси української ментальності – кордоцентризм, антеїзм, екзистенціалізм, прагнення до самопізнання:

- a) П. Куліш;
- b) Г. Сковорода;
- c) М. Гоголь;
- d) М. Костомаров;
- e) М. Драгоманов.

201. Одним з найвизначніших критиків раціоналізму, засновником ірраціоналізму, який абсолютизував значення окремої людини, що є вищою загалом, був:

- a) К. Маркс;
- b) С. Керк'єгор;
- c) О. Конт;
- d) Ф. Ніцше;
- e) О. Шпенглер.

202. Засновником волюнтаризму в розумінні сутності людини, світу і теорії пізнання в XIX ст. став:

- a. А. Шопенгауер;
- b. О. Конт;
- c. С. Керк'єгор;
- d. Ф. Ніцше;
- e. К. Маркс.

203. Засновником прагматизму, що виходив з необхідності корисності філософії для людини є:

- a) А. Шопенгауер;
- b) Ч. Пірс;
- c) О. Конт;
- d) Ф. Ніцше;
- e) С. Керк'єгор.

204. Назвіть філософський напрямок, згідно з яким основою існування світу, людини і пізнання є щось, що лежить поза межами розуму (воля, інстинкти):

- a) раціоналізм;
- b) пантеїзм;
- c) ірраціоналізм;
- d) гілозоїзм;
- e) теїзм.

205. *Хто з ірраціоналістів, засуджуючи загал як зло, як джерело хаосу, вбачав спасіння людини в усамітненні:*

- a) А. Бергсон;
- b) З. Фрейд;
- c) Ф. Ніцше;
- d) А. Шопенгауер;
- e) Ч. С. Керк'єгор.

206. *Філософське поняття, яке відображає здатність людини передбачати події:*

- a) верифікація;
- b) антиципація;
- c) фальсифікація;
- d) рефлексія;
- e) ідеологія.

207. *Філософська творчість С. К'єркегора, М. Хайдеггера, К. Ясперса, Ж.-П. Сартра, А. Камю, яка за ключовий предмет має проблематику існування людини, належить до філософії:*

- a) структуралізму;
- b) постструктуралізму;
- c) постмодернізму;
- d) екзистенціалізму;
- e) постпозитивізму.

208. *Вкажіть філософський напрямок, в межах якого розуміння однієї людини іншою вважається однією з провідних філософських категорій:*

- a) постмодернізм;
- b) структуралізм;
- c) постмодернізм;
- d) постпозитивізм;
- e) неопозитивізм.

209. *Філософський напрям, згідно з яким основою пізнання є розум:*

- a) панпсихізм;
- b) теїзм;
- c) емпіризм;
- d) раціоналізм;
- e) пантеїзм.

210. Філософський напрям, згідно з яким загальні поняття (універсалії) існують реально як сутності речей:

- a) емпіризм;
- b) реалізм;
- c) номіналізм;
- d) концептуалізм;
- e) сенсуалізм.

211. Філософський напрям, згідно з яким відчуття є єдиним джерелом пізнання (Дж. Локк, Дж. Берклі, Е. Мах):

- a) теїзм;
- b) емпіризм;
- c) монізм;
- d) реалізм;
- e) сенсуалізм.

212. Спосіб пізнання, в межах якого відбувається рух думки від загального до одиничного:

- a) індукція;
- b) синтез;
- c) дилема;
- d) аналіз
- e) дедукція.

213. Спосіб пізнання, в межах якого відбувається рух думки від одиничного до загального:

- a) синтез;
- b) дилема;
- c) дедукція;
- d) індукція;
- e) аналіз.

214. Судження, що суперечать одне одному, і не можуть бути одночасно істинними:

- a) антитеза;
- b) дилема;
- c) теза;
- d) антиномії;
- e) постулати.

215. Судження, позначає форму вираження суперечності між спостереженням явищ та їх мисленнєвою рефлексією:

- a) антитеза;
- b) апорія;
- c) теза;
- d) постулати;
- e) антиномії.

216. Форма об'єднання людей для співпраці заради досягнення певної спільної мети:

- a) корпорація;
- b) федерація;
- c) асоціація;
- d) антиномія;
- e) синдикат.

217. Відсутність хвилювання, незворушність, душевний спокій:

- a) атараксія;
- b) апатія;
- c) аскетизм;
- d) скептицизм;
- e) релятивізм.

218. Філософська категорія, яка позначає те, що втілює універсальний ціннісний зміст:

- a) атараксія;
- b) апатія;
- c) благо;
- d) єдине;
- e) спокій.

ЕКЗАМЕНАЦІЙНІ ПИТАННЯ

1. Основні принципи і характеристики сучасної філософії.
2. Основні напрями і підходи сучасної філософії.
3. Особливості філософії сучасності: плюралістичність, поліметодологізм, критика класичної раціональності.
4. Філософія С. К'єркегора як джерело формування сучасної філософії.
5. Філософія А. Шопенгауера як джерело формування сучасної філософії.
6. Філософія Ф. Ніцше як джерело формування сучасної філософії.
7. Філософія К. Маркса як джерело формування сучасної філософії.
8. Герменевтика у структурі сучасного філософського осмислення дійсності.
9. Співвідношення між класичним і некласичним способом філософського осягнення дійсності.
10. Вчення про мікросвіт, макросвіт у сучасній філософській парадигмі.
11. Філософські засади квантової механіки (Н. Бор). Формула Планка і її онтологічний статус. Релятивістське розуміння еволюції Всесвіту. Теорія відносності А. Ейнштейна.
12. Сучасні філософські підходи до розуміння матерії і руху.
13. Онтологічний статус інформації у сучасному суспільстві. Інформаційне і постінформаційне суспільство.
14. Фізичні і космологічні умови еволюції матерії. Співвідношення живої і неживої матерії.
15. Вчення про ноосферу П. Тейяра де Шардена та В. Вернадського. Антропний принцип як основа появи високоорганізованих форм матеріального буття.
16. Антропний принцип як основа появи високоорганізованих форм матеріального буття. Формула Дрейка і її складові.
17. Проблема багатоманітності життя у космосі та проблема контактів з позаземними цивілізаціями.
18. Глобальний еволюціонізм і принцип коеволюції у контексті філософського осмислення дійсності.
19. Глобальні проблеми техногенної цивілізації і пошук шляхів їх вирішення.
20. Концептуальні засади еволюції живого та їх засадничі принципи (Ж. Ламарк, Ч. Дарвін, Г. де Фріз, синтетична теорія еволюції).
21. Синергетична парадигма у сучасному природознавстві (Г. Хакен та І. Пригожин).
22. Природа і сутність людини у парадигмі філософської антропології (М. Шелер, Г. Плеснер, А. Гелен).

23. Принцип ретардації і «біологічної недоконаності людини». Людина і культура. Людина як трансцендентальна істота.
24. Природа тілесності і інтерсуб'єктивності людини у феноменології (Е. Гуссерль). Співвідношення живого тіла і фізичного тіла людини. Концепція «життєвого світу людини».
25. М. Фуко про гуманітарну науку і «кінець людства».
26. Тілесне буття в інтерпретації М. Мерло-Понті (ефективність, кінестеза, перманентність, подвійне відчуття).
27. Філософські засади дослідження свідомого і несвідомого, відчуження і репресивності у бутті людини (К. Маркс, З. Фройд, Е. Фромм, Г. Маркузе).
28. Проект фундаментальної антропології М. Гайдеггера. Екзистенціали буття людини. Турбота і піклування про людину.
29. Природа і сутність людини в інтерпретації Ж.-П. Сартра. Екзистенціалізм як гуманізм
30. Діалогічність буття людини в інтерпретації М. Бубера. Діалог як модус існування людини. Єдність Я і Іншого у бутті людини. Я-Ти і Я-Воно.
31. Сучасний філософський дискурс про світоглядні основи ставлення людини до природи (А. Швейцер, В. Вернадський, Г. Йонас).
32. Еволюційна теорія: витоки, суть, етапи розвитку і сучасний стан. Вчення Ч. Дарвіна та Г. де Фріза. Коеволюція людини і природи.
33. Біофілософські аспекти гендерної політики, геронтології і танатології (євгеніка, евтаназія, клонування, біостимуляція тощо).
34. Проблема цінності людського життя. Етичні та філософські проблеми евтаназії.
35. Філософсько-етичні виміри новітніх біотехнологічних практик (генна інженерія, клонування, трансплантологія тощо).
36. Концепції космоцентризму, теоцентризму, антропоцентризму, біоцентризму, екоцентризму та фізіоцентризму в системі екологічного знання. Екологія і глобальні перспективи людства.
37. Філософське осмислення закономірностей, особливостей та соціальних наслідків інформатизації основних сфер життєдіяльності соціуму
38. Інформаційно-гуманітарна та інформаційно-технологічна революції. «Природний інтелект versus штучний інтелект». «Інформація versus знання».
39. Проблеми інформаційної та інформаційно-психологічної безпеки й інтелектуального суверенітету людини.
40. Інформація і техніка. Технонауковий активізм та його вплив на інформаційне суспільство.

41. Індустріальне суспільство і концепції технократичного романтизму. Концепція інформаційного суспільства. Природа і сутність віртуальної реальності.
42. Індустріальні революції та їх вплив на розвиток людства.
43. Концепт «четвертої індустріальної революції» у контексті сучасного філософського осмислення дійсності.
44. Теорії індустріального суспільства П.Дракера, Р.Арона, Дж.Гелбрейта.
45. Сучасні філософські концепції суспільства: постіндустріальне суспільство, суспільство ризику, суспільство спектаклю, масове суспільство.
46. Сутнісні характеристики постіндустріального суспільства Д.Белла.
47. Теорії конвергенції та концепція індустріального суспільства (Р. Арон, В.Бакінгем, В.Ростоу, Я. Тінберген, П.Дракер, Дж. Гелбрейт), ідея зближення капіталізму і соціалізму.
48. Методологічний зміст основних сучасних концепцій історичного знання. Класичний, некласичний, постнекласичний етапи розвитку методології історії.
49. Вчення про суспільно-економічні формації К. Маркс та її вплив на сучасну історичну методологію.
50. Цивілізаційний підхід до розуміння історії (О.Шпенглер, А.Тойбні).
51. Становлення критичної філософії історії. Філософія історії Г.Рікєрта, М.Гайдеггера, К.Поппера та М. Фуко.
52. Критика сучасної техногенної цивілізації в екзистенціалізмі К. Ясперса і М. Хайдеггера.
53. Космогенна, техногенна и антропогенна цивілізація: основні характеристики.
54. Криза техногенної цивілізації і пошук шляхів їх подолання як основне завдання сучасної філософії.
55. Теоретичні підходи до оцінки процесу глобалізації.
56. Глобалізація суспільних відносин і планетарної свідомості: сутність, основні домінанти, позитивні та негативні наслідки.
57. Соціально-політичний, соціально-економічний і соціокультурний ракурси глобалізації. Базові тенденції глобального цивілізаційного процесу.
58. Політична і культурна глобалізація. Метакультури і конфлікт цивілізацій.
59. Глобалізація і майбутнє планети: глобальні проблеми техногенної цивілізації та основні тенденції світового розвитку.
60. Глобалізація і антиглобалізм.

КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Абсолют – те, що нічим не зумовлене, ні від чого не залежне. У філософії Бог, субстанція, ідея (Г. Гегель). Абсолютне протилежне відносному (зумовленому, залежному).

Абстракція, абстрагування – мислення відволікання від окремих властивостей предметів і формування на цій основі образів реальності (уявлень, понять, суджень).

Агностицизм – напрям у філософії, прихильники якого заперечують можливість пізнання сутності речей, об'єктивності істини (софісти, Д. Юм, І. Кант, позитивісти).

Аксиденс – мінлива, непостійна властивість предмета, без якої він може існувати.

Аксіологія – філософська дисципліна, вчення про цінності, про ціннісне ставлення людини до світу – етичне, естетичне, релігійне, юридичне та ін.

Аксіома – висхідне положення або твердження, яке не потребує доведення.

Аксіоматичний метод – один із розповсюджених теоретичних методів наукового пізнання, а також побудови і організації теоретичного знання. Аксіоматичний метод полягає у виділенні двох частин (шарів) знання – 1) який не виводиться (в рамках даної системи) і 2) виводиться з (1) за допомогою логічних і математичних засобів. В шар (1) входять аксіоми, постулати, принципи і означення.

Актуальність дослідження – характеристика дослідження, яка вказує на міру впливу його результатів на вирішення конкретних наукових і практичних завдань або усунення вже існуючих проблем у природній і суспільній сферах буття.

Альтруїзм – моральний принцип, в основі якого лежить бажання блага іншому.

Аморалізм – нігілістичне ставлення до моральних норм.

Аналіз – метод пізнання, у процесі якого відбувається розкладання цілого на частини.

Аналітична філософія – напрям у західній філософії XX ст., в якому філософська діяльність зведена до аналізу мови (Б. Рассел, К. Поппер, Т. Кун, І. Лакатос, П. Фейєрабенд).

Аналогія – загальнологічний метод, суть якого є пошук загального в різних за природою об’єктів. Аналогія є підґрунтям методу моделювання.

Анімізм – віра в існування душі в тілі людини, тварини, неживих предметах і процесах

Антиномія – суперечність між двома твердженнями, кожне з яких однаковою мірою можна логічно довести у даній системі.

Антитеза – твердження, в якому заперечується теза (висхідне твердження).

Антропогенез – процес становлення та розвитку людини. Досліджується засобами палеоантропології, генетики, археології та історії.

Антропологізм – філософський напрямок, в межах якого основні світоглядні проблеми (що таке буття, світ, соціум, Абсолют, Бог та ін.) розглядаються крізь призму людини. «Людина – міра усіх речей» (Протагор).

Антропологія філософська – напрямок у німецькій філософії ХХ ст. (М. Шелер, Г. Плеснер, А. Гелен, Е. Ротхаккер), в якому культура виводиться зі специфіки природи людини.

Антропоморфізм – процес наділення предметів природи, небесних тіл, тварин, а також надприродних істот (духів, богів) зовнішністю і фізичними властивостями людини.

Антропосоціогенез – процес становлення та розвитку людини як біосоціальної істоти. Прибічники антропосоціогенезу виходять з положення, що визначальними чинникам у становленні людини розумної є суспільно-трудова діяльність людей, внаслідок якої відбуваються зміни в будові тіла людини (прямоходіння, розвинутий великий мозок, біокулярний зір, специфічна будова руки) та з’являється культура.

Антропоцентризм – філософський принцип, згідно яким людина вважається центром і вищою метою всесвіту.

Апологети – представники ранньохристиянської філософії й теології (Юстин, Тертуліан, Оріген), котрі захищали від критики опонентів християнське вчення.

Апостеорі – знання, набуті у процесі досвіду.

Апріорі – форми пізнання наявні у свідомості до досвіду (додосвідні форми пізнання, подібні до «вроджених ідей» Р. Декарта).

Архетип – первинні, вроджені психічні метаструктури, праобрази наявні в індивідуальному й колективному несвідомому (К. Юнг), на основі яких формуються загальнолюдські символи у міфах, віруваннях, снах, творах літератури тощо.

Аскетизм – моральний принцип, згідно з яким обстоюється крайнє обмеження потреб людини, відмова від життєвих благ.

Атман – дух, душа, активне свідоме начало в індійській ведичній традиції.

Атрибут – невід’ємна сутнісна властивість предмета, без якої він не може ні існувати, ні мислитись.

Біоетика – галузь філософсько-етичних досліджень, смисловим осердям яких є ставлення до життя, смерті і здоров’я людини.

Брахман – світова душа, духовне абсолютне начало в індійській ведичній філософії.

Буддизм – одна з трьох світових релігій, згідно з якою життя є стражданням. Основою страждання є бажання, котрі людина має подолати, щоб перервати коло сансари (процес перевтілення душі).

Буття – філософська категорія для позначення всього, що реально існує у матеріальному і духовному світі.

Верифікація – операція зведення висловлювань до аксіоматичних суджень, котрі не потребують доведення (позитивізм, неопозитивізм).

Відчуження – філософська категорія, в межах якої визначається стан напруги, протистояння між творцем і творінням (Й. Фіхте, Г. Гегель, Л. Фейєрбах, К. Маркс).

Відчуття – відображення у свідомості людини певних сторін, якостей предметів, котрі безпосередньо діють на органи чуття.

Віра – світоглядна категорія, котра використовується для позначення беззаперечного прийняття певних ідей, положень (релігійних, філософських, наукових, політичних тощо) суб’єктом мислення. В історії філософії й психології розрізняють три типи віри: емоційна, вольова, інтелектуальна.

Видання – документ, що пройшов процедуру редакційно-видавничого опрацювання та виготовлений способом друкування, тиснення, містить інформацію, призначену для поширення та відповідає вимогам державних стандартів, інших нормативних документів щодо регуляції процедури видавничого оформлення і поліграфічного виконання.

Вимірювання – метод визначення кількісного, числового значення певної величини за допомогою використання конкретних одиниць виміру.

Висновки дослідження – структурна одиниця наукового дослідження, в межах якої на основі узагальнення формулюються його найбільш істотні результати і концептуальні положення, що можуть претендувати на статус наукової новизни.

Вступ до дослідження – структурна одиниця наукового дослідження, в якій обґрунтовується його актуальність, визначається мета, завдання, об'єкт, предмет, наукова гіпотеза, ключові методологічні підходи.

Вторинна інформація – інформація, що з'явилась в результаті теоретичної, аналітичної обробки і публікації первинної інформації.

Воля – здатність людини свідомо або несвідомо діяти у напрямі досягнення поставленої мети, долаючи внутрішні і зовнішні перешкоди.

Волюнтаризм – філософський напрям, згідно з яким основою існування світу є воля як ірраціональне несвідоме начало (А. Шопенгауер, Ф. Ніцше).

Вульгарний матеріалізм – філософська течія в матеріалізмі XVIII – XIX ст. (Кабаніс, Бюхнер, Фохт), згідно з якою свідомість людини спрощено виводиться з фізіологічних процесів.

Вчений – фізична особа (громадянин України, іноземець або особа без громадянства), яка має повну вищу освіту у конкретній науковій галузі та проводить фундаментальні та (або) прикладні дослідження і отримує наукові та (або) науково-технічні результати.

Галузь знань – основна предметна сфера освіти і науки, що містить в собі групу споріднених спеціальностей, в межах яких здійснюється професійна підготовка.

Гедонізм – моральний принцип, згідно з яким метою життя проголошується отримання насолоди (Епікур).

Герменевтика – філософський напрям, в межах якого феномени культури, зокрема тексти, тлумачаться у залежності від контексту розвитку культури та культури суб'єкта, котрий здійснює інтерпретацію (В. Дільтей, М. Гайдеггер, Г. Гадамер).

Гілозоїзм – філософський напрям, згідно з яким матерія наділена душею, котра у різній мірі властива неживим і живим тілам, а також людині (Дж. Бруно, Б. Спіноза).

Гіпотеза – форма знання, основою якого є передбачення, сформульоване на основі певних фактів, але це знання є невизначеним і потребує доведення.

Гіпотеза (наукова) – форма наукового знання; частіше відноситься до теоретичного рівня наукового пізнання. Гіпотеза є висловлюванням (чи системою висловлювань), істиннісне оціювання якої не є достовірним, а ймовірним, і тому гіпотеза потребує обґрунтування і підкріплення, щоб стати справжньою науковою теорією.

Гіпотетико-дедуктивний метод – різновидність аксіоматичного методу, який використовується в фактуальних науках (зокрема, в природознавстві), причому в ролі аксіом виступають фундаментальні закони природи (як принципи) або природничо-наукові гіпотези. Як вважають деякі історики науки, гіпотетико-дедуктивний метод застосовував вже Г. Галілей при дослідженні вільного падіння тіл і формулюванні відповідного закону.

Гносеологія – філософська дисципліна, в межах якої вивчається процес пізнання, його походження, основи, структура та наслідки.

Гуманізм – філософський принцип, згідно з яким визнається цінність людини як особистості, її право на свободу, рівність, щастя, милосердя як норму відношень між людьми.

Дао – категорія в китайській філософії, що означає першопричину, котра породжує речі, визначає долю, напрямок життя, дорогу.

Даосизм – напрямок у китайській філософії, згідно з яким розвиток природи, суспільства і окремої людини підпорядкований не волі небес, а універсальному закону дао.

Дебати – форма дискусії, в межах якої відбувається логічно впорядкований, структурований і спеціально організований публічний обмін позиціями, ідеями, думками між протилежними сторонами, учасники якого зосереджують свої зусилля на необхідності переконання третьої сторони.

Дедукція – загальнологічний метод, суть якого полягає в логічному висновку з деяких загальних суджень (аксіом, принципів, законів тощо) окремих, більш конкретних суджень.

Дедукція – метод пізнання, в межах якого відбувається рух думки від загального до одиничного.

Демократія – тип держави або політичної системи управління, що ґрунтується на принципах народовладдя.

Деїзм – філософське вчення, згідно з яким Бог створив світ, дав першопоштовх і надалі не втручається в його розвиток.

Детермінізм – філософський принцип, згідно з яким визнається об'єктивний взаємозв'язок і взаємозумовленість явищ матеріального та духовного світу, наявність причини у кожному процесі, яка визначає відповідні наслідки.

Діалектика – філософське вчення, згідно з яким будь-яке явище перебуває у зміні, розвитку, котрий базується на взаємодії протилежностей (Геракліт, Г. Гегель, К. Маркс).

Дилема – судження за принципом або... або.

Дипломна робота – форма кваліфікаційного навчально-наукового дослідження студента, яке виконується на завершальному етапі навчання студента у вищому навчальному закладі.

Дисертація – форма наукової праці, яка вимагає проведення процедури прилюдного захисту на здобуття наукового ступеня.

Дискусія – форма суспільного обговорення, спрямована на співставлення різних точок зору з метою досягнення істинного знання або вироблення правильного рішення проблеми.

Диспут – форма публічного обговорення суспільно значущої або наукової проблеми, яка відбувається у колі широкого кола фахівців.

Добро – категорія моралі, що є певною протилежністю зла і відображає відчуття усвідомлення людиною своєї здатності творити благо.

Доктор наук – другий науковий ступінь в Україні, який здобувається особою на науковому рівні вищої освіти на основі ступеня кандидата наук (або доктора філософії) і завбачує набуття найвищого рівня компетентностей у галузі розробки і впровадження новітніх методологій дослідницької роботи, проведення оригінальних досліджень, отримання наукових результатів, що забезпечують розв’язання важливої теоретичної або прикладної проблеми, мають загальнонаціональне або світове значення та опубліковані у наукових виданнях.

Доктор філософії – освітній і водночас перший науковий ступінь, який здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра і присуджується спеціалізованою вченою радою вищого навчального закладу або наукової установи в результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді.

Дослідницький університет – національний вищий навчальний заклад, якому надано статус дослідницького університету Кабінетом Міністрів України на підставі того, що він забезпечує проривний розвиток держави у певних галузях знань за моделлю поєднання освіти, науки та інновацій, сприяє її інтеграції у світовий освітньо-науковий простір, має визнані наукові здобутки.

Дуалізм – філософське вчення, яке визнає наявність двох, незалежних одна від одної, паралельно співіснуючих основ.

Дух – ідеальне начало на противагу природі як матеріальному началу.

Евдемонізм – моральний принцип, а яким щастя (блаженство) є найвищою метою життя.

Евристика – наукова дисципліна, в межах якої досліджується процес творчості і його закономірності.

Егоїзм – спосіб мислення і поведінки, який виходить домінування її власних інтересів.

Екзистенціалізм – філософський напрямок XIX-XX ст., згідно з яким висхідні засади суцього виводяться з існування (екзистенції) людини (С. К'єркегор, К. Ясперс, М. Гайдеггер, А. Камю, Ж.-П. Сартр).

Економічна ефективність дослідження – рівень втілених у вартісних вимірах показників економії живої та уречевленої праці в суспільному виробництві, сфері послуг, які отримано на підставі використання результатів науково-дослідницької роботи та порівняння їх з витратами на проведення дослідження.

Експеримент (науковий) – емпіричний метод, в рамках якого досліджується будь-яке явище завдяки активному впливу на нього за допомогою створення нових умов, які відповідають меті дослідження, або ж способом зміни тривалості процесу в потрібному напрямку. Науковий експеримент тісно пов'язаний з іншими емпіричними методами – спостереженням і вимірюванням; його матеріальними засобами є інструменти, прилади тощо.

Елеати – напрямок у давньогрецькій філософії VI-V ст. до н. е., в межах якого основою суцього визнається буття (Парменід, Зенон).

Емпіризм – філософський напрям, згідно з яким основою пізнання є чуттєвий досвід (Ф. Бекон).

Емпіричний опис – метод фіксації засобами природної або штучної мови відомостей про об'єкти, які фіксуються у процесі спостереження, а також встановлення емпіричних залежностей між результатами вимірювань.

Емпіричний рівень наукового пізнання – рівень, який характеризується діяльністю суб'єкта з явними об'єктами, нерідко такими, що чуттєво сприймаються. Через це методи наукового пізнання, що діють при цьому рівні, і форми наукового пізнання, що функціонують на цьому рівні, називають емпіричними (наприклад такі форми, як науковий факт, емпіричний закон тощо).

Епістемологія – філософська дисципліна, в межах якої досліджуються основні риси, закономірності й межі наукового пізнання.

Естетика – філософська дисципліна, предметом якої є феномен прекрасного у контексті художнього освоєння дійсності.

Есхатологія – вчення про кінцеву долю людства і світу.

Етика – філософська дисципліна, предметом якої є мораль, її походження і спосіб функціонування у суспільстві.

Життя – стан існування матерії, найвизначнішими рисами якого є обмін речовин, самооновлення та самовідтворення.

Загальнонаукова методологія – система методів дослідження, що використовуються практично у всіх наукових дисциплінах і базуються на загальних наукових принципах дослідження (об'єктивності, конкретності, практики, діалектики, логічності, системності та ін.).

Закон – об'єктивний, повторюваний, істотний зв'язок явищ, сторін та інших особливостей дійсності і пізнання.

Заперечення заперечення – один з основних принципів діалектики (Г. Гегель), згідно з яким друге заперечення (синтез) знімає протилежності тези й антитези (перше заперечення).

Заперечення – протиставлення тезі протилежного за змістом судження (антитези).

Закон – форма наукового знання, яка виражає стійкий, повторюваний, істотний зв'язок явищ, сторін та інших особливостей дійсності і пізнання.

Збірник – особлива форма видання, яка формується з окремих праць різних авторів, що поєднуються спільний проблематиці але у різних аспектах.

Зміст наукової проблеми – комплекс позицій, на основі яких у дослідження відбувається реалізація мети і завдань наукового аналізу.

Знання – перевірені на практиці результати пізнання об'єктивної і суб'єктивної сфери дійсності, адекватно відображені у свідомості людини.

Знання наукове – одне з трьох складових науки. Знання наукове – це такий вид знання, який має такі властивості: а) системність; б) об'єктивність змісту (об'єктивну істинність); в) предметну визначеність; г) прогресивність (необхідність росту знання). В (а) входять такі форми наукового знання (як елементи чи підсистеми), як теорії, гіпотези, закони, факти. З (б) пов'язані такі властивості наукового знання, як перевірність, підтверджуваність, доказовість, обґрунтованість.

Ідеалізація – теоретичний метод наукового пізнання, який поєднує в собі абстрагування та граничний перехід мислення до об'єкта чи ситуації, яких в принципі не існує в природі. Термін «ідеалізація» використовують як для позначення процесу реалізації відповідного теоретичного методу, так і для позначення ідеалізованого об'єкта як результату (методу) його застосування. Ідеалізація – необхідна складова частина теоретичної діяльності в науці.

Ідеалізм – філософський напрям, згідно з яким першоосновою суцього є ідея, дух, свідомість, Абсолют, Бог. Розрізняють об'єктивний і суб'єктивний.

Ідеальне – суб'єктивний образ об'єктивного світу, який виникає у процесі цілеспрямованої пізнавальної діяльності людини. Ідеальне протилежне матеріальному.

Ідеологія – система ідей, теорій, принципів, котрі втілюють усвідомлені соціальні інтереси.

Ідея – форма теоретичного осягнення дійсності, що водночас і відтворює цю дійсність, і довершує її.

Індетермінізм – філософський принцип, згідно з яким заперечується об'єктивний взаємозв'язок і взаємозумовленість явищ матеріального та духовного світу, наявність причини у кожному процесі.

Індивід – окремий представник людського роду, окремо взята людина. Наприклад: немовля – індивід з його антропологічними властивостями.

Індивідуалізм – філософський принцип, котрий виходить з абсолютизації інтересів окремого індивіда у його протиставленні суспільству.

Індивідуальність – неповторний, самобутній спосіб буття конкретної особи як суб'єкта самостійної діяльності. Індивідуальна форма суспільного життя людини на противагу типовості, загальності.

Індукція – метод пізнання, під час якого відбувається рух думки від одиничного до загального.

Інтенція – спрямованість акту свідомості на певний предмет.

Інтуїтивізм – філософський напрям, в межах якого абсолютизується роль інтуїції у процесі пізнання (А. Шопенгауер, А. Бергсон).

Інтуїція – форма пізнання, під час якої відбувається безпосереднє осягнення істини. Виділяють чуттєву, інтелектуальну, містичну інтуїцію (М. Лоський).

Інформаційний продукт – уніфікована інформація та послуги, подані у стандартизованій формі (спеціалізовані нормативні видання, державні стандарти, будівельні норми і правила тощо).

Інформаційні ресурси науково-технічної інформації – систематизовані зібрання науково-технічної літератури і документації, зафіксовані на паперових або інших носіях.

Інформація – відомості, які визначають рівень знань про явища, факти, події зв'язки дійсності та їх інтерпретацію.

Істина – відповідність знань об'єктивній дійсності.

Історія філософії – філософська дисципліна, предметом якої є закономірності й особливості пізнання відношення людини і світу на різних етапах розвитку філософії.

Казуальність – філософська категорія, яка використовується для позначення причинності.

Категорії – найбільш загальні, ґрунтовні поняття, які відображають найістотніші закономірні зв'язки реальної дійсності і пізнання.

Категорії діалектики – гранично абстрактні поняття, які відображають найбільш загальні й істотні властивості, сторони, зв'язки і відношення реальної дійсності і пізнання (категорії буття і небуття, ідеї, матерії, руху, простору, часу, якості, кількості, причини і наслідків, необхідності і випадковості, форми і змісту та ін.).

Категоричний імператив – безумовний моральний обов'язок, веління, згідно з яким людина має поводитися так, щоб правила її поведінки могли стати законом для діяльності всіх людей (І. Кант).

Конвенціоналізм – філософський напрям, згідно з яким наукові теорії та поняття є наслідком довільної угоди (конвенції) між дослідниками, укладеної за принципом "зручності" та "економії мислення".

Конференція – найбільш поширена форма обміну науковою і практичною інформацією за конкретною темою, у процесі якої деякі учасники оприлюднюють власні наукові ідеї, результати досліджень, практичних дослідів, а інша частина учасників сприймають і обговорюють її.

Конфуціанство – напрям у філософії Китаю, в межах якого визнається непорушність установлених небом суспільних традицій і верховенство добра у відношеннях людини і суспільства.

Концепція – особлива форма наукового пізнання, яка дає системне розуміння, тлумачення й інтерпретацію ключової ідеї наукової теорії.

Кореляційний аналіз – особливий метод вивчення співвідношення між незалежними змінними у процесі наукового пізнання.

Креаціонізм – учення, згідно з яким існування світу і людини мають за джерело божественне творіння.

Культура – спосіб діяльності й самоорганізації людини, закріплений цілісною системою матеріальних (матеріальна культура) і духовних (духовна культура) цінностей.

Логіка – наука про закони і форми людського мислення. Сьогодні відомі формальна, діалектична, математична, символічна логіки.

Магістерська робота – форма кваліфікаційного навчально-наукового дослідження студента, що виконується на завершальному етапі навчання на другому (магістерському) рівні отримання вищої освіти.

Марксизм – ідеологічна течія, яка охоплює філософію, політичну економію, "теорію" революційного перетворення буржуазного суспільства в комуністичне (К. Маркс, Ф. Енгельс).

Матеріалізм – філософський напрям, згідно з яким першоосновою сущого є матерія або природа.

Математика – наука про ідеальні форми, які можуть відображати як кількісні, так і якісні відношення. Математику не можна віднести до природничих наук, тому що: а) її об'єкти – не природні об'єкти, а уявні конструкти (ідеалізовані об'єкти), і б) істина в математиці не є істина факту, а істина логічна, пов'язана з несуперечливістю, доказовістю тощо.

Метафізика – 1) уможлядне вчення про найзагальніші види буття (світ, Бога, душу); 2) синонім філософії; 3) метафізика – метод пізнання, в межах якого речі й процеси розглядаються відокремлено, поза їх загальними зв'язками.

Метод – сукупність заходів та операцій практичних і теоретичних дій, спрямованих на пізнання об'єкта; засіб одержання нових знань.

Метод науковий – це метод, який характеризується основними ознаками науковості знання і науковості діяльності. Метод науковий – це відносно стійка система правил і принципів діяльності досягнення істинного і ефективного результату у науці, наприклад, у вигляді наукового знання, яке є істинне і яке може застосовуватись. За тим, на якому **рівні наукового знання** розглядаються методи наукові, вони поділяються на емпіричні, теоретичні і загальнологічні. Емпіричні – це ті методи наукові, які діють на емпіричному рівні наукового пізнання (спостереження, вимірювання, експеримент), теоретичні – це ті, які діють на теоретичному рівні наукового пізнання (ідеалізація, аксіоматичний метод, метод математичного моделювання, уявний експеримент, гіпотетико-дедуктивний метод). Загальнологічними методами називають ті наукові методи, які діють на обох рівнях наукового пізнання і навіть поза сферою науки (абстрагування, аналіз і синтез, аналогія, індукція і дедукція, моделювання).

Методологічний принцип – певна форма пізнавальної діяльності в науці, причому більш експліцитна, ніж звичайні регулятивні принципи наукового пізнання. Більша частина ефективно працюючих в науці методологічних принципів сформувались у фізиці і математиці.

Методологія – це сфера знання, в межах якої досліджуються й розробляються методи пізнання. В загально-філософському плані говорять про загальну методологію. У вузькому сенсі, відносно конкретної наукової дисципліни говорять про методологію фізики, методологію математики.

Методологія наукової діяльності – система методів (принципів, правил, прийомів, способів і засобів) пізнання об'єктивної і суб'єктивної дійсності та організації (формування) системи наукових знань.

Методологічні підходи – об'єднані загальними принципами взаємозалежні методи наукового пізнання.

Механіцизм – філософсько-методологічна концепція, суть якої полягає в абсолютизації місця і ролі законів і принципів механіки. Згідно з механіцизмом, будь-яке складне і незнайоме явище можна пояснити на основі механічних моделей і законів механіки.

Мислення – активний процес опосередкованого відображення й узагальнення дійсності, котрий завбачує з'ясування на основі чуттєвих даних закономірних зв'язків цієї дійсності і оформлення їх у системах понять.

Міф – форма цілісного тлумачення дійсності за допомогою чуттєво-наочних образів, в яких персоніфікуються природні сили й соціальні явища.

Мова – система знаків, яка слугує для позначення предметів та процесів дійсності, обміну думок.

Моделювання – загальнологічний метод наукового пізнання, який полягає в побудові моделей і їх використанні. Моделювання використовується у процесі дослідження об'єктів, безпосереднє дослідження яких ускладнене, недоцільне або й взагалі неможливе.

Монізм – метод розуміння різноманітності явищ світу з позицій визнання однієї, єдиної основи.

Монографія – форма наукової публікації, в якій міститься системне й вичерпне дослідження наукової проблеми у конкретній вузькій галузі наукового знання, що підготовлена одноосібно або колективом авторів.

Натурфілософія – філософський напрямок, в межах якого суще розглядається через переживання людиною природи або за допомогою основних знань природничих наук.

Навчальний посібник – форма навчального видання, яка повною мірою або частково доповнює підручник та офіційно затверджена і схвалена у вищому навчальному закладі.

Наука – сфера суспільної діяльності людини, функцією якої є вироблення та теоретична систематизація об'єктивних знань про дійсність.

Поняття науки включає в себе як процес отримання нового знання, так і наслідок цієї діяльності – суму одержаних на даний час знань, що створюють в сукупності наукову картину світу.

Наукова діяльність – форма інтелектуальної творчої праці, спрямована на відкриття або використання нових наукових знань.

Наукова доповідь – форма публічно виголошеного повідомлення, під час якого відбувається презентації змісту конкретної наукової проблеми.

Наукова інформація – логічно впорядкована систематизована інформація, отримана в процесі наукового дослідження, що адекватно відображає закономірності сфер об'єктивної і суб'єктивної дійсності.

Наукова картина світу – форма наукового знання, що являє собою історично конкретну теоретичну модель реальності, яку створює домінуюча в духовній культурі суспільства на даному етапі його історичного розвитку наукова дисципліна. Наукова картина світу XVIII ст. – першої половини XIX ст. носила механістичний характер, у ній домінував механіцизм.

Наукова публікація – особлива форма доведення наукової інформації до громадськості за допомогою преси, радіо, телебачення, та її розміщення у різного типу виданнях (газетах, журналах, монографіях, підручниках та ін.).

Наукова стаття – форма наукової публікації, в якій презентуються проміжні або й остаточні результати наукового дослідження, висвітлюються окремі аспекти дослідження.

Наукова школа – творча спільнота вчених, які зазвичай працюють в одній лабораторії, інституті, одній країні над вирішенням спільної наукової проблеми з використанням подібних методологічних підходів, стилю роботи.

Науковий апарат дослідження – ключові положення, що визначають спрямованість, логічну послідовність, умови підготовки і проведення наукових досліджень. Науковий апарат дослідження завбачує розкриття актуальності, стану наукової розробленості проблеми, визначення об'єкту, предмету, мети, гіпотези, завдань, методології дослідження, його наукової новизни та практичної значущості.

Наукове видання – видання якісно нових результатів наукових теоретичних або емпіричних досліджень або публікація до друку історичних документів, першоджерел, пам'яток культури, літературних текстів та ін.

Науковий журнал – видання, що містить статті або матеріали досліджень теоретичного або практичного характеру, призначене зазвичай для фахівців з конкретної галузі наукового знання.

Науковий напрямок – сфера наукових досліджень спільноти науковців, які тривалий час вирішують завдання теоретичного або практичного характеру у конкретній галузі наукового знання.

Науковий стиль – стиль літературної мови, який містить в собі попереднє обмірковування формулювань, чітку послідовність викладу матеріалу, монологічний характер, тяжіння до унормованої мови.

Наукові працівники – особи, які за повноваженнями за основним місцем роботи та у відповідності з трудовим договором (контрактом) професійно здійснюють наукову, науково-технічну або науково-організаційну діяльність та мають відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання.

Наукові факти – сукупність актів наукового опису об'єкта дослідження, які є основою для наукової аргументації, систематизації, узагальнення за допомогою понять, їх дефініціювання та інших теоретичних способів дослідження предмету пізнання.

Науково-дослідна установа – юридична особа, незалежно від форми власності, створена в установленому законодавством порядку, де наукова або науково-технічна діяльність становить не менше 70 % загального обсягу виконаних робіт.

Науково-дослідний інститут – установа, що займається дослідженнями у сфері науки і техніки, розробкою науково-дослідних або дослідно-конструкторських робіт.

Науково-інформаційна діяльність – діяльність, спрямована на задоволення потреб громадян, юридичних осіб і держави в інформації, що полягає у збиранні, аналітико-синтетичній обробці, фіксації, зберіганні, пошуку і поширенні.

Науково-педагогічні працівники – особи, які за основним місцем роботи у вищих навчальних закладах здійснюють наукову, науково-технічну, педагогічну, навчальну, методичну, мистецьку та організаційну діяльність.

Наукова новизна дослідження – положення у науковому дослідженні, в межах яких визначається наявність у ньому виявленого якісно нового знання, нових закономірностей і особливостей функціонування об'єкту наукового дослідження та шляхів їх застосування з метою задоволення конкретних наукових і практичних потреб людини і суспільства в цілому.

Неопозитивізм – філософський напрям XX ст., представники якого вбачали завдання філософії в аналізі мовних форм знання. Віденський гурток неопозитивізму зводив філософію до логічного аналізу мови науки,

спираючись на принцип верифікації. Львівсько-Варшавська школа неопозитивізму розробила методологію семантичного аналізу і конвенціоналізму.

Неотомізм – течія сучасної католицької філософії, яка ґрунтується на вченні Хоми Аквінського про гармонію віри й розуму (К. Войтила).

Номіналізм – філософське вчення, згідно з яким універсалії (загальні поняття) існують не в дійсності, а лише у сфері мислення.

Об'єкт – фрагмент реальності, на який спрямована пізнавальна активність суб'єкта.

Об'єкт дослідження – фрагмент дійсності, який вступає в активну взаємодію з суб'єктом в процесі репрезентації і наукової діяльності, з використанням різних засобів, прийомів, методів. В реальній науковій практиці, наприклад, вчений фізик має справу не з об'єктивно існуючими елементарними частинками, а з експериментально «приготовленими» частинками, або з відповідними теоретичними об'єктами, які репрезентують об'єктивно існуючі частинки. В цьому плані корисно відрізняти, з однієї сторони, об'єкт експерименту чи об'єкт фізичної теорії, і з іншої – фізичний об'єкт.

Об'єктивний ідеалізм – філософський напрямок, згідно з яким першоосновою суцього є духовна субстанція (ідея, Абсолют, Бог), котра існує об'єктивно, незалежно від свідомості суб'єкта (Платон, Г. Гегель, неотомісти).

Онтологія – філософська дисципліна, предметом якої є основні форми і принципи буття.

Особа – людський індивід, котрий пройшов процес соціалізації

Особистість – людський індивід в аспекті його унікальних соціально-культурних якостей, сформованих під впливом конкретних історичних видів діяльності і суспільних відносин.

Панлогізм – філософський принцип, згідно з яким дійсність тлумачиться як логічне вираження ідеї, мисляча субстанція (Г. Гегель).

Панпсихізм – філософський принцип, згідно з яким усі явища світу наділені душею, оскільки саме світова душа є джерелом життя й активності.

Пантеїзм – філософський напрямок, згідно з яким констатується ототожнення Бога з природою, взаємне розчинення Бога у природі (Микола Кузанський, Бенедикт Спіноза).

Парадигма – система вихідних складових науково-пізнавальної діяльності, що складається в певну історичну епоху та визначає стиль наукового мислення практично в усіх науках. Зміна наукової парадигми

розглядається як наукова революція. В сучасному наукознавстві фігурують поняття класичної, некласичної та посткласичної наукової парадигми. У філософію і методологію науки поняття «парадигма» увів Т. Кун.

Передбачення – одна з найважливіших функцій наукової теорії або закону (або взагалі науки), полягає в знаходженні нових фактів або законів, як правило, з допомогою логічних засобів і операцій. За своєю логічною структурою передбачення однакове з поясненням.

Періодичні видання – журнали, часописи та інші видання з різних галузей науки і техніки, однотипно оформлені випуски яких публікуються через встановлені проміжки часу і в яких друкуються наукові праці та їх результати.

Персоналізм – напрям сучасної західної філософії, прибічники якого визнають особистість (персону) первинною творчою дійсністю та вищою духовною цінністю.

Пізнання – діяльність, метою та змістом якої є набуття нового знання.

Піфагореїзм – напрям у давньогрецькій філософії, згідно з яким першоосновою світу та сутністю речей є числові співвідношення.

Плюралізм – 1) філософський принцип, за яким існує декілька чи множина незалежних концепцій дійсності, що розглядаються як рівноправні; 2) філософський напрямок, в межах якого визнається множинність субстанцій (Демокрит, Г. Лейбніц).

Позитивізм – філософський напрям, представники якого єдиним джерелом істинного знання вважають емпіричний досвід, заперечуючи будь-яку пізнавальну цінність філософських знань, теоретичного мислення (О. Конт, Г. Спенсер).

Полеміка – форма дискусії, в межах якої простежується протистояння сторін, жорстке протиставлення протилежних думок, ідей, поглядів, концепцій в ситуації прагнення учасників досягнути перемоги над опонентом.

Поняття – форма логічного мислення, яка відображає загальні істотні зв'язки, сутнісні ознаки явищ, сформульованих у визначеннях.

Постмодерн – культурологічне й філософське поняття, що виражає ситуацію "після сучасності".

Постмодернізм – новітній філософський напрям (ще недостатньо оформлений), згідно з яким постіндустріальному суспільству відповідає культура й наука, яка базується на засадах "радикального плюралізму" (Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, Ж.-Ф. Ліотар, Ф. Джеймісон).

Пояснення – одна з найважливіших функцій науки, теорії чи закону. Науковий факт вважається поясненим, якщо його можна підвести під будь-який науковий закон, наукову модель чи наукову теорію. В філософії науки однією з найбільш розповсюджених моделей наукового пояснення є так звана номологічна модель Гемпеля – Оппенгейма, згідно з якою те, що пояснюється, логічно виводиться з того, що пояснює, яке являє собою найчастіше науковий закон чи систему таких, тобто наукову теорію. Пояснення має, взагалі, таку ж логічну структуру, як і передбачення.

Прагматизм – філософський напрям (в основному в США), згідно з яким філософія має зосереджуватися не на з'ясуванні глибинних всезагальних принципів буття, а вдосконаленні основних форм і методів практичного освоєння дійсності (Ч. Пірс, У Джемс).

Праксеологія – філософська дисципліна, в межах якої досліджуються умови і методи ефективної практичної діяльності.

Практика – цілеспрямована предметна діяльність людини щодо перетворення світу.

Предмет – аспект, сторона об'єкта, на якій зосереджується процес пізнання.

Предмет дослідження – аспект, сторона об'єкта, на якій зосереджується дослідник з метою визначення її якостей та властивостей, що становлять пізнавальний інтерес.

Прикладні наукові дослідження – наукові дослідження, зосереджені на використанні результатів теоретичних фундаментальних досліджень для вирішення практичних проблем. На основі прикладних наукових досліджень розробляються новітні технології, нове обладнання, інноваційні способи організації виробництва, технологічні процеси з метою отримання безпосереднього економічного або соціального ефекту.

Принцип – висхідне концептуальне положення наукової теорії, вчення, наукової дисципліни чи типу світогляду, яке позначає найабстрактніше визначення ключової ідеї і є початковою формою систематизації знань.

Принципи діалектики – основні концептуальні положення, які відображають найсуттєвіші характеристики дійсності, як-от принцип розвитку, принцип взаємозв'язку, принцип єдності і боротьби протилежностей.

Принцип – те, що лежить в основі. Це базисне положення, яке пронизує систему знання та субординує його.

Природа – філософська категорія, котра позначає все суще, увесь світ у різноманітності його форм і проявів.

Причина – філософська категорія, в якій з'ясовуються певні особливості існування явищ і процеси, котрі у свою чергу визначають інші явища або процеси

Проблема (у науці) – внутрішня суперечність знання, яка виникає внаслідок послідовного розгортання якої-небудь наукової теми; в загальному плані – це є знання про незнання.

Проблема дослідження – суперечність у знанні, зумовлена реальними протиріччями у галузі теоретичних знань і практики, що потребує вирішення шляхом проведення нового дослідження.

Провіденціалізм – філософський принцип, згідно з яким історичний процес є закономірним втіленням волі зовнішніх сил або Божого провидіння.

Простір – форма буття матерії, котра характеризується такими атрибутами як протяжність, структура, взаємодія, впорядкованість, зв'язок явищ.

Протилежності – це взаємопов'язані сторони єдиного, які одночасно покладають і виключають одна одну, і перебувають у відношенні єдності і боротьби.

Психоаналіз – напрямок у філософії й психології, висхідною позицією якого є визнання домінуючої ролі підсвідомого у житті людини (З. Фройд).

Раціоналізм – філософський напрям, згідно з яким основою пізнання є розум.

Реалізм – філософський напрям, згідно з яким загальні поняття (універсалиї) існують реально як сутності речей.

Революція (наукова) – якісні перетворення в науці, пов'язані зі зміною наукової картини світу, фундаментальної наукової теорії або найбільш характерних для даної епохи способів пояснення і засобів опису реальності.

Регулятивні принципи наукового пізнання – норми пізнавальної діяльності в науці, хоча і менш визначені і менш експліцитні, ніж методологічні принципи (наприклад, такі норми, як простота, краса, гармонія тощо або як принцип простоти, принцип естетичної досконалості, принцип гармонії тощо). Термін "регулятивний принцип наукового пізнання" вживається і в більш широкому смислі, характеризуючи, інакше кажучи, будь-які норми пізнавальної діяльності в науці.

Редукціонізм – філософсько-методологічна концепція, прихильники якої абсолютизують статус принципу редукції, припускаючи повне зведення складного до простого, більш високоорганізованої форми руху матерії до

менш організованої форми, наприклад, біологічного до хімічного, тобто припускається можливість пояснення сутності біологічних процесів на основі законів хімії або фізики. Іншими словами, в межах редукціонізму заперечується якісна специфіка більш високоорганізованої форми руху матерії. Окремим випадком редукціонізму є механіцизм.

Редукція – метод мислення, який завбачує можливість зведення одних явищ до інших.

Релятивізм – філософський принцип, в межах якого абсолютизується мінливість суб'єктивність істини.

Рефлексія – принцип людського мислення, спрямований на усвідомлення й осмислення власних засад і форм.

Розвиток – спрямована закономірна зміна матеріальних й ідеальних об'єктів. В результаті розвитку виникає якісно новий стан суб'єкта.

Розсудок – висхідний рівень мислення, де оперування абстракціями відбувається в межах певної незмінної, наперед заданої схеми.

Розум – вищий рівень людського пізнання, якому властиві творче оперування абстракціями та рефлексією

Романтизм – філософська течія, представники якої розглядали природу як художній витвір духу, проповідували культ генія, провідну роль у пізнанні відводили мистецтву та інтуїції.

Рух – філософська категорія, яка використовується для позначення активності й взаємодії одних явищ з іншими як універсального способу існування світу.

Самість – внутрішній центр людської особистості, концентрацію особистих якостей людини.

Самосвідомість – здатність людини поглянути на себе збоку, тобто дистанціюватися від себе, побачити себе очима Іншого.

Свідомість – специфічна якість психічної діяльності, в межах якої дійсність відображається у формах культури, тобто у штучних, неприродних формах, витворених людиною у процесі сторичного розвитку.

Світогляд – система найзагальніших знань, цінностей, переконань, практичних настанов, які регулюють ставлення людини до світу.

Свобода – одна з характерних рис людини, яка полягає в тому, що людина може діяти (або не діяти) з власної волі, не де термінуючись обставинами.

Семіотика – наука про знакові системи. Основоположник – Ч. Пірс.

Сенс життя – система знань і оцінок, яка виправдовує або тлумачить певні моральні норми та цінності, визначаючи напрями доцільної діяльності індивіда.

Сенсуалізм – філософський напрям, згідно з яким відчуття є єдиним джерелом пізнання (Дж. Локк, Дж. Берклі, Е. Мах).

Силогізм – дедуктивний умовивід, в якому з двох суджень (засновків) робиться висновок.

Синтез – метод пізнання, у процесі якого відбувається поєднання частин у ціле.

Системний аналіз (підхід) – спосіб вивчення характеристик системних об'єктів на основі використання таких категорій, як «система», «елемент», «структура», «зв'язок», «відношення», «зміст», «форма», «частина», «ціле», «функція», «взаємодія».

Сім'я – соціально-біологічна спільнота, що існує на підставі шлюбних зв'язків, кровної спорідненості або всиновлення, яка регулює стосунки між чоловіком і дружиною, батьками і дітьми та відповідає за виконання притаманних їй різноманітних функцій.

Скептицизм – філософський напрям, висхідною позицією якого є сумнів у можливості досягнення істини (Піррон, Секст Емпірик).

Спеціалізація – складова спеціальності, яка визначається вищим навчальним закладом та завбачує профільну спеціалізовану освітньо-професійну та освітньо-наукову програму підготовки здобувачів вищої та післядипломної освіти.

Спеціальність – складова конкретної галузі знань, в межах якої здійснюється професійна підготовка.

Сприйняття – процес відображення дійсності у формі чуттєвого образу об'єкта. Сприйняття дає цілісну інформацію про об'єкт, який діє безпосередньо на декілька органів чуттів, синтезуючи окремі почуття.

Соліпсизм – форма суб'єктивного ідеалізму, в межах якого єдиною справжньою реальністю визнається свідомість суб'єкта (Е. Гуссерль).

Софізм – хибний силогізм (умовивід), якому надано видимість правильної форми з метою навмисного введення співбесідника в оману.

Софісти – давньогрецькі мислителі V ст. до н. е. (Протагор, Горгій та ін.), які вперше поставили людину в центр філософського осмислення, релятивізували істину, не гребували різними засобами, щоб збити людину з пантелику.

Спіритуалізм – філософський напрям, згідно з яким основою існування світу є духовне начало. Поняття тотожне ідеалізму. Вживається у західній філософській традиції.

Сприйняття – цілісний образ предмета, безпосередньо даний у живому спогляданні, в сукупності всіх його аспектів.

Спокій – форма руху, під час якої об'єкт може перебувати у стабільному стані щодо певної системи, однак обов'язково рухається щодо інших систем.

Стоїцизм – філософський напрям, представники якого, концентруючись на етичній проблематиці, обстоювали незворушність, відстороненість від бід і радощів життя (Зенон, Луцій Сенека, Марк Аврелій).

Структуралізм – напрям у філософії ХХ ст., в межах якого провідним методом пізнання у сферах соціології, культурології, етнографії, мовознавства та ін. є структурно-функціональний метод (В. Пропп, К. Леві-Стросс).

Суб'єкт – той, хто пізнає – людина, група людей, соціальна група.

Суб'єктивізм – філософський напрям, в межах якого все суще пояснюється через наявність свідомості суб'єкта.

Суб'єктивний ідеалізм – напрям у філософії, згідно з яким свідомість людини є творцем об'єктивного світу. Існує сенсуалістичний суб'єктивний ідеалізм (Дж. Берклі, Д. Юм, Е. Мах), згідно з яким відчуття як основа становлення об'єктивної дійсності є суто суб'єктивним переживанням; та трансцендентальний суб'єктивний ідеалізм (І. Кант, Й. Фіхте, неокантіанці, феноменологи, екзистенціалісти), за яким категоріальна структура свідомості є основою конструювання світу.

Сублімація – непряме, опосередковане (іноді символічне) виявлення несвідомого у діяльності людини.

Субстанція – незмінна першооснова всього сущого.

Судження – форма мислення, яка відображає явища і процеси дійсності у їх зв'язках.

Суперечність – відношення протилежностей, котрі одночасно не можуть бути істинними.

Схоластика – філософський напрямок періоду Середньовіччя, в межах якого поєднані релігійно-філософські засновки за раціоналістичною методикою та формально-логічними проблемами.

Сцієнтизм та антисцієнтизм – філософсько-світоглядні орієнтації ХХ т., в межах яких відбувається абсолютизація науки у її здатності вирішити нагальні проблеми людства. Антисцієнтизм – це песимістичний

погляд на здатність науки та техніки забезпечити соціальний прогрес; критика самої ідеї науково-технічного прогресу людства.

Теза – систематизована форма викладення ключових положень, ідей, думок, спостережень за умови відсутності вказівки на неістотні несуттєві ознаки конкретного об'єкту пізнання.

Тези доповіді – опубліковані на початку наукової, науково-теоретичної або науково-практичної конференції (форуму, з'їзду, симпозіуму) матеріали, які містять положення ключових висновків наукової доповіді.

Телеологія – філософське вчення про мету, доцільність, згідно з якою все для чогось призначене та має свою ціль.

Тема наукового дослідження – формулювання конкретного наукового завдання, яке охоплює частину наукової проблеми і може бути вирішеним у межах конкретного наукового дослідження.

Теологія – богослів'я, вчення про Бога.

Теоретичний рівень наукового пізнання – рівень, який характеризується діяльністю суб'єкта з абстрактними та ідеалізованими об'єктами. У зв'язку з цим методи наукового пізнання, що діють на цьому рівні, і форми наукового пізнання, що функціонують на цьому рівні, називають теоретичними.

Теорія – форма наукового пізнання, в межах якої дається цілісна уява про закономірності й істотні зв'язки певних сфер дійсності.

Теоцентризм – релігійно-філософський принцип, згідно з яким єдиний Бог є абсолютним началом і центром Всесвіту.

Термін – поняття, слово чи словосполучення, яке чітко, точно і однозначно називає предмет, явище і розкриває його зміст.

Технологічна революція – перехід до якісно нових способів технічної та виробничої діяльності, можливість яких відкрилася разом із досягненнями в галузях електроніки, інформаційної техніки, генної інженерії.

Технологія – виправдані способи застосування техніки та поєднання окремих ланок процесів людської діяльності.

Техногенне суспільство – суспільство, яке ґрунтується на досягненнях технологічної революції, володінні інформацією, лібералізації суспільних відносин.

Техносфера – сукупність процесів на поверхні планети, що за складом являє колосальну кількість технічних засобів, пристроїв, обладнання і що має особливі властивості та закономірності функціонування.

Тотемізм – віра в надприродну спорідненість груп людей (роду, племені) з певними видами тварин, рослин, явищами природи.

Узагальнення – метод пізнання, в межах якого відбувається логічний перехід від одиничного до загального.

Умовивід – форма мислення, в межах якої з попередньо здобутого знання з одного чи кількох суджень виводить нове знання.

Уявлення – відтворення образу предмета у свідомості, без безпосередньої взаємодії з ним, але на основі попереднього чуттєвого досвіду.

Факт (науковий) – форма емпіричного знання, особливого роду речення з стійкою істиннісною оцінкою і таке, що фіксує емпіричне знання. Емпіричне знання, науковий факт, протиставляються науковій теорії чи науковій гіпотезі.

Фаталізм – філософський принцип, згідно з яким доля людини напередвизначена зовнішніми об'єктивними факторами.

Феномен – явище, дане у досвіді, в актах чуттєвого сприйняття. Протилежним до феномену є ноумен як умоглядне, абстрактне явище, котре лежить за межами відчуттів.

Феноменологія – напрям в західній філософії та культурі XX ст., що зосереджується на дослідженні «чистих» утворень свідомості (її смислу, очищеного від міфологічних, наукових, ідеологічних, повсякденно-побутових установок, схем).

Фетишизм – віра в існування у матеріальних об'єктів надприродних властивостей.

«Філософія життя» – напрям в західній філософії кінця XIX – XX ст., представники якого проголосили життя (в його біологічній чи психологічній формах) основним предметом філософії (Ф. Ніцше, А. Бергсон, З. Фрейд).

Філософія історії – філософська дисципліна, в межах якої досліджується загальність і сутність історичного процесу, іманентна логіка розвитку суспільства.

Філософія культури – філософська дисципліна, предметом якої є дослідження основних засад культури як процесу й цілісності, її закономірностей та перспектив розвитку.

Філософія права – філософська дисципліна, в межах якої вивчається зміст і сутність права, його роль у житті людини, держави та суспільства.

Філософія релігії – філософська дисципліна, предметом якої є осмислення природи, сутності, сенсу релігії та Бога.

Філософія – теоретичний світогляд, вчення, в межах якого відбувається осмислення всезагального у світі, в людині і суспільстві.

Філософська антропологія – філософська дисципліна, предметом якої є дослідження природи і сутності людини.

Формалізація – метод дослідження об'єктів шляхом відображення їх структури у знаковій формі за допомогою штучних мов та ін.

Формальна логіка – наукова дисципліна, предметом якої є дослідження основних форм і законів мислення, конструювання і дослідження правил перетворення висловлювань, що зберігають істинність безвідносно до змісту вхідних у ці висловлювання понять.

Фрейдизм – загальна назва шкіл, котрі застосовують психологічне вчення З. Фрейда для пояснення явищ культури, творчості, діяльності, свідомості. Фрейдизм вважає несвідоме вирішальним або істотним чинником зазначених явищ.

Фундаментальні наукові дослідження – експериментальна та теоретична діяльність, зосереджена на отриманні якісно нових знань про основні закономірності світоустрою, становлення і розвитку людини як біосоціальної істоти і суспільства в цілому.

Футурологія – наукова дисципліна, предметом вивчення якої є перспективи розвитку у майбутньому людської цивілізації.

Цивілізація – відносно самостійне цілісне соціально-історичне утворення, локалізоване у просторі й часі, що може мати ієрархічні рівні (наприклад, антична цивілізація, римська цивілізація).

Час – форма існування матерії, котра характеризується послідовністю, змінюваністю одних стадій іншими, тривалістю розвитку процесів, відокремленістю одних стадій розвитку від інших. Час має спрямованість від минулого через теперішнє до майбутнього.

Штучний інтелект – сфера реальності, яка виникла внаслідок людської діяльності як спроба моделювання й відтворення здатності людини мислити. На поч. ХХІ ст. штучний інтелект втілюється в діяльності персональних комп'ютерів і системи Інтернет.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Андрущенко В.П., Губерський Л.В., Михальченко М.І. Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія: Підручник. Вид. 4-те, випр. та доп. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 552 с. <https://jurkniga.ua/contents/socialna-filosofiya-istoriya-teoriya-metodologiya-.pdf>
2. Бродецька Ю. Метаморфози сучасної філософії. Ч.2 Порядок буття / Монографія. Дніпро: ЛІРА, 2024. 288 с. https://www.researchgate.net/publication/385423086_METAMORFOZI_SU_CASNOI_FILOSOFII_Castina_II_Poradok_butta_Monografia_Dnipro_2024
3. Історія філософії. Проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології : навч. посіб. зі слов. / Н. Хамітов, Л. Гармаш, С. Крилова ; під ред. д-ра філос. наук, проф. Н. Хамітова; НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. 4-те вид. Київ: КНТ, 2016. 393 с.
4. Мондін Б. Онтологія і метафізика. Жовква : Місіонер, 2010. 284 с.
5. Основи практичної філософії. Підручник для студентів вищих навчальних закладів / Наук. ред. проф. Лой А.М. Київ, 2016. 400 с.
6. Петрушенко В. Гносеологія та епістемологія: Навчальний посібник. Львів: «Новий Світ-2000», 2020. 209 с.
7. Рубанець О. М. Когнітивна сфера суспільства і людини: інформація, ментальність, ідентичність: монографія. Суми : Університетська книга, 2022. 549 с.
8. Ситник О. С. Культурна антропологія: походження людини і суспільства: посіб. для студ. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2012. 179 с.
9. Сучасна філософія: основні розділи, поняття, проблеми, ідеї : Навчальний посібник / А. І. Бойко, І. П. Гудима, О. В. Кулешов, Т. О. Дроздова, В. С. Даценко, О. М. Кожем'якіна. [За ред. О. В. Кулешова]. Черкаси : ФОП Гордієнко Є. І., 2017. 154 с. <https://surl.lu/cyjbgh>
10. Філософія інформаційно-комунікативного суспільства: теоретико-методологічний контекст: монографія; за ред. В. Г. Воронкової. Запоріжжя: ЗДІА, 2016. 286 с.
11. Хамітов Н.В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. 5-е видання, виправлене і доповнене. Київ: КНТ, 2023. 405 с.

Додаткова література:

1. Андрущенко В. П., Михальченко М. Л. Сучасна соціальна філософія: Курс лекцій. Видання друге, випр. й доповн. Київ: Генеза, 1996. 370 с.
2. Арон Р. Вступ до філософії історії: Есе про межі історичної об'єктивності. Нове видання переглянуте та анотоване С. Мезюр; Пер. з франц., післямова та примітки О. Йосипенко та С. Йосипенка. Київ, 2005. 580 с.
3. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства. Сучасна зарубіжна соціальна філософія / Упоряд. В. Лях. Київ: Либідь, 1996. С. 194-250.
4. Білорус О., Лук'яненко Д. Глобалізація і безпека розвитку: Монографія. Київ: КНЕУ, 2001. 733 с.
5. Бойченко І. В. Філософія історії: Підручник. Харків: Прапор, 2006. 656 с.
6. Бойченко М. І. Системний підхід у соціальному пізнанні: ціннісні та функціональні аспекти. Монографія. Київ: ПРОМІНЬ, 2011. 320 с.
7. Бурова О. Річ та онтологічний простір думки. *Філософська і соціологічна думка*. 1995. № 4. С. 117 – 135.
8. Вальденфельс Б. Топографія Чужого: студії до феноменології Чужого. Київ: ППС-2002, 2004. 206 с.
9. Габермас Ю. Філософія як берегиня та інтерпретатор ситуації. *Після філософії: кінець чи трансформація?* Київ: Четверта хвиля, 2000. С. 269–279.
10. Гадамер Г.-Г. Істина і метод. Том 1: Герменевтика І: Основи філософської герменевтики. Київ: Юніверс, 2000. 464 с.
11. Гайдеггер М. Буття в околі речей. Возняк Т. *Тексти та переклади*. Харків: Фоліо, 1998. С. 332–345.
12. Гайдеггер М. Дорогою до мови / Пер. з нім. В. Кам'янця. Львів: Літопис, 2007. 232 с.
13. Гальчинський А. С. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи: Методологічні аспекти. Київ: Либідь, 2006. 312 с.
14. Гелнер Ернест. Розум і культура. Історична роль раціональності та раціоналізму / Пер. з англ. Сергія Савченка. Київ: НВ "Акта", 2004. 298 с.
15. Гіденс Ентоні. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя. Київ: Альтерпрес, 2004. 100 с.
16. Гудінг Девід, Леннокс Джон. Людина та її світогляд: для чого ми живемо і яке наше місце у світі. Київ: УБТ, 2007. Т. 1. 416 с. 2006. Т.2. 376 с.

17. Гусерль Е. Досвід і судження. Дослідження генеалогії логіки / пер. і післямова В.Кебуладзе. Харків.: Фоліо, 2018. 372 с.
18. Гусерль Е. Ідеї чистої феноменології і феноменологічної філософії: Книга перша. Загальний вступ до чистої феноменології / пер. з нім. і коментарі В.Кебуладзе. Харків: Фоліо, 2020. 348 с.
19. Гьофе Отфрід. Демократія в епоху глобалізації. Київ: ППС, 2007. 436 с.
20. Енциклопедія постмодернізму / За ред. Чарлза Е. Вінквіста та Віктора Е. Тейлора. Київ: Основи, 2003. 503 с.
21. Єрмоленко А. Комунікативна практична філософія. Київ: Лібра, 1999. 488 с.
22. Історія філософії. Словник / За заг. ред. В. І. Ярошовця. Київ: Знання України, 2006. 1200 с.
23. Історія філософії: підр. / За ред. Ярошовця В. Київ: ПАРАПАН, 2002. 774 с.
24. Ільїн В. В. Апологія ірраціонального. Філософія для тебе / Володимир Васильович Ільїн. Київ: Вид-во Європ. Ун-ту. 2005. 232 с.
25. Камю А. Бунтівна людина / Камю А. Вибрані твори. У 3-х т. Т.3. Ессе / Пер. з фр. Харків: Фоліо, 1997. С.181–438.
26. Кассіерер Е. Людський світ простору і часу. *Філософська і соціологічна думка*. 1992. № 5. С. 42 – 53.
27. Кастельс М. Інтернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства. Пер. з англ. Київ: Ваклер, 2007. 304 с.
28. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
29. Козловець М. А., Ковтун Н. М. Національна ідентичність в Україні в умовах глобалізації: Монографія. Київ: ПАРАПАН, 2010. 348 с.
30. Ковтун Н. М. Воля як основа соціальної активності: теоретико-методологічний аналіз. Монографія. Житомир: Видавництво Євенок О. О., 2014. 292 с.
31. Ковтун Н. Воля як основа соціальної активності в інтерпретації Г. Гегеля. *Українська полоністика*. 2013. Випуск 10. С. 113 – 122.
32. Ковтун Н. М. Концептуальні підходи до розуміння співвідношення свободи волі і необхідності у соціальної активності. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир, 2013. Випуск № 6 (72). С. 26 – 31.
33. Ковтун Н. М. Структурно-функціональний аналіз архетипу культурного героя. Монографія. Житомир: Видавництво ЖДУ, 2019. 182 с. <http://eprints.zu.edu.ua/31708/>

34. Ковтун Наталія. Філософія історії. Посібник для магістрантів спеціальності 033 Філософія. Житомир, 2023. 132 с. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/36565>
35. Kovtun Nataliia, Vitiuk Irina, Skil Liudmila. Intentionality and Akrasia in the Context of John Searle's Classical Rationality Critics. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2020. Випуск 29, С. 75 – 83. doi.org/10.30970/PPS/2020.29.10 http://www.fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/29_2020/12.pdf
36. Kovtun, N., Utiuzh, I., Hrebin, S., Vlasenko, F., & Volkova, V. The Evolutionary Mechanisms for Tolerance and Social Humanism Development in Education and Medicine: A Post-Capitalist Discourse. *WISDOM*, 2023. 25(1), 107–117. <https://doi.org/10.24234/wisdom.v25i1.980>
37. Короткий Оксфордський політичний словник / За ред. Ієна Макліна й Алістера Макмілана. Київ: Основи, 2006. 789 с.
38. Кримський С. Запити філософських смислів. Київ: ПАРАПАН, 2003. 240 с.
39. Кун Томас. Структура наукових революцій. Київ: Port-Royal, 2001. 228 с.
40. Кюблер Х. Д. Міфи про суспільство знань. Зміни у суспільстві: інформація, засоби масової інформації та знання. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2010. 264 с.
41. Лакатош, І. Дослідницькі програми Попера і Куна у фокусі фальсифікаціонізму (переклад А. В. Фурмана). *Філософія. Суспільство*. 2013. № 4. С. 6–17.
42. Леві-Строс К. Структурна антропологія. Київ: Основи, 2000. 387 с.
43. Людина і культура в умовах глобалізації. Збірник наукових статей / Редколегія: В.С.Лук'янець та ін. Київ: ПАРАПАН, 2003. 400 с.
44. Маркузе Герберт. Одновимірна людина. дослідження ідеології розвинутого індустріального суспільства. *Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія*. К.: Либідь, 1996. С. 87 – 134.
45. Моріс Мерло-Понті, Феноменологія сприйняття. Пер. з фр., післямова та прим. О. Йосипенко, С. Йосипенко. Київ.: Український Центр духовної культури, 2001. 552 с.
46. Мостяєв О.І. Світ як затриманий розпад: роздуми щодо еволюції відкритих систем. Київ : МП «Леся». 2004. 346 с.
47. Нестеренко В. Вступ до філософії: онтологія людини. Київ: Абрис, 1995. 336 с.
48. Ортега-і-Гасет, Х. Бунт мас // Ортега-і-Гасет Х. *Вибрані твори*. Київ:

- Основи, 1994. С. 15 – 139.
49. Поліщук О. П. Інтуїція. Природа, сутність, евристичний потенціал: [монографія]. Київ: Видавництво ПАРАПАН, 2010. 228 с.
 50. Поппер Карл. Злиденність історизму / Пер. з англ. Василь Лісовий. Київ: «Абрис», 1994. 192 с.
 51. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Том 1. / Перекл. з англ. О. Коваленка. Київ: Основи, 1994. 444 с.
 52. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Том 2 / Перекл. з англ. О. Буценка. Київ: Основи, 1994. 494 с.
 53. Рікер Поль. Ідеологія та утопія / Пер. з англ. Київ: Дух і літера, 2005. 386 с.
 54. Рікер Поль. Історія та істина / П. Рікер ; пер. з фр.: В. І. Шовкун; наук. ред.: Т.С. Голіченко. Київ: КМ Academia: Пульсари, 2001. 393 с.
 55. Рубанець О. М. Інформаційне суспільство: когнітивний креатив постнекласичних досліджень: Монографія. Київ: ПАРАПАН, 2006. 420 с.
 56. Рюзен Й. Нові шляхи історичного мислення. Переклав з нім. Володимир Кам'янець. Львів: Літопис, 2010. 358 с.
 57. Сартр Ж.-П. Буття і ніщо: нарис феноменологічної онтології. Київ: «Основи», 2001. 855 с.
 58. Сартр Ж.-П. Екзистенціалізм – це гуманізм. *Читанка з філософії: У 6 книгах*. Київ: Довіра, 1993. Кн. 6: Зарубіжна філософія ХХ ст. С. 131 – 139.
 59. Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху / Пер. з англ. М. Климчука і Т. Цимбала. 2-ге вид. Київ: Ніка-Центр, 2009. 320 с.
 60. Стігліц, Джозеф. Глобалізація та її тягар; пер. А. Іщенко. Київ: Видавничий дім "КМ Академія", 2003. 252 с .
 61. Табачковський В. Г. Людина-Екзистенція-Історія. Київ: [б. в.], 1996. 123 с.
 62. Тарелкін Ю.П., Цикін В.О. Основи сучасної філософії: навч. посіб. для підготовки до семінарських занять та екзаменів. Суми: Видавництво СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2014. 288 с.
https://www.library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/Tarelkin_Osnovy.pdf
 63. Тоффлер Е. Нова парадигма влади. Знання, багатство й сила / Перекладач: Наталка Бордукова. Харків : Акта, 2007. 688 с.
 64. Тоффлер Елвін. Третя хвиля / Перекладач: Андрій Євса, за редакцією Віктора Шовкуна. Київ : Видавничий дім «Всесвіт», 2000. 480 с.
 65. Шабанова Ю.О. Історія філософії: сучасні комунікативні вчення : навч. посібник / Ю.О. Шабанова, І.А. Яременко, Н.Ю. Тарасова. Дніпро: Національний гірничий університет, 2012. 120 с.

<https://core.ac.uk/download/pdf/48401825.pdf>

66. Шевцов С. П. Сучасні досягнення філософії: третій та четвертий змістові модулі курсу «Історія, концепції та сучасні досягнення філософії» – метод. вказівки для здобувачів третього освітньо-наукового рівня вищої освіти за спеціальністю 033 Філософія. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2020. 50 с.
<https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/53fde773-2e4e-4c36-b900-578b1cd2cafb/content>
67. Штанько В.І., Бордюгова Т.Г. Інформаційне суспільство: соціально філософські проблеми становлення: Навч. посібник. Харків: ХНУРЕ, 2012. 172 с.
68. Філософський енциклопедичний словник / Гол. ред. кол. Шинкарук В. І. Київ: «Абрис», 2002. 744 с.
69. Філософія: Світ людини. Курс лекцій. Київ: Либідь, 2003. 432 с.
70. Франкел Б. Постіндустріальні утопісти / Пер. з англ. О.Юдіна. Київ: «Ніка-Центр», 2005. 304 с.
71. Фройд Зигмунд. Вступ до психоаналізу / пер. з нім. Петра Таращука. Харків: КСД, 2015. 480 с.
72. Фромм Ерік. Втеча від свободи / Пер. з англ. М. Яковлев. Харків: «КСД», 2019. 288 с.
73. Фромм Ерік. Мати або бути? / Пер. з англ. Г. В. Яновська. Харків: «КСД», 2020. 304 с.
74. Хамітов Н. В. та ін. Історія філософії. Проблема людини та її меж: Навч. посібник. Київ: КНТ, Центр навчальної літератури, 2006. 296 с.

Інтернет-ресурси

1. Бібліотека Житомирського державного університету імені Івана Франка. URL: http://irbis.zu.edu.ua/cgi-bin/irbis64r_11/cgiirbis_64.exe
2. Бібліотека українських підручників. URL: <http://pidruchniki.ws/>
3. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL: <http://nbuv.gov.ua/node/554>
4. Філософія і релігієзнавство. URL: <http://tureligious.com.ua/>
5. Ukrainian Index of Philosophy. Національний реєстр академічної філософії. URL: <http://www.philosophy.ua/>